

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Med beaktande av vad som framkommit om hennes destruktiva leverne

En kritisk diskursanalys av hur kvinnor framställs i LVM-domar

SW2227 Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Masternivå
Termin VT24
Författare: Astrid Gustafsson
Handledare: Johan Lindwall

Abstract

Den här uppsatsen fokuserar på de sociala praktiker och processer som gör kvinnor som pekats ut som "missbrukare" till de andra och har som övergripande syfte att bidra med kunskap om andrefiering. Mer specifikt undersöks framställningar av kvinnor som pekats ut som "missbrukare" i LVM-domar och hur domarna bidrar till andrefiering av "missbrukare". Genom att undersöka hur kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård enligt LVM beskrivs och hur deras situationer representeras diskursivt blir det möjligt att kritiskt undersöka vilka sociala konsekvenser andrefieringen kan få. Uppsatsens frågeställningar är:

1. Vilka diskurser om alkohol- och droganvändning går att urskilja i domarna? Hur relaterar de till varandra, och vilka aktörer kan de kopplas till?
2. Hur positioneras kvinnorna i domarna? Vilka föreställningar om kvinnorna produceras och hur kan dessa förstås i relation till andrefiering?
3. Vilken giltighet tillskrivs kvinnornas egen röst i talet om sig själva?

Studien utgår från en förståelse av stigma som en biopolitisk teknik och använder begreppet subalternitet. I uppsatsen analyseras på vilka sätt kvinnor i LVM-domar är fångade i samhällliga och kulturella föreställningar om "missbrukaren", och vilket inflytande de har i talet om sig själva. Det empiriska materialet består av 42 domar, som har analyserats genom kritisk diskursanalys. Enligt studiens resultat upprätthåller de föreställningar LVM-domarna producerar om kvinnorna och deras situationer att de är de andra, och skuldbelägger dem för problem som kan förstås som strukturella problem. Kvinnorna konstrueras som objekt i domarna och deras egna förståelser av sina intressen och behov marginaliseras genom att deras röster inte tillskrivs någon giltighet. Detta återspeglar en social verklighet där "missbrukaren" inte ses som en jämlike.

Nyckelord: kritisk diskursanalys, andrefiering, stigma, subalternitet, missbruk

Abstract

This essay focuses on the social practices and processes that categorize women labeled as "addicts" as the others, by examining how women are portrayed in judgments under the Care of Substance Abusers (Special Provisions) Act (LVM). The overall aim of the study is to shed light on the processes of othering. More specifically, this essay focuses on how the judgments contribute to the othering of "addicts" by examining how the women are portrayed as in need of compulsory care, how they are described, and how their situations are represented. The essay's questions are:

1. What discourses about alcohol and drug use can be discerned in the judgments? How do they relate to each other, and to which actors can they be linked?
2. How are the women positioned in the judgments? What beliefs about the women are produced and how can these be understood in relation to othering?
3. What validity is attributed to the women's own voices in claims about themselves?

In this study, stigma is understood as a biopolitical technique, and the concept of subalternity is also employed. I examine how the women in the judgments are represented in relation to sociohistorical and cultural beliefs about the "addict" and whether they have a say in who they are and what they need. The empirical material consists of 42 court cases, and the data has been analyzed through critical discourse analysis. According to the study's results, the beliefs produced by the LVM judgments about the women and their situations portray them as the others. The women are scapegoated and made responsible for societal and structural problems. They are constructed as objects in the judgments, and their own understandings are marginalized while their voices are disregarded. This reflects a social reality where the "addict" is not seen as an equal.

Keywords: critical discourse analysis, othering, stigma, subaltern, addiction

Innehållsförteckning

INLEDNING OCH PROBLEMFÖRMULERING.....	5
SYFTE.....	6
BAKGRUND.....	7
BEGREPPSANVÄNDNING.....	11
TIDIGARE FORSKNING.....	13
“MISSBRUKARE” SOM SUBJEKTSPOSITION.....	13
VILKA TVÅNGSVÅRDAS.....	15
ANDREFIERING AV “MISSBRUKAREN”.....	17
KÖNS- OCH HETERONORMATIVA FÖRESTÄLLNINGAR I TVÅNGSVÅRDEN.....	18
KÖNSPERSPEKTIV OCH MAKT- OCH SAMHÄLLSPERSPEKTIV I TVÅNGSVÅRDEN.....	19
KLIENTERS OCH PERSONALS (OLIKA) UPPLEVELSER AV TVÅNGSVÅRD.....	20
DEN HÄR STUDIENS BIDRAG.....	22
TEORETISKA PERSPEKTIV OCH BEGREPP.....	23
SOCIALKONSTRUKTIVISM OCH DISKURSER.....	23
KRITISK DISKURSANALYS.....	24
<i>Den första dimensionen: text.....</i>	25
<i>Den andra dimensionen: diskursiv praktik.....</i>	26
<i>Den tredje dimensionen: social praktik.....</i>	28
SUBALTERNITET.....	29
STIGMA OCH MORALISK DIFFERENTIERING.....	30
METODER, MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	33
POSITION INOM FORSKNINGSSOMRÅDET.....	33
EMPIRISKT MATERIAL.....	35
URVALSPROCESS.....	37
ANALYSMODELL: KRITISK DISKURSANALYS.....	38
ANALYTISKT TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	40
METODDISKUSSION.....	41
ETISKA ÖVERVÄGANDEN.....	43
KVALITETSKRITERIER.....	45
RESULTAT OCH ANALYS.....	47
LVM-DOMAR SOM GENRE.....	47
MISSBRUK ELLER SJÄLVMEDICINERING?.....	50
<i>Missbruksdiskursen.....</i>	50
<i>Självmedicineringsdiskursen.....</i>	54
DEN KVINNLIGA MISSBRUKAREN.....	56
<i>Missbrukare med eller utan insikt.....</i>	57
<i>Kvinnorna som de andra.....</i>	58
<i>Kan om hon vill.....</i>	62
<i>Missbruket som enda orsak.....</i>	66
OBJEKTIFIERANDE PRAKTIK.....	71
<i>Tystande.....</i>	71
<i>Ombärliga syndabockar.....</i>	74
SAMMANFATTNING.....	78
AVSLUTANDE DISKUSSION.....	80
IMPLIKATIONER FÖR VIDARE FORSKNING.....	82
REFERENSER.....	84

INLEDNING OCH PROBLEMFORMULERING

“Bortom idéer om rätt och fel finns en äng, vi ses där” är ett citat från poeten Rumi. Jag snubblade över det i en av alla böcker jag läste när jag skrev på uppsatsen, och för mig beskriver det hur vi alla är fångade i idéer om rätt och fel, och att friheten är bortom dessa idéer. Det lyckas även säga något om att det finns ett *vi* som bestämmer vad som är rätt och fel, och som kan välja att ses på ängen istället. Annat är det för den som tvångsvårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM SFS 1988:870). LVM är en tvångslag som funnits i snart 35 år och som gör det möjligt att omhänderta de som pekats ut som “missbrukare” mot deras vilja och låsa in dem. Den som döms enligt LVM kan inte ses på någon äng bortom idéer om rätt och fel eftersom den avtjänar det sociala straff som följer på att bryta mot det som anses vara normalt och acceptabelt i samhället. Från den positionen går det inte att själv bestämma sig för att inte beblanda sig med rätt och fel, eftersom man lever sitt liv som en som har felat. Det här är en uppsats som tar sikte på just detta, på vad det i praktiken kan innebära att tillskrivas en avvikande identitet. Uppsatsen fokuserar på föreställningar om kvinnor med LVM, och de sociala processer och praktiker som gör kvinnor med LVM till de andra. För att undersöka detta har jag valt att begära ut och analysera domar i LVM-ärenden som handlar om kvinnor. Domar förväntas innehålla bedömningar som framstår som objektiva. De används för att motivera vilka kvinnor som behöver omhändertas, och de konstruerar sanningar om dem och deras situationer. När kvinnor döms till tvångsvård enligt LVM får de den vård som samhället kommit överens om ska finnas för "missbrukare", i *vissa* fall. Det är den vård som tar vid när annan vård inte anses vara möjlig. Samtidigt finns det moraliska uppfattningar om att det är fel att använda alkohol och droger, narkotika är även kriminaliserat, och därför kan tvångsvård förstås som ett verktyg samhället kan använda för att se till att ingen “missbrukar”. Den som döms till LVM övervakas och kontrolleras för “sitt eget bästa”, men det beskrivs också vara för “samhällets bästa”¹. Vilken slags missbruksvård samhället kommit överens om ska bedrivas bakom låsta dörrar hänger ihop med hur kvinnor som döms till LVM konstrueras och förstås. Så hur ser omgivningen, myndigheterna och samhället på kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård för missbruk? Vad är det i deras situationer och liv som gör att de anses ha behov av att låsas

¹ Statens institutionsstyrelse (SiS), som ansvarar för tvångsvården enligt LVM, beskriver i en jobbbanners våren 2024 att de finns till för "samhällets och individens bästa".

in och tvångsvårdas? Den stora frågan för uppsatsen är på vilka sätt kvinnor som pekats ut som "missbrukare" är fångade i samhällets och omgivningens föreställningar, och vilket inflytande de har i talet om sig själva. För mig var det därför självklart att undersöka vilka föreställningar som finns om kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård enligt LVM. Det finns tidigare forskning som knyter an till detta (Jacobsson 2004), men den här uppsatsen fokuserar på andrefiering av kvinnor som pekats ut som "missbrukare". Även detta har varit ett fokus för den tidigare forskningen (Lander 2003), men den här studien är skriven från ett perspektiv av att ha egen erfarenhet av den andrefiering som undersöks. Det är ett perspektiv som sällan används i akademiska texter om "missbruk", men som kan synliggöra hegemonier i (även akademiska) diskurser (Walker 2021:5) och utmana gränsdragningar mellan vi och de andra (Harris & Luongo 2021:1).

Syfte

Det övergripande syftet med min studie är att bidra med kunskap om andrefiering. För att göra detta undersöker jag LVM-domar och hur de kan bidra i denna process. Mer specifikt riktas fokus mot hur kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård enligt LVM beskrivs och hur deras situationer representeras diskursivt. Genom att undersöka hur sanningar om kvinnorna och deras situationer konstrueras, och vilka föreställningar det finns om dem, blir det möjligt att också kritiskt undersöka vilka sociala konsekvenser andrefiering kan få. En utgångspunkt är att hur kvinnorna beskrivs och förstås leder till handling, det ligger till grund för olika slags beslut om hur kvinnorna ska hanteras i det praktiska sociala arbetet. I relation till studiens syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

1. Vilka diskurser om alkohol- och droganvändning går att urskilja i domarna? Hur relaterar de till varandra, och vilka aktörer kan de kopplas till?
2. Hur positioneras kvinnorna i domarna? Vilka föreställningar om kvinnorna produceras och hur kan dessa förstås i relation till andrefiering?
3. Vilken giltighet tillskrivs kvinnornas egen röst i talet om sig själva?

Bakgrund

Cirka 1000 personer per år tvångsvårdas enligt lagen om missbrukare i vissa fall (LVM, SFS 1988:870) och drygt en tredjedel beskrivs vara kvinnor. Varje kommun har ett ansvar för att ge stöd till vuxna personer med missbruk², och det ansvaret gäller även när personen inte själv anser sig behöva stöd (Socialstyrelsen 2021:12). Den som anses ha ett missbruk är av intresse för polis såväl som för vård och socialtjänst, utifrån att det är kriminaliserat att använda droger samtidigt som socialtjänsten har ett ansvar för att erbjuda stöd och hjälp (Fondén et al. 2003:3). Det har länge varit omtvistat hur missbruk ska förstås, om det ska betraktas som en sjukdom, en psykisk störning eller ett asocialt beteende. Historiskt har "missbrukaren" varit en kulturell symbol för det smutsiga, omoraliska och oacceptabla lika mycket som för det sjuka (Eleonoradotter 2021:29). Svårigheten att komma överens om vad missbruk är och vad som bör göras åt det har inte stått i vägen för arbetet med att peka ut "missbrukare" och placera dem på institution. Lagen om behandling av alkoholister ("Alkoholistlagen", SFS 1913:102) och Nykterhetsvårdslagen (NVL, SFS 1954:579) är två tidigare tvångslagar som anses vara föregångare till LVM. Enligt Edman (2004:36) var lagarna till för att kontrollera den del av arbetarklassen som inte arbetade och som därför uppfattades tärande och belastande för samhället (Edman 2004:36). Den som blev föremål för tvångsvård bedömdes utifrån begrepp som farlighet, bristande försörjning och parasitism (Edman 2004:21). Ett uttalat syfte med placeringen på institution var att få den som inte arbetade in i arbete och normalisera den avvikande livssituationen (Wikström 2018:171). Tillsammans med andra lagar mot lösdriveri och asocialitet har tvångslagarna beskrivits som klasslagar vars funktion varit att skydda samhället från individen och få det avvikande beteendet under kontroll (Edman 2004:101). "Missbrukaren" har länge beskrivits som ett hot mot samhället, i *med förslag till lagen om samhällsfarlig asocialitet* (prop 1964:128) kallas narkotikamissbrukare för ett "direkt samhällsfarligt element":

Asocialitet är ett vidsträckt begrepp [...] Gemensamt för dem är att de enligt gängse uppfattning är till skada för samhället [...] Även vanebettlare, alkohol- och

² I den här uppsatsen används "missbruk" om substansbruk som problemkonstruktion. Jag förklarar detta närmare i avsnittet *begreppsanvändning* på sida 11.

narkotikamissbrukare samt prostituerade kan räknas dit. Man har i dessa fall att göra med de mera direkt samhällsfarliga elementen

Personer som inte arbetar uppfattas som ett hot mot samhällets ordning och moral och har genom tiderna varit föremål för tvångsvård och olika slags ingripanden utifrån sin sociala situation (Edman 2004; Jansdotter & Svanström 2007). Föreställningar om att den som stryker omkring utan försörjning riskerar att begå brott och “skada allmän säkerhet, ordning och sedlighet” (Edman 2004:101) har legat bakom kriminalisering och tvångsvård av individer med svaga positioner i samhällssystemet. Dessa föreställningar är högst aktuella även idag. I det så kallade Tidöavtalet, står det att partierna vill återinföra möjligheten att utvisa utländska medborgare som uppvisar bristande vandel. Med bristande vandel avser de:

förhållanden såsom bristande regelefterlevnad, association med kriminell organisation, nätverk eller klan, prostitution, missbruk, deltagande i våldsbejakande eller extremistiska organisationer eller miljöer som hotar grundläggande svenska värden eller om det i övrigt föreligger otvetydigt konstaterade anmärkningar i fråga om levnadssättet (Moderaterna, Kristdemokraterna, Liberalerna och Sverigedemokraterna)

Synen på “missbrukaren” som samhällsfarlig och som någon som, enligt citatet ovan, uppvisar bristande regelefterlevnad och hotar “svenska värden” är en viktig bakgrund. Tvångsvård har historiskt använts utifrån motiven att skydda samhället från “missbrukaren” och att rädda “missbrukaren” från sig själv. Det är fler män än kvinnor som tvångsvårdas, men en högre andel inom gruppen kvinnor som tvångsvårdas istället för frivilligt vårdas för alkohol och droger. Ett perspektiv på LVM är att kvinnor som bryter mot normer om hur man ska vara och leva sitt liv historiskt har varit föremål för tvångsåtgärder och placerats på institutioner (Jansdotter & Svanström 2007; SOU 1962:22). Enligt Edman (2004:39) har “den manliga missbrukaren” varit norm, och när kvinnor varit i fokus har det varit utifrån sedlighet. “Den kvinnliga missbrukaren” lever inte upp till bilden av hur en kvinna ska vara, samtidigt beskrivs hon som särskilt utsatt eller omoralisk just för att hon är kvinna. Föreställningar om prostitution, könad galenskap (som hysteri) och dåligt moderskap har varit centralt i skapandet av kvinnor i behov av ingripanden från samhället (Johannisson 2013:161; Engwall 2000:152). Tvångsvård har använts för att

omhändertta kvinnor som uppfattats ha bristande karaktär eller sexualmoral, som inte arbetar eller lever upp till samhällets förväntningar på olika sätt. Idag kan den sociala situationen, som tidigare tvångslagar varit inriktade mot, utgöra grund för LVM genom kriteriet "löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv" (Socialstyrelsen 2022:17). I 4 § LVM står att tvångsvård skall beslutas om:

1) någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga läsningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk. 2) vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller på något annat sätt, och 3) han eller hon till följd av missbruket a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller c) kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående (4 § LVM)

Det finns förutsättningar för LVM när första, andra och minst en av de tre kriterierna i den tredje punkten i 4 § LVM är uppfyllda. Kriteriet "löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv" behöver alltså inte vara uppfyllt för att tvångsvård ska vara aktuellt, men kan användas när "den enskilde är på väg att hamna i ett socialt utanförskap" eller när "missbruket dominerar dennes livsföring och att hen inte längre kan upprätthålla normala sociala relationer" (Socialstyrelsen 2021:51). LVM kan förstås som ett verktyg socialtjänsten kan använda i arbetet med personer som anses vara skadliga för sig själva eller andra till följd av ett missbruk (Socialstyrelsen 2021:42). Syftet med LVM är att klienten ska motiveras att ta emot behandling och att tvångsvården ska övergå i frivillig vård. Socialtjänsten får inte vara passiv och invänta att personen blir motiverad utan är skyldig att arbeta för att personer med missbruk tar emot vård eller behandling (Socialstyrelsen 2021:12). I första hand ska socialtjänsten ge frivilliga insatser för missbruk, men om det finns skäl att ifrågasätta att den vård individen anses vara i behov av kan tillgodoses på frivillig väg kan förutsättningar för LVM finnas. LVM är en lag som gör det möjligt att låsa in, övervaka och begränsa människors fri- och rättigheter i upp till 6 månader (Socialstyrelsen 2021:112).

Att det *kan* finnas skäl att bereda någon tvångsvård är tillräckligt för att besluta om att öppna en utredning enligt LVM och under utredningstiden kan socialnämnden både samla in uppgifter från den enskilde själv och inhämta uppgifter om den enskilde från andra

(Socialstyrelsen 2021:39). Under utredningen om LVM ska ett läkarintyg med en bedömning av personens aktuella vårdbehov och behov av insatser inhämtas. Personen kan tvingas till sjukhus i samband med detta men inte tvingas att genomgå själva undersökningen (Socialstyrelsen 2021:45). Om utredningen visar att det finns skäl att bereda personen tvångsvård ska nämnden ansöka om LVM hos förvaltningsrätten (Socialstyrelsen 2021:46). Inför att förvaltningsrätten ska besluta om LVM hålls en muntlig förhandling i målet. Det finns dock en möjlighet för socialnämnden att göra ett omedelbart omhändertagande enligt 13 § LVM i väntan på förhandlingen om de bedömer att klienten är i akut fara. Under den muntliga förhandlingen ger socialnämnden sin bild av klientens situation, som klienten sedan får bemöta och därefter ställer förvaltningsrätten frågor till parterna. Förvaltningsrätten gör sedan sin bedömning och meddelar sitt beslut, och utfärdar en LVM-dom. LVM-domar är offentliga handlingar och kan hämtas ut från förvaltningsrätten, och där kan man läsa hur de beskriver parternas anföranden under den muntliga förhandlingen, och hur de motiverar det beslut som de fattat (Sveriges domstolar 2021). Den myndighet som tar vid när kvinnorna döms till tvångsvård enligt LVM är Statens institutionsstyrelse (SiS), och i en annons där de rekryterar personal beskriver de deras klienter så här:

Vi finns till för de mest utsatta, sårbara och våldsamma i samhället. För de som utgör en fara för sig själva eller andra. När andra alternativ inte har fungerat, finns vi där för både samhällets och individens bästa. Ingen som kommer till oss gör det av fri vilja. Vårt uppdrag som myndighet är svårt men meningsfullt (Statens institutionsstyrelse 2024)

Enligt SiS är deras klienter de mest utsatta, sårbara och våldsamma i samhället, och myndigheten finns till för individens och *samhällets* bästa. Det som skiljer SiS från annan vård i öppna former är att myndigheten har särskilda befogenheter. De har rätt att låsa in klienten i byggnaden och i avskiljningsrum, och att vårda klienten enskilt eller på en förstärkt avdelning. SiS har även rätt att ingripa fysiskt, att begränsa vilka klienten får träffa eller prata med, att genomföra kropps- och rumsvisitationer, drogtester och neka klienten att använda internet och telefon (Statens institutionsstyrelse [SiS] 2023). På SiS LVM-hem är motivationsarbete centralt, några metoder som används är Motiverande samtal, Återfallsprevention, Acceptance

Commitment Therapy och Ett självständigt liv (SiS 2023). I samband med inskrivning intervjuar personal klienten för att kartlägga behov och upprätta en behandlingsplan som vården ska utgå ifrån under vårdtiden. Klienten kan även delta i en mer omfattande utredning, i syfte att utreda eventuella diagnoser (SiS 2023). SiS har kritiserats för kränkningar, våld och otillåtna tvångsåtgärder³ och beskrivits som att de kontrollerar istället för vårdar sina klienter (Nolbeck 2022). LVM har länge varit omtvistad, lagen har beskrivits som paternalistisk och etiskt problematisk (Runquist 2012:77) och i *Från delar till helhet* föreslås att regionernas hälso- och sjukvård tar över ansvaret för målgruppen från SiS (SOU 2023:5).

Sammanfattningsvis kan det ovan beskrivna ge en bakgrund till synen på “missbrukare”, en bakgrund om kvinnor i tvångsvård, om tvångslagarnas funktion som verktyg för att kontroll och om hur man idag arbetar med att peka ut, döma och tvångsvårda den som anses vara “missbrukare”. Genom att göra nedslag i förvaltningsrättens domar, som är det dokument som gör kvinnan till LVM-klient (eller inte), kan man undersöka hur omgivningen, myndigheterna och samhället ser på kvinnor som anses vara i behov av sådan vård. I domarna beskriver de deras situationer och liv, och vad som gör att de *måste* låsas in och tvångsvårdas. Kulturella föreställningar om “missbrukaren” och att “missbrukaren” länge uppfattats som ett hot mot samhället är en viktig bakgrund till två av studiens frågeställningar, som handlar om vilka diskurser som kan urskiljas och vilka föreställningar som produceras.

Begreppsanvändning

Genomgående i uppsatsen används ord som *kvinna*, kvinnor, kvinnorna. Vet jag att den som gömmer sig bakom ett visst personnummer eller beskrivs i en viss text är en kvinna? Har jag en bestämd uppfattning om vad en kvinna är? Kvinna är ett begrepp som, likt andra begrepp, är laddat med föreställningar och vars innebörd det råder olika uppfattningar om. Det kan också vara en problematisk analyskategori om kvinnor förstås som en homogen grupp, oavsett klass och kultur (Mohanty 2012:301). Jag förhåller mig till kön som en differentierad kategori (de los Reyes 2011:22) och “kvinna” som en social konstruktion med en historia av att konstrueras som “det andra könet”. Jag har valt att avgränsa mig till att fokusera på domar om kvinnor utifrån att jag förväntar mig skillnader mellan domar om män och domar om kvinnor, men inte har någon ambition att jämföra dessa skillnader. Det finns könade föreställningar om

³ JO 2023 s. 428, diarienummer 10572-2021

“missbrukare”, och de har betydelse i kontexten av tvångsvård. Klienter hålls åtskilda utifrån föreställningar om att de är män eller kvinnor, och olika kunskaper om kvinnliga respektive manliga klienter produceras.

Ett annat begrepp jag använder är *missbruk* och jag vill klargöra hur och varför det används i den här studien. Det råder olika uppfattningar om hur alkohol- och narkotikaproblem ska benämnas, missbruk, beroende, beroendeproblematik och även alkohol- och narkotikaproblem är olika sätt att försöka beskriva ett användande av alkohol och narkotika som anses utgöra ett medicinskt eller socialt problem. Beroende och missbruk är två begrepp om samma sak, de är ungefär lika vanligt förekommande och professionella och klienter kan föredra antingen det ena eller det andra. Det finns en klinisk definition av båda begreppen, men jag har valt att använda begreppet missbruk eftersom jag uppfattar att beroendebegreppet innebär en mer essentialistisk syn på “personer med ett beroende”, som någon med en sjukdom (Fraser et al. 2017:193). Eftersom jag är intresserad av andrefiering, och därigenom kategoriseringar och bilder av “de andra”, kommer även kategorin “missbrukare” vara av relevans för studien. Men då enbart utifrån en kritisk blick på begreppet, för att problematisera och undersöka hur det används. Jag är medveten om att begrepp som “missbruk” och “missbrukare” är stigmatiserande (Eklund & Hildebrand 2017:21) men eftersom de frekvent används i texter om alkohol, droger och LVM har de varit viktiga för studien att undersöka. Det går naturligtvis att invända mot användandet av ordet missbruk också, men jag uppfattar det som mer funktionellt utifrån ett socialt perspektiv på att vissa *anses* använda alkohol och droger på ett felaktigt sätt. Ett begrepp jag övervägt är substansbruk, men jag använder begreppet missbruk för att det förutsätter en slags jämförelse med vad som anses vara normalt. Substansbruk används enbart i uppsatsen för att beskriva ett användande av alkohol och droger i neutrala termer när jag identifierar diskurser om substansbruk. Att missbruka något väcker tankar om att någon anses bruka på ett överdrivet eller *felaktigt* sätt, vilket säger något om vart gränsen *dras* mellan normalt och avvikande, och om *synen på* rätt och fel sätt att använda alkohol och droger.

TIDIGARE FORSKNING

I det här kapitlet ställer jag min uppsats i relation till forskningsfältet och argumenterar för dess relevans. Kapitlet inleds med en genomgång av tidigare forskning och avslutas med att jag beskriver hur min studie knyter an till den tidigare forskningen samt vad den här studien kan bidra med. Jag har hittat den tidigare forskningen som presenteras i detta avsnitt genom en kombination av systematisk sökning och kedjesökning. I sökprocessen bland databaser på internet användes sökord som “LVM”, “tvångsvård” och “kvinnor” på svenska och “compulsory care”, “women”, “addiction” och “SUD” på engelska. Sökningen gjordes i databaser som fanns tillgängliga via Göteborgs Universitets bibliotekstjänst. Sökorden användes i olika kombinationer, med sökkommandon som AND och citattecken för att specificera träffarna ytterligare. En del studier och rapporter har hittats under rubriken forskning och utveckling på SiS hemsida, där vissa forskningsrapporter som behandlar uppsatsens ämne finns länkade. Därutöver har jag beställt avhandlingar om kvinnor, missbruk och LVM, som inkluderas nedan, och genom dessa hittat referenser till ytterligare relevant forskning. Det jag särskilt har letat efter genom kedjesökning är forskning som relaterar till andrefiering. Jag har utifrån uppsatsens fokus framförallt valt ut forskning inom tvångsvårds- respektive missbruksområdet, utöver det har jag valt forskning utifrån uppsatsens teoretiska inriktning mot vi och dem. Den tidigare forskningen tematiseras utifrån likartade infallsvinklar, med rubriker som lyfter fram vad jag ser som gemensamt. Nedan presenteras ett antal forskningsrapporter, avhandlingar och kollegialt granskade vetenskapliga artiklar jag funnit relevanta för min egen studie.

“Missbrukare” som subjektsposition

Ett fokus för den tidigare forskningen har varit föreställningar om “missbrukaren” och vem som anses vara eller inte vara en “missbrukare”. Eleonorasdotter (2021) undersöker i sin avhandling kvinnors användande av alkohol och droger. I en etnografisk studie intervjuas 12 svenska kvinnor i åldern 25-65 år om deras perspektiv på att använda illegala eller stigmatiserade substanser. Eleonorasdotter (2021) visar hur kön och klass spelar in i upplevelser av att använda droger och hur kvinnornas erfarenheter relaterar till kulturella, samhälleliga och normativa föreställningar om droger, droganvändning och droganvändare. Det är inte alla som tar droger som kommer uppfattas som en “missbrukare”, ett användande av alkohol och droger anses vara

ett missbruk om det sker i fel sammanhang och när vissa ägnar sig åt det. Eleonorasdotter (2021) skriver att den “mesta av droganvändningen utövas inte i marginalen av samhället, varken av de socioekonomiskt marginaliserade eller av eliten”. Eleonorasdotter (2021) sätter i studien fingret på något viktigt, att genom ett överdrivet fokus på den som anses vara “missbrukare”, förstärks bilden av vem “missbrukaren” är. Missbruk kan förstås som ett värdeladdat begrepp reserverat för vissa personer i vissa kontexter, om de kan kännas igen utifrån stereotypa föreställningar om vem “missbrukaren” är. En möjlig effekt av att fokusera på kvinnor som tvångsvårdas enligt LVM är att det riskerar att reproducera den åtskillnad som görs mellan normalt och avvikande användande av alkohol och droger, om inte denna uppdelning kontextualiseras och problematiseras.

Den tidigare forskningen har även gett exempel på hur “missbrukare” behandlas som mindre än människor. Fraser et al. (2017) intervjuade 60 personer i Australien som använde alkohol och droger för att undersöka upplevelser av stigma. Enligt deras studie fanns det många olika slags erfarenheter av stigma hos de som intervjuades, stigmat uppstod i sociala aktiviteter, relationer och situationer på ett nästan oändligt antal sätt. De intervjuade beskrev erfarenheter av att bemötas som “knarkare”, som mindre än människor, och hur det var oförenligt att ses som både “en missbrukare” och en jämlike. Fraser et al. (2017) förstår stigmat som politiskt produktivt, som en betingad biopolitiskt performativ process (Butler 1993) och inte som en på förhand bestämd skillnad. Stigma uppnår något politiskt, och själva problematiseringen av missbruk är en stigmaprocess som är “oumbärlig för samtida liberala samhällen” (Fraser et al. 2017:193). Det visar vilka egenskaper som gör en mänsklig (exempelvis självkontroll, disciplin) genom att tillskriva “missbrukaren” motsatsen till dessa egenskaper. Oavsett missbruk patologiseras eller kriminaliseras består stigmat, i form av att “missbrukaren” inte ses som fullt ut mänsklig och kapabel (Fraser et al. 2017:193). Missbruk kan därför förstås som ett stigma som får oss att underkasta oss att handla på det sätt som krävs för att behandlas som mänskliga, att inte vilja vara som “missbrukaren” (Fraser et al. 2017:199).

Ett annat fokus för den tidigare forskningen är vad som leder till att individer ser sig själva som “missbrukare”. Aston (2009) menar att subjektspositionen “missbrukare” är något man tilldelas utifrån, från exempelvis anhöriga, beroendevården, polis och media och som får en kumulativ effekt som leder till att man tar till sig en missbrukaridentitet (Aston 2009). I en artikel undersöker Aston (2009) hur kvinnor som använder alkohol och droger börjar se sig

själva som “missbrukare”, och menar att det är ett resultat av en process som utspelar sig i sociala interaktioner över tid. 12 kvinnor som själva ansåg att de hade missbruk intervjuades om när de började se sig själv som “missbrukare” (Aston 2009:616). I artikeln används Butlers (1997) perspektiv på interpellation, som skiljer sig från Althussers (1971)⁴, för att visa hur kvinnorna genomgår en identitetsförändring till “missbrukaren”. När myndigheter, institutioner och omgivningen berättar för en att man är “missbrukare”, och när man möts av att andra ser en som “missbrukare” i olika situationer kan det leda till att man accepterar identiteten som “missbrukare”.

Det finns även forskning om vad som leder bort från att ses som “missbrukare”. Wikströms avhandling *Att skriva sig ut* handlar om tvångsvårdade personers subjektformer under 1900-talets andra hälft (Wikström 2018). Genom att undersöka utskrivningsnämndens handlingar mellan år 1967–1992 analyserar Wikström, bland annat, hur patienterna skulle agera och vilka egenskaper de behövde visa upp för att få lämna institutionen (Wikström 2018:26). För den som var inskriven som “missbrukare” betonades motivation och målmedvetenhet (Wikström 2018:180). “Missbrukaren” skulle uppvisa en vilja till drogfrihet och sträva efter återanpassning genom att arbeta, “sköta sig” och göra en livsstilsförändring (Wikström 2018:190).

Vilka tvångsvårdas

Vilka som tvångsvårdas och varför har varit en fråga för den tidigare forskningen. Wallander och Blomqvist (2005) visar genom en vinjettstudie hur beslut om tvångsvård kan påverkas av faktorer och omständigheter kring den enskilda handläggaren, som exempelvis ideologisk övertygelse eller arbetsplatskultur. I en annan artikel visar Reitan (2016) att socialtjänsten argumenterar för tvångsvård av gravida genom att betona risker för fostrets hälsa fastän lagstiftningen inte tillåter tvångsvård på grund av graviditet. Både Wallander och Blomqvist (2005) och Reitan (2016) ifrågasätter om LVM tillämpas på ett rättvist sätt. När faktorer som inte ska ligga till grund för beslut om tvångsvård vägs in i bedömningen innebär det en rättsosäkerhet för klienten. Det finns därmed anledning att undersöka vilka som tvångsvårdas

⁴ Althussers (1971) begrepp interpellation syftar på att individer pekats ut som subjekt av statsapparaten, och att subjektpositioner är ideologiska. När subjekt ser sig själva som subjekt underkastar de sig och införlivar ideologin. Enligt Butler (1997) är processen som leder till att individer ser sig som subjekt (och subjektiveras) mer komplex, utpekandet kan ske mer indirekt och vara svårare att vägra.

och varför, för att få kunskap om vilka faktorer som spelar in i beslutet. Vilka som tvångsvårdas har Storbjörk (2010) undersökt i en kvantitativ studie som jämför skillnader mellan de som tvångsvårdas och dem som vårdas frivilligt för missbruk. Resultatet visade att det framförallt var den sociala situationen mellan de frivilligt vårdade och de tvångsvårdade som skilde sig åt. LVM-klienterna hade oftare låg utbildning och problem med boende och försörjning än de frivilligt vårdade. Enligt Storbjörk (2010) var det mer sannolikt att den som försörjde sig genom pension, sjukpenning och socialbidrag istället för arbete dömdes till LVM. Men trots att den sociala situationen var en avgörande skillnad mellan frivilligt vårdade och tvångsvårdade, återspeglades inte det i skälen som angavs för LVM. I skälet för tvångsvården var det hälsan som stod i centrum, men den rapporterade hälsan var något bättre bland de tvångsvårdade jämfört med den grupp som vårdades frivilligt. Storbjörks (2010) studie pekar på att de som tvångsvårdas inte nödvändigtvis har en sämre hälsa än de frivilligt vårdade, utan att det är den sociala situationen som uppfattas problematisk utifrån föreställningar om rätt och fel sätt att leva på.

Även föreställningar om kvinnligt och manligt har visat sig spela en roll i vilka som tvångsvårdas. I *Tvång och förändring* (SOU 2004:3) menar Jacobsson (2004) att kvinnor inte ges samma sociala utrymme som män i utredningar om LVM. Det är mer moraliserande i utredningarna som gäller kvinnor, kring deras val av partner, hur de försörjer sig och tar hand om eventuella barn. Enligt Jacobsson (2004) speglar skillnaden mellan vilket ansvar som läggs på kvinnor respektive män i utredningarna att kvinnorollen är snävare än mansrollen. Kvinnorollen innebar ännu mindre frihet att kliva över samhällets gränser för det normala, och det straffade sig hårdare (Jacobsson 2004:158). Kvinnorna beskrevs ha en vagabonderande livsstil och deras partners beteenden inkluderades i utredningarna som en del i det egna beteendet. Det var vanligt att kvinnans relation till en pojkvän eller man med eget missbruk utgjorde en del av argumentationen för tvångsvård. I de fall där kvinnan varit utsatt för våld av en man var det också en omständighet som beaktades i ansökan om LVM. Samma typ av argument för LVM fanns inte i männens utredningar (Jacobsson 2004:148).

Det är vanligt att en person som haft LVM får fler LVM. Klienter som återkommer i tvångsvården beskrivs ha "komplexa problem" och har ofta tidigare erfarenheter av tvångsvård som barn. Grahn et al. (2015) undersökte sambandet mellan vad de kallar en riskabel psykosocial uppväxt och att frekventera tvångsvård för missbruk som vuxen. Med riskabel

psykosocial barndom menades att ha vuxit upp med föräldrar med missbruk eller psykiska problem och att ha placerats i familjehem eller varit tvångsomhändertagen enligt LVU. I studien undersöktes vilka klienter som återkom i LVM-vården, genom att analysera svaren från 2658 individer som intervjuades i samband med intaget till tvångsvården mellan 2001-2009. Det fanns ett samband mellan en riskabel barndom och att tvångsomhändertas som barn. Att tvångsvårdas som barn hade i sin tur ett samband med att återkomma i tvångsvård för missbruk som vuxen. Enligt Grahn et al. (2015) betyder det att samhällsvården för de barn som hade en riskabel psykosocial uppväxt inte lyckades hindra eller stoppa utvecklandet av omfattande alkohol- och narkotikaproblem. Resultatet kan antingen tolkas som att rätt målgrupp fångas upp tidigt av samhället, eller som att den tidigare vården som erbjudits brustit. Men resultatet kan även tolkas som att det är en riskfaktor i sig att tvångsomhändertas som barn och att samhällets tidigare ingripande varit skadligt och bidragit till klientens situation som vuxen (Grahn et al. 2015).

Andrefiering av “missbrukaren”

Lander (2003:276) analyserar i sin avhandling objektifieringen av kvinnor som använder narkotika. Kvinnorna blir ständigt bedömda, i utredningar och journaler men också i varje enskilt möte med en professionell. Myndighetspersoners omdömen utifrån värderingar och moraliska uppfattningar är en definitionsprocess som gör kvinnor som använder narkotika till de Andra kvinnorna (Lander 2003:276). Kvinnor som använder alkohol och narkotika andrefieras genom att professionella har makten att definiera vilka de är och tillskriva deras beteenden motiv och mening. Sahlin (2001:304) visar hur det sociala arbetet genomsyras av föreställningar om klienter som olycksdrabbade eller skamlösa, som “stackare” eller “skurkar”. Hur klienter kategoriseras har betydelse för vad samhället beslutar ska göras åt dem, hur de ska hanteras och bemötas (Petersson 2013; Sahlin 2001; Lander 2003; Jacobsson 2004). Sahlin (2001:305) visar att det är av betydelse vart ansvaret för klientens situation placeras, om klienten ses skyldig eller oskyldig till den aktuella situationen. I Peterssons (2013) avhandling analyseras bland annat moraliska omdömen som görs om klienter och på vilka sätt dessa omdömen avgör hur klienter bemöts i missbruksvården (Petersson 2013:282). Klienter är utlämnade till professionella som övervakar att regler efterlevs, men regelbrott straffar sig olika beroende på hur klienten värderas (Petersson 2013:404). Beslut om utskrivning såväl som

överseende med regelbrott föregås av moraliska omdömen om klienterna, där ansvaret placeras antingen på eller utanför klienten. Klienter som uppfattas som skötsamma och motiverade får fler chanser än de klienter som anses vara lögnaktiga eller ovilliga (Petersson 2013:404).

I samband med LVM förlorar klienten rätten att själv sköta kontakten med anhöriga och livet utanför vilket hindrar klienten från att vara något utöver ”missbrukare” (Petersson, Berg & Skårner 2021). Klienten ses först och främst som en person som använder droger och andra roller, som partner eller förälder, blir sekundära. Samtidigt som ett mål med vården är att klienten ska bli självgående och ta ansvar för sitt liv, innebär vårdformen att klienten är avskuren från omvärlden och sina åtaganden utanför institutionen (Petersson, Berg & Skårner 2021). Vårdformen innebär att klientens möjlighet att utforska alternativa identiteter begränsas, eftersom klienten i första hand ses som ”missbrukare” vilket utgör en stigmatiserad identitet. Det kan sättas i relation till att en person som har tillgång till en alternativ positiv identitet, i ett sammanhang där den inte uppfattas som avvikande, till viss del kan freda sig från stigmatisering genom att växla mellan roller (Trautner & Collett 2010:275). I en studie om stigma kopplat till att strippa visar Trautner och Collett (2010) hur tillgången till en alternativ positiv identitet som student utöver den stigmatiserade identiteten som strippa innebar sociala fördelar och kunde mildra stigmatiseringens negativa effekter. Den som hade tillgång till fler roller än strippa kunde stå med ena foten utanför sin nuvarande situation, behålla en positiv självkänsla och se hoppfullt på framtiden (Trautner & Collett 2010:275). Att klienten i tvångsvården är avskärmd från sina andra sammanhang och relationer kan ses som något som försvårar att behålla eller utforska alternativa positiva identiteter.

Köns- och heteronormativa föreställningar i tvångsvården

Kön och tvångsvård har undersökts ur flera perspektiv och hur tvångsvården reproducerar köns- och heteronormativa föreställningar har varit ett fokus för den tidigare forskningen. Mattsson (2005) och Laanemets och Kristiansen (2005) har undersökt hur kön görs inom missbruksvården på tvångsvårdsinstitutioner för kvinnor. Enligt Laanemets och Kristiansen (2008:121) befäster tvångsvården för kvinnor med LVM föreställningar om män och kvinnor och upprätthåller könsstrukturer. I tvångsvården indelas klienterna utifrån kön och vårdas på olika avdelningar. På kvinnoavdelningarna förväntas klienterna vara intresserade av handarbete, bakning, hudvård och andra ”typiskt kvinnliga” aktiviteter (Laanemets &

Kristiansen 2008:107). Manlig och kvinnlig personal ges olika uppgifter utifrån föreställningar om vad män respektive kvinnor är lämpade att ägna sig åt, utifrån heteronormativa föreställningar om vart sexuella laddningar kan uppstå (Mattson 2005, Laanemets & Kristiansen 2008). Kvinnliga klienter blir mer problematiserade än manliga klienter, personalen uppfattar exempelvis kvinnornas sexualitet som ett problem men inte männens. Personalen i Laanemets och Kristiansens studie (2008:120) ansåg att det var viktigt att markera mot "kvinnornas sexuella utspel och inviter" men förde inget liknande resonemang om männens sexualitet. I det praktiska arbetet delas därför personalen in utifrån kön för att undvika att det uppstår sexuella laddningar mellan manlig personal och kvinnliga klienter.

Mattson (2005) menar att personal på tvångsvårdsinstitutioner reproducerar traditionella könsroller genom att kvinnor och män förväntas utföra olika delar av arbetet. Kvinnlig personal tar hand om de kvinnliga klienterna och deras känslor i vardagen på institutionen, medan männen håller distans, undviker fysisk kontakt och känslor, utifrån föreställningar om vad kvinnor och män är till för (Mattson 2005:238). Mattson (2005:241) skriver att när män anställs rekryteras de utifrån styrka och väktarkompetens för att kunna utföra den delen av arbetet som går ut på att brotta ner, hålla fast eller fysiskt hindra kvinnorna i olika situationer. Att männen förväntas använda sin fysiska styrka för att kontrollera kvinnorna är särskilt intressant utifrån ett könsmaktsperspektiv på våld. Internationella studier av kvinnors upplevelser av fasthållningar och isolering, metoder som används på LVM-hem, visar att det upplevs kränkande och obehagligt och kan väcka minnet av tidigare erfarenheter av våld och övergrepp (Fish & Hatton 2017, Fish 2018).

Könsperspektiv och makt- och samhällsperspektiv i tvångsvården

Kvinnor med LVM är relativt förbisedda i den tidigare forskningen, i alla fall när det kommer till studier som intresserar sig för deras egna perspektiv på tvångsvården. Svensson (2001:146) har undersökt Lunden, som är ett LVM-hem för kvinnor, genom intervjuer och observationer i en forskningsrapport och menar att kvinnorna kommer från "olika sociala världar" och miljöer men förenas i sitt missnöje med och motstånd mot tvångsvården. Laanemets och Kristiansen (2008) menar att det finns en stark individualisering av tvångsvårdade kvinnors problem, i tvångsvården tas ingen hänsyn till makt- och normstrukturer (Laanemets & Kristiansen 2008:118). Kvinnornas situationer tenderar att förstås som ett resultat av individuella brister

och problem, behandlingsmetoderna i tvångsvården utgår inte från ett makt- och samhällsperspektiv på klientens situation (Laanemets & Kristiansen 2008:121). I en etnografisk studie av tjejjers vardag på SiS-hem analyserar Andersson Vogel (2020) betydelsen av kön och genus i mötet mellan personal och de intagna tjejjerna. Andersson Vogel (2020) skriver att även om tjejjerna kan anses vara i behov av hjälp är det inte därför de disciplineras genom inlåsning (Andersson Vogel 2020:166). Enligt Andersson Vogel hindrar klass och marginalisering de tvångsvårdade tjejjerna från att inta starkare positioner och att deras kamp för att själva få bestämma över och styra sina liv ofta utgör en orsak till att de är placerade (Andersson Vogel 2020:167). Deras motstånd mot föreställningar om normalitet och kvinnlighet definieras inte i politiska och feministiska termer som normkritik, istället blir konsekvensen att de låses in (Andersson Vogel 2020:167). Tjejjerna ses som agenter i sitt eget liv trots strukturella orsaker till de hinder och problem de möter. Inom tvångsvården dominerar kognitiv psykologi och social inlärningsteori, vilket betyder att förändringsarbetet är inriktat på individuell förändring, att välja om och handla på andra sätt (Andersson Vogel 2020:166). Andersson Vogel (2020:167) menar att tvångsvårdade tjejer är särskilt drabbade av negativa konsekvenser av tankar om att var och en är sin egen lyckas smed, utifrån deras klassrelaterade avsaknad av möjligheter och alternativa positioner.

Klienters och personals (olika) upplevelser av tvångsvård

Det finns skillnader i hur personal och patienter upplever påtvingad vård och beslut som fattas i en tvångskontext (Nicolini, Vandenberghe & Gastmans 2018). Personal betraktar oftare processerna som mer rättvisa än vad patienterna gör. Patienter kan beskriva maktlöshet, stigma och kränkande behandling kopplat till tvång medan personal talar om delaktighet och inflytande. I Laanemets och Kristiansens (2008:115) tidigare nämnda studie problematiserar och kritiserar klienterna tvångsvården, medan personalen har en positiv syn på tvånget. Klienterna ifrågasätter meningen med att de blivit tvångsomhändertagna medan personalen snarare uttrycker att tvångsvården är för kort. Det är inte vilken typ av tvång som påverkar ifall patienter upplever det som negativt eller positivt, utan hur patienten behandlas (Nicolini, Vandenberghe & Gastmans 2018). Att få information och känna sig delaktig beskrivs som kopplat till hur patienten upplever tvångsvården. Information om varför personalen agerade som dem gjorde var något som kvinnorna på låsta avdelningar i Fish och Hattons (2018; 2017)

studier också efterfrågade. Nolbeck (2022) har undersökt vårdmiljön på SiS, och visat att tvångsvården upplevs mer kontrollerande än vårdande ur klienternas perspektiv.

Ekendahl (2011) intervjuade 33 socialsekreterare från Stockholmsområdet och analyserade hur de ser på metadonbehandling och tvångsvård. Genom att de betraktade båda insatserna som rehabiliterande tonade de ner ideologiska skillnader mellan behandlingsformerna. Socialsekreterarna såg motivation som centralt för utfallet av insatserna. Begreppet motivation placerade ansvaret på klienten och tog uppmärksamheten från sociala strukturer och de omständigheter som stod i vägen för rehabilitering. Positiv förändring sågs som en följd av hur motiverad klienten var och socialsekreterarna beskrev förändring som ett resultat av vad klienten vill och inte av vad klienten kan. Ekendahl (2001:22) har tidigare uppmärksammat avsaknaden av klientperspektiv på tvångsvården och hur behandlingsforskningen ofta sker "ovanför huvudet" på dem den berör (Ekendahl 2001:22). Ekendahl (2001:253) har intervjuat klienter som tvångsvårdas enligt LVM, och skriver att klienterna upplever tvångsmoment som obefogade och kränkande men att de samtidigt verkar "vana" vid att behandlas illa och fråntas självbestämmande i missbruksvården. LVM-klienterna Ekendahl (2001:254-255) intervjuade ansåg inte att LVM inspirerade motivation eller förändring, utan att den egna motivationen kom utanför tvångsvården och riskerade att förloras i samband med att de "satt av tiden" med LVM i väntan på frivillig och effektiv behandling (Ekendahl 2001:255). Många intervjuade ville men kunde inte komma till rätta med missbruk, de saknade strukturella möjligheter att påverka sin situation, och tvångsvårdens motivationsarbete upplevdes därför kränkande och skapade frustration hos klienterna (Ekendahl 2001:252). Billinger (2000) skriver att det inte gick att urskilja vad som avsågs med motiverande arbete på LVM-hemmen eftersom personal såg allt de gjorde som motivationsarbete. Motivationsarbete kunde syfta på att hindra klienterna från att rymma eller hämta hem dem om de rymt. Målet att få klienterna vidare in i behandling beskrevs få stå tillbaka för arbetet med att få klienterna att stanna kvar på LVM-hemmet. Runquist (2012) har undersökt hur socialsekreterare och LVM-klienter ser på tvångsvården och menar att socialtjänsten ser LVM som en åtgärd för att rädda liv, men att de saknar tilltro till att tvångsvården kommer höja klientens motivation. En konsekvens av att socialtjänsten inte tror på att LVM kan leda till förändring är enligt Runqvist (2012) att de inte planerar för att klienten ska lyckas efter tvångsvården, och att klienter därför riskerar att åka in och ut i tvångsvården.

Den här studiens bidrag

Det finns omfattande forskning om kvinnors användande av alkohol- och droger och om tvångsvård utifrån olika ingångar och perspektiv. Att hitta relevant forskning har varit enkelt på det sättet att det funnits mycket, men svårt eftersom jag behövt pussla ihop flera olika forskningsområden för att placera min egen studie i ett sammanhang. Det finns forskning om objektifiering, stigmatisering och andrefiering, forskning om kvinnor som använder alkohol- och droger och forskning om tvångsvård, som jag försökt orientera mig i och välja ut det mest relevanta för den här studien från. Något jag anser skulle kunna vara mer i fokus för forskningen är kvinnor som tvångsvårdas egna perspektiv på tvångsvården för missbruk, hur tvångsvården upplevs av dem den riktas mot. Flera studier har närmat sig detta, men då utifrån andra frågeställningar eller för andra målgrupper än vuxna kvinnor som vårdas enligt LVM specifikt (se Nolbeck 2022; Petersson, Berg & Skärner 2021; Ekendahl 2001). Enligt genomgången av den tidigare forskningen ovan är det inte alla som använder alkohol- och droger som anses ha ett missbruk (Eleonorasdötter 2021), och faktorer som kön och klass spelar in i vem som anses vara "missbrukare". Tidigare forskning har visat hur den som pekas ut som "missbrukare" misstänkliggörs, kontrolleras och straffas socialt och praktiskt (Petersson 2013; Fraser et al. 2017). Myndigheter, som domstolar, spelar en viktig roll i processen att *göra* individer till "missbrukare", genom att de med auktoritär röst berättar för dem att de är "missbrukare" (Aston 2009). Den här studien knyter an till den tidigare forskningen, men skiljer sig åt utifrån ett övergripande syfte att bidra med kunskap om andrefiering. Min studie kan bidra med ett kritiskt perspektiv på hur kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård för missbruk beskrivs, hur deras situationer representeras diskursivt och vilka sociala konsekvenser det kan få i relation till *andrefiering*.

TEORETISKA PERSPEKTIV OCH BEGREPP

I det här kapitlet presenterar jag studiens teoretiska utgångspunkter. Inledningsvis redogör jag för studiens vetenskapliga perspektiv socialkonstruktivism och hur jag förstår diskursbegreppet, därefter beskriver jag teorin bakom den kritiska diskursanalysen. Eftersom kritisk diskursanalys är både en teori och en metod har jag valt att beskriva den mer teoretiskt i detta kapitel, och lagt fokus på hur jag använder den som analysmetod i metodkapitlet. Efter avsnittet om den kritiska diskursanalysen kommer jag i det här kapitlet att presentera ett antal teorier och teoretiska begrepp som jag använder för att analysera andrefiering, eftersom det är vad jag undersöker genom den kritiska diskursanalysen.

Socialkonstruktivism och diskurser

Den här uppsatsen utgår ifrån ett socialkonstruktivistiskt vetenskapsperspektiv, vilket betyder att det är hur verkligheten socialt konstrueras som undersöks. Socialkonstruktivism rymmer flera olika perspektiv, som förenas i en antiessentialistisk syn på den sociala världen och en kritisk inställning till kunskap och sanning (Burr 1995). Frågeställningarna handlar om att undersöka hur kvinnorna och deras situationer framställs i domarna, vilket innebär ett fokus på hur sanningar om dem konstrueras. Med en syn på sanning som sanningsanspråk kommer ett socialkonstruktivistiskt perspektiv väl till pass, för det är enligt socialkonstruktivismen *hur* “verkligheten” skapas det går att få kunskap om. “Verkligheten” förstås som en produkt av social interaktion mellan människor (Jørgensen & Philips 2002:6; Berger & Luckmann 1991:50). Det är vi människor som kategoriserar och skapar mening om den sociala världen (Burr 1995). Utifrån en sådan förståelse är det av vikt att analysera språket som används för att representera olika fenomen och dess aktörer. Ett begrepp som används för att peka ut olika framställningar av den sociala världen är diskurser. Det finns olika definitioner av vad en diskurs är, men Jørgensen och Phillips (2002:1) beskriver diskurser som “ett särskilt sätt att tala om och förstå världen (eller en aspekt av den)”. Ett *särskilt* sätt att tala om världen antyder att det finns fler än ett sätt att förstå världen, vilket illustrerar förhållandet mellan en diskurs och vetande. Inom en diskurs är konstruktioner av den sociala världen manifesterade genom vilka begrepp som används för att representera den. En diskurs framställer något som att det är på ett visst sätt, vilket sätter en gräns för vad som enligt diskursen kan vara sant och falskt. Enligt Foucault (1980) avgränsar diskurser vad som kan sägas och förstås och av vem, och vad som

kan uppnå sanningsstatus (Foucault 1971/1993). Diskurser får sociala konsekvenser utifrån att människor *positioneras* olika, de drar gränser mellan normalt och avvikande och objekt och subjekt. Uppdelningen mellan förnuft och vansinne eller uppdelningen mellan sant och falskt är utestängningsprocedurer som avgör vad som kan sägas och förstås, och av vem (Foucault 1971/1993:9). Diskurser påverkar hur vi förhåller oss till varandra, vem som anses vara sjuk eller frisk, däre eller expert. Sociala problem pekas ut och definieras, lagar och policyer tas fram utifrån hur problemet förstås (se Lindgren 1993). Jag använder begreppet diskurs för att peka ut sätt att språkligt konstruera innebörden av något och betraktar diskurser som anspråk på kunskap och sanning om den sociala världen, dess fenomen och aktörer.

Kritisk diskursanalys

Utifrån mitt övergripande syfte att bidra med kunskap om andrefiering är mitt fokus inte bara att urskilja diskurser utan att undersöka vilka konsekvenser ett visst vetande får, vad diskurser gör. Jag vill undersöka hur kvinnorna positioneras i diskurserna och vad det innebär för dem i form av möjligheter att framföra sina egna intressen och behov. Det kan översättas till att jag undersöker förhållandet mellan diskurser och makt vilket är ett vanligt fokus för diskursanalytiker. Utifrån mitt intresse för uppdelningen mellan vi och de andra har jag valt att använda mig av Faircloughs (1992) kritiska diskursanalys. Faircloughs (1992) kritiska diskursanalys fokuserar på varför något framställs på ett visst sätt och vem som tjänar på det, vilket gör att den lämpar sig bra för att avslöja sociala konsekvenser av hur "de andra" framställs. En utgångspunkt för kritisk diskursanalys är att någons intressen privilegieras och någon annans marginaliseras genom en viss diskursiv praktik. Det är därför centralt inom kritisk diskursanalys att undersöka vilka innebörder som är privilegierade respektive marginaliserade i diskurserna (Jørgensen & Philips 2002:69). En diskurs betraktas inte bara som en meningsskapande process utan även som något politiskt, genom att makt och ideologi verkar i diskurser (Fairclough 1992:57). Fairclough (1995/2010:67) skriver att ideologi verkar genom att förklä sig, den är mest effektiv när vi inte uppfattar att den är där. Ideologi är varken lokaliserad i eller utanför diskurser, utan i det dialektala förhållandet mellan kommunikativa händelser och sociala strukturer (Fairclough 1995/2010:59). Inom kritisk diskursanalys förstås diskurser och social praktik som ömsesidigt beroende av varandra (Jørgensen & Philips 2002:61). Fairclough menar i *Critical discourse analysis* (1995/2010) att diskurser inte bara är,

de gör saker som att reproducera, befästa och spegla sociala strukturer. På det sättet har kritisk diskursanalys en samhällskritisk koppling, diskursiva praktiker förstås som en central del av en social praktik som både skapar och förstärker ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper (Jørgensen & Philips 2002:63). En kritisk diskursanalys kan verka för social förändring genom att avslöja hur ojämlika maktrelationer upprätthålls, analysen riktas både mot hur maktstrukturer upprätthålls och vilken eller vilka grupper som har socialt intresse i det (Jørgensen & Philips 2002:64). Ideologi, praktiker, värderingar och identiteter kan överföras genom diskurser (Fairclough 1995/2010:531). I *Discourse and social change* presenterar Fairclough (1992) en tredimensionell modell som kan användas för att göra en kritisk diskursanalys. Enligt Fairclough (1992:4) har varje kommunikativ händelse, det vill säga varje tillfälle någon kommunicerar något till någon annan genom exempelvis text, bilder eller tal, tre dimensioner. De tre dimensionerna är text, diskursiv praktik och social praktik.

Den första dimensionen: text

I den första dimensionen, texten, analyseras språkbruket, vilka ord som används och hur meningar är uppbyggda (Fairclough 1992:75). Syftet med att analysera texten är i den här studien att undersöka hur mening om kvinnorna och deras situationer skapas genom språket. Enligt Fairclough (1992:77) är texten en del av en social praktik och språket som används för att framställa verkligheten kan ha politiska och ideologiska kopplingar. Genom att ifrågasätta, kritisera och plocka isär formuleringar går det att synliggöra vad texten förmedlar. I analysen av texten kan det även vara relevant att undersöka retoriska grepp som *metaforer* (Fairclough 1992) och *konstruktioner av listor* (Jeffersson 1990). Ett sätt att måla upp ett katastrofläge är att räkna upp flera olika problem, som var för sig inte hade gett ett lika allvarligt intryck men som gemensamt får en övertygande effekt (jfr Lindwall 2020:227; Runquist 2012:181).

Transitivitet handlar om att analysera vem som konstrueras som subjekt eller objekt i texten. Som analysverktyg kan det användas för att leta efter frånvaro eller närvaro av agentskap, orsakssamband och tillskrivande av ansvar (Fairclough, 1992:181). En utsaga innehåller normalt beskrivningar av vad som hände och varför, vilka som var involverade och hur. Genom att söka i texten efter aktiva och passiva former går det att analysera vem som tillskrivs ansvar och inte. En central del i domarna är att förvaltningsrätten ska ta ställning till olika beskrivna händelseförlopp och konsekvenser och hur de relaterar till missbruk. Syftet med

att undersöka transitivitet i domarna är att kunna analysera hur orsakskedjor byggs upp och skuld fördelas. Det kan finnas motiv bakom att dölja ansvar och konstruera händelser som något som "bara händer" kvinnorna, och det kan även finnas skäl att placera ansvaret på dem själva eller någon specifik orsak.

Modalitet är ett begrepp som används för att beskriva med vilken övertygelse, eller säkerhet, något uttrycks. Det handlar om skillnaden mellan att formulera något som att det "är" på ett visst sätt eller att det "kan vara" på ett visst sätt. När något uttrycks som att det är på ett sätt, som i "hon är destruktiv", är det en högre grad av modalitet i påståendet än om det istället hade varit formulerat som att "hon uppfattas destruktiv". Modalitet är alltså kopplat till vilket anspråk som görs på sanning i ett påstående, om det uttryckta framställs som en mer eller mindre absolut sanning (Fairclough 1992:158). Vidare kan modalitet vara subjektiv eller objektiv, beroende på om det framgår vem som kommer med påståendet eller inte. "Hon är destruktiv" är ett exempel på objektiv modalitet medan "socialnämnden tycker att hon är destruktiv" är ett exempel på subjektiv modalitet. Objektiv modalitet är tätt sammankopplat med makt, det kan dölja vem som påstår att något är på ett visst sätt och därmed framställa ett subjektivt perspektiv som allmängiltigt (Fairclough 1992:159).

Den andra dimensionen: diskursiv praktik

Hur en text produceras, konsumeras och tolkas är frågor som syftar till att få kunskap om den diskursiva praktiken. Det handlar om att söka efter vilka diskurser som kommer till uttryck i texten och att undersöka sambandet mellan diskursen i texten och etablerade diskurser (Fairclough, 1992:232). Diskursiv praktik formar texten och genom att undersöka texten går det att synliggöra vilka maktstrukturer som finns där i, och därmed vilka som finns där "ute". Utifrån mina frågeställningar vill jag undersöka hur kvinnorna positioneras diskursivt och vad det innebär för dem i form av giltighet i talet om sig själva. Mitt syfte med att analysera den diskursiva praktiken är dels att identifiera diskurser och motdiskurser, och dels att analysera vem som har och inte har makt och inflytande i diskurserna. Den diskursiva praktiken kan enligt Fairclough (1992) undersökas genom att undersöka hur texter relaterar till andra texter och upprätthåller eller utmanar en *diskursordning*. Med diskursordning menas det system alla de diskurser som används inom en social domän (eller ett fält) utgör, där olika diskurser kan vara i konflikt med varandra (Jørgensen & Philips 2002:69). Begreppet *interdiskursivitet* kan

användas för att analysera hur en diskurs i materialet förhåller sig till befintliga diskurser, om diskursen reproducerar diskursordningen, maktrelationer och förtryckande strukturer i samhället eller om den har en förändringspotential (Fairclough 1992:84). *Hög interdiskursivitet* används om en text som bygger på flera diskurser och därmed inte strikt upprätthåller traditionella diskurser. För när det finns ambivalens i form av exempelvis motdiskurser finns det enligt Fairclough (1992) en förändringspotential. Medan texter som präglas av *låg interdiskursivitet* kan förstås som mer robusta och som att de reproducerar status quo.

Intertextualitet handlar om förhållandet mellan texten och andra texter, och är ett begrepp som kan användas för att studera den diskursiva praktiken. Enligt Fairclough (1992:102) innehåller varje kommunikativ händelse spår av tidigare händelser, men också förväntningar på nästkommande. En text kan förstås som bestämd av andra texters innehåll, den är en länk till det förflutna eftersom den bygger på andra texter, men den är också socialt bestämmande. En dom är en del av en intertextuell kedja, den bygger på andra texter som exempelvis lagtext, propositioner och praxis i form av tidigare domar. När andra texter refereras till i texten är det fråga om manifest *intertextualitet*, det kan vara explicit genom citat och hänvisningar eller implicit genom att texten är utformad på ett sätt som svarar mot en annan text (Fairclough 1992:104). Ibland kan det finnas flera möjliga tolkningar av en text och vara svårt att placera den i sitt intertextuella nätverk, till exempel när andras röster representeras. I den här studien undersöker jag texter om kvinnor med LVM, och på flera ställen finns deras egna röster i texten. Men enligt Fairclough (1992:105) är meningen i en text som innehåller indirekt tal eller representationer av andras röster ambivalent, för är det deras egen röst eller är det förvaltningsrättens röst som talar i texten? Påståenden om vad någon annan har sagt kallas *diskursrepresentation* och är ofta tydligt markerat i texten, i form av "hon sa" eller "hon har berättat" (Fairclough 1992:107). När det i texten tydligt framgår vem som talar, exempelvis när vad någon annan sagt omges av citattecken, är det fråga om *direkt diskursrepresentation*. Men när det inte finns någon gräns mellan rösterna i texten kan den vars röst representeras av författaren förstås som författarens egen röst, som formulerat det den andra har sagt (Fairclough 1992:107). Det kallas *indirekt diskursrepresentation*.

Den tredje dimensionen: social praktik

Enligt Fairclough (1992; 1995/2010) kan kritisk diskursanalys synliggöra samhällsliga maktrelationer som upprätthålls genom diskurser. Makt verkar inom diskurser, men det finns även en maktkamp om diskurser. Analysen av den sociala praktiken undersöker relationen mellan texten, den diskursiva praktiken och vad som kan kallas *ideologi*. Fairclough (1992:87) skriver att ideologi är inbakad i institutionell praktik, och att det därför går att förstå diskursiv praktik som uttryck för ideologi. Ideologi är enligt Fairclough (1992:87) konstruktioner av verkligheten, uppfattningar om hur sociala relationer och strukturer bör vara organiserade, som utmanar eller upprätthåller över- och underordning. När ideologin bakom en viss diskursiv praktik ses som "sunt förnuft" är den som mest effektiv, genom att den ses som naturlig (Fairclough 1992:87). Alla diskurser är enligt Fairclough (1992:91) inte ideologiska, ideologi uppstår i samhällen som präglas av kontroll av grupper utifrån faktorer som kön, klass och kultur (Fairclough 1992:91). Det handlar om att se vems intressen som tjänas eller marginaliseras av en viss diskurs och den praktik den är en del av. Relationen mellan diskursiv praktik och social praktik analyseras genom att undersöka det dialektala förhållandet mellan kommunikativa händelser och strukturer (Fairclough 1992:88). Det är viktigt att en kritisk diskursanalys inte bara är deskriptiv, den bör kontextualisera diskurser och besvara frågan om vilka ojämlika maktrelationer som upprätthålls genom ett visst uttalande eller en viss framställning. Det handlar om att se kopplingar som finns mellan det lokala (mikro) och större strukturer (makro). Ett visst vetande innebär en viss praktik och en viss praktik utgår från ett visst vetande. Den sociala praktiken studeras genom att undersöka huruvida den diskursiva praktiken utmanar eller upprätthåller hegemoniska maktrelationer. *Hegemoni* är ett ord som används om makten över samhället, att härska genom inflytande över vilka normer och värderingar som ska gälla (Fairclough 1992:92). Det går att ta makten över ett samhälle genom att vinna kampen om hegemonisk makt, det är en kamp om att den egna gruppens intressen ska ses som legitima, naturliga och allmänna. Fairclough (1992:93) menar att diskursordningen kan förstås i relation till hegemonisk makt. Sociala identiteter, relationer och strukturer reproduceras och omstruktureras genom diskursiv praktik, man kan därför genom en kritisk blick på diskursiva framställningar urskilja samhällsliga maktstrukturer och hegemonisk makt (Fairclough 1992). Faircloughs (1992) kritiska diskursanalys är samhällskritisk för att den utgår ifrån att det finns grupper som förtrycks respektive förtrycker. Här frångår kritisk diskursanalys

mer poststrukturella diskursanalyser genom att analysera sociala maktstrukturer bortom den diskursiva domänen. Det är genom användandet av exempelvis sociologisk och kritisk teori som den sociala praktiken analyseras. För den här studien handlar analysen av den sociala praktiken om att undersöka hur kvinnor som använder alkohol och droger görs till "de andra" i domarna och i samhället, och sociala konsekvenser av att personer som använder alkohol och droger andrefieras.

Subalternitet

Det övergripande syftet med min uppsats är att bidra med kunskap om *andrefiering*, gränsdragningar mellan vi och de andra som gör "de andra" främmande. Andrefiering är ett begrepp som knyter an till flera olika teorier, och därför redogör jag för vilka teoretiska begrepp jag använder för att analysera andrefiering. Jag har valt att fokusera på vilket inflytande kvinnor som kategoriseras som "missbrukare" (inte bara i domarna) har i talet om sig själva, och det är en frågeställning som knyter an till uppdelningen mellan vi och de andra. Centrala texter inom feministiska, postkoloniala och poststrukturella perspektiv behandlar uppdelningen mellan vi och de andra som en effekt av dominant diskurser om det normala och avvikande (de Beauvoir 1949/2004; Said 1978/2004; Foucault 1961/2010). Det är inte vem som helst som har makten att avgöra vad som ses som normalt och avvikande i samhället, utan det är sammankopplat med makt och inflytande i diskurser (Becker 1963/2020:17). Kritisk diskursanalys kan användas för att visa hur sätt att tala om och förstå världen upprätthåller hegemoniska normer, centraliserar makten, och marginaliserar subalternerna andra. *Subaltern* har fått en särskild betydelse efter att begreppet utvecklats inom postkolonial teori, där det använts för att syfta på marginaliserade grupper som är underordnade på ett sätt som innebär att de förblir objekt i dominant diskurser om dem (Spivak 1988/2014). Det är ett begrepp som använts för att beskriva epistemiskt våld mot marginaliserade grupper av andra och för att problematisera möjligheten att tala från marginalen (Spivak 1988:228). Den subalternerna är objektifierad i diskursen, saknar inflytande i den och det innebär en särskild position av att inte kunna kommunicera sin verklighet (Spivak 1988/2014). I *Kan den subalternerna tala?* menar Spivak (1988/2014:250) att dominant grupper tystar ner den subalternernas röst snarare än representerar den. Spivak (1988/2014:258) beskriver hur kolonialmakten definierar den subalternernas handlingar och motiv, och att subalternerna röster därmed går förlorade i en slags tolkningsprocess. Den subalternerna

reduceras till objekt när hon framställs, och hennes röst förvrängs, tolkas och approprieras för att passa in i dominanta diskurser *som företräder den ideologi som förtrycker henne*. Spivak (1988/2014:269) beskriver hur den subalternen förblir ett objekt även när hennes röst lyfts fram, att hon kan tala men inte höras. När den subalternen talar gör hon det inför en överordnad som tolkar henne enligt sina egna förståelser, och hon kan därför inte göra sig förstådd utanför maktens diskurser (Spivak 1988/2014:267). Samtidigt menar hon att den som *representerar marginalen* inte kan förstås som subaltern, när hon skriver "ingen kan säga jag är subaltern på något språk" (Spivak 2005/2014:139). "Subalterniteten är en position utan identitet" (Spivak 2005/2014:139) och den subalternens tal är inordnat under dominanta diskurser *om* henne. Det finns många möjliga ingångar i att analysera andrefiering kopplat till kvinnor som använder alkohol och droger, men jag har valt att fokusera på vilket inflytande de har i talet om sig själva. En teoretisk utgångspunkt för uppsatsen är att "missbrukare" placeras utanför gränsen för det normala i relation till sociala och kulturella koder (Johannisson 2006:40), de konstrueras som "de andra" och därmed objekt. Den som konstrueras som avvikande positioneras som en av "de andra" och behandlas som objekt för ett vetande subjekt att hantera (Foucault 1961/2010). Jag använder begreppet subalternitet i relation till att ses som "missbrukare", eftersom jag intresserar mig för vad det innebär att vara fångad i andras föreställningar. Det innebär en position där överordnade grupper kan använda sin definitionsakt för att bestämma vem man är, vem man kan bli och vad man kan säga eller göra. Överordnade grupper kan tysta ner och beröva "de andra" materiella och sociala rättigheter (Petersson & Davidsson 2016:50). Att kategoriseras som "missbrukare" kan innebära en underordnad position med marginaliserad röst och begränsade möjligheter. Spivaks (1988/2014) essä om subalternitet syftade inte på kvinnor som kategoriseras som "missbrukare", men jag kommer att använda begreppet för att analysera kvinnornas möjligheter att tala för sig själva och att göra sig förstådda.

Stigma och moralisk differentiering

En teoretisk utgångspunkt för uppsatsen är att identitet är något som förhandlas i sociala processer och interaktioner, "jaget" blir till i relation till samhället och omgivningen (Gubrium & Holstein 2001:6). Det kan finnas en diskrepans mellan hur man ser på sig själv och hur andra ser på en, identiteten påverkas lika mycket utifrån som genom det vi själva identifierar oss med (Gubrium & Holstein 2001:7). Förvaltningsrätten kan förstås som en auktoritär röst som pekar

ut kvinnorna som “missbrukare” (jfr Althusser 1971:163). För den som pekats ut som “missbrukare” finns ett *stigma* (Goffman 1963/2020:26). Ett stigma är relationellt och syftar på att vara medveten om att man avviker från “de normala” på ett negativt sätt, att man skiljer ut sig genom en icke-önskvärd egenskap i förhållande till en norm. Det är hur man blir betraktad som utgör grunden för ett stigma, men det kan även handla om en rädsla för hur man skulle bli betraktad om man blev avslöjad som avvikande. Enligt Goffman (1963/2020:26) kan missbruk utgöra ett stigma utifrån att det anses vara en fläck på karaktären. Utifrån att det finns negativa föreställningar och stereotyper om “missbrukare” är vi medvetna om hur det skulle straffa sig socialt att tillskrivas en sådan identitet. Vi vet vad samhället säger om “missbrukare” och vill inte pekats ut som en av dem, för då skulle det bli mer eller mindre omöjligt att få vara något mer än bara “missbrukare”. Man skulle ses som en av “dem” och det finns förväntningar på hur “de” är. Moralisk differentiering är ett sätt för överordnade grupper att projicera negativa attribut på hela grupper av andra (Elias & Scotson 2011:11). Det syftar på att en överordnad grupp konstruerar de andra som moraliskt underlägsna, misskötsamma och sämre än den egna, mäktigare gruppen genom att låta den andra gruppens ”värsta” exempel få representera hela gruppen (Elias & Scotson 2011:75). Moralisk differentiering kan vara ett sätt att tillskriva “missbrukare” som grupp de beteenden och egenskaper som ses som dåliga eller oacceptabla i samhället. Stigma och moralisk differentiering är besläktade teorier utifrån att de handlar om att reducera individer och grupper till stereotyper. I artikeln av Fraser et al. (2017) beskrev en kvinna som intervjuades att hon hört sjukvårdspersonal tala om henne när de trodde att hon fortfarande var medvetlös efter en överdos, och att de sa “dumma jävla knarkare, [vi] får hit dem hela tiden” (min översättning). De intervjuade var medvetna om hur negativt andra såg på dem och hade många erfarenheter av att reduceras till en negativ stereotyp och diskrimineras. Enligt Fraser et al. (2017:197) uppnår missbruksstigmat något politiskt, det är en biopolitisk teknik som ger vissa subjekt legitimitet och försäkrar att de som använder droger straffas socialt och tystas ned. De menar att stigma är ett sätt att disciplinera subjekt att uppföra sig på ett önskat sätt, genom att det lär ut vad som krävs för att räknas som fullt ut mänskliga (Fraser et al. 2017). Goffman (1963/2020:75) menar att det finns starka skäl att försöka dölja den stigmatiserande egenskapen om det går, för att undvika sociala straff. Till skillnad från vissa kroppsliga stigmat kan ett missbruk döljas i sammanhang där det är okänt. Det finns då en möjlighet att “passera” som normal om stigmat går att hemlighålla, vilket samtidigt utgör en

begränsning eftersom personen bara får höra till om den inte låtsas om delar av sig själv och sitt liv (Goffman 1963/2020:156).

I det här kapitlet har jag beskrivit studiens socialkonstruktivistiska ansats, teorin bakom Faircloughs (1992) kritiska diskursanalys och de teoretiska antaganden om stigma och subalternitet jag utgår ifrån när jag analyserar andrefiering. I nästkommande kapitel redogör jag för hur jag gått tillväga genom att beskriva studiens metod, material och analytiska tillvägagångssätt.

METODER, MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

I detta kapitel redogör jag för min förförståelse, de metodologiska val jag gjort vad gäller forskningsdesign, empiri och analys, och vilka kvalitetskriterier och etiska överväganden som är aktuella för studien. En serie val och avgränsningar har behövt göras under studiens gång, som påverkat uppsatsens inriktning. Utifrån studiens syfte och frågeställningar har jag valt att använda en kvalitativ metod. Kvalitativ forskning är tolkande i den bemärkelse att forskaren genom att använda subjektivitet och teoretisk skärpa, kan bidra med nya infallsvinklar och förståelser om det undersökta (Creswell & Creswell 2018:199). I fokus för studien är hur kvinnor som anses vara i behov av LVM-vård beskrivs och hur deras situationer representeras diskursivt. Det skulle kunna översättas till att jag är intresserad av vilken mening och innebörd de tillskrivs, vilket en kvalitativ metod med fördel kan användas för att undersöka.

Position inom forskningsområdet

Med en förståelse av kunskap som kontextbunden är det viktigt att reflektera över sin egen position och vilken inverkan den kan ha haft på studien. En transparens kring faktorer som kan påverka studiens utformning och resultat är därför något att eftersträva. Ett sätt att uppnå transparens är genom reflexivitet, att situera sig själv som forskare genom att problematisera, analysera och brottas med frågan om hur studien påverkas av den egna positionens hinder och möjligheter (Hertz 1997). Möjligheten för en forskare att vara objektiv är en ontologisk omöjlighet utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv, men en röst kan framstå som objektiv när den egna rollen göms undan. "Den objektiva rösten" har problematiserats utifrån att den vanligtvis efterliknar en manlig, eurocentrisk, heterosexuell röst från medelklassen (de los Reyes 2011:18; Spivak 1988/2014; Skeggs 1997). Man intar alltid någon slags position inom forskningsområdet, som kan påverka vad man väljer att undersöka såväl som hur man uppfattar och tolkar sitt material. Därför redogör jag i denna del för min förförståelse och hur den kan komma att påverka studien.

Ingången till forskningsområdet är inte främst ett intresse för LVM utan ett intresse för uppdelningen mellan vi och dem, för andrefiering. När jag var student på socionomprogrammet lade jag märke till hur talet om bland annat missbruk förstärkte skillnader mellan vi och dem, mer specifikt mellan studenter och klienter. Berättelser om sociala problem och problemgrupper tycktes alltid handla om de andra, avvikande individer och grupper som befann

sig någon annanstans. Jag upplevde att ett sådant utbildningsklimat signalerade att en förförståelse kring sociala problem utifrån egen erfarenhet innebär en risk att betraktas som en avvikare. Den som betraktas som en avvikare riskerar att bli fråntagen sitt agentskap och därmed förlora möjligheten till en politisk analys av sina egna erfarenheter (jfr Gubrium & Holstein 2001). Jag har egna erfarenheter av att ses som en "missbrukare" och av det missbruksstigma jag skriver om. Men att kalla det för "erfarenheter" får det att framstå som att de kan skiljas från ens livsvillkor och faktorer som klass, makt och kön. Jag har själv haft ett LVM, och jag har även haft vänner som dött under utredning om LVM. Det betyder att jag, precis som om jag hade arbetat på eller placerat någon på ett LVM-hem, har en viss förförståelse av tvångsvård vid missbruk som kan påverka vad jag ser i det insamlade materialet. Att vara öppen med egna erfarenheter av sådant som kan kopplas till missbruk kan leda forskningen i fler riktningar, samtidigt innebär missbruksstigmat att man riskerar att misskreditera sig själv (Walker 2021:5). Jag reflekterar öppet kring hur mina tidigare erfarenheter kan komma att påverka de tolkningar som görs för att jag ser ideal om att forskare ska vara objektiva som ouppnåeligt (Creswell & Creswell 2018:184). En invändning som kan finnas mot att jag studerar hur kvinnor med LVM konstrueras när jag själv haft LVM är att jag står för nära det jag undersöker, att det gör mig oförmögen att hålla en distans. Det finns dock en möjlighet för forskare att dra nytta av perspektivet som "den andra", i exempelvis maktkritiska studier och studier som handlar om andrefiering (Harvey & Kotze 2022).

Med transparensen kring förförståelsen vill jag öppna upp för reflektioner om vart gränsen går mellan vi och dem, oss själva och det studerade och olika samhällsgruppers möjligheter att föra sin egen talan i frågor som berör deras egna livsvillkor. Att bryta trenden där ett subjekt studerar ett forskningsobjekt utifrån, eller ovanifrån, är ett sätt att synliggöra komplexa maktrelationer (Ellis, Adams & Bochner 2011:2). Det kan ses som kolonialt tänkande att "vi forskare" ska studera de andra, objekten, att inte se att det går att producera någon kunskap från en position som den andre (Ellis, Adams & Bochner 2011:2; Skeggs 1997). Jag menar att ingen befinner sig bortom diskurser om normalt och avvikande, att alla forskare har en närhet till det de studerar utifrån att alla är positionerade på olika sätt i dessa diskurser. Min position är att jag numera kan passera som normal men då på bekostnad av min egen röst, ett villkor som i praktiken är exkluderande. Att skriva utifrån den andres perspektiv kan uppfattas mer subjektivt än att skriva med en distanserad forskarröst, fastän båda perspektiven kan förstås

som precis lika subjektiva (Mohanty 2012:297; Ellis, Adams & Bochner 2011:2; Walker 2021). Jag argumenterar för att det finns en poäng med att studera livsvillkor som direkt berör en själv, eftersom det annars enbart produceras kunskap om "de andra" vilket upprätthåller en epistemisk orättvisa (Fricker 2007) där den andre är objektifierad. Samtidigt vill jag förmedla att jag inte ser mig eller någon annan kvinna som har eller har haft LVM som medlem i en grupp, släktskapet består i att ha pekats ut som avvikande (jfr Adams 2005; Harvey & Kotze 2022).

Empiriskt material

Tidigt i arbetet med uppsatsen hade jag bestämt mig för att inhämta ett material som var avsett för helt andra frågeställningar. Den ursprungliga idén var att undersöka hur kvinnor som haft LVM upplevde tvångsvården. Jag ville undersöka personliga berättelser från kvinnor med levda erfarenheter av tvångsvården, för att analysera likheter och skillnader mellan berättelser om och berättelser från kvinnor med LVM. På grund av svårigheter med att nå tillräckligt många intervjupersoner, men också i samband med att jag läste in mig på forskningsområdet, valde jag en annan inriktning för uppsatsen. Jag blev inspirerad av att SiS beskrev deras klienter som "de mest utsatta, sårbara och våldsamma i samhället" i sina annonser och bestämde mig för att undersöka vilka sanningar som konstrueras "ovanför huvudet" på och om kvinnor med LVM. Jag valde därför att göra en dokumentstudie, eftersom dokument är skapade i egna syften och kan förstås som framställningar av verkligheten. Genom att göra en dokumentstudie kan jag analysera både hur dokumenten framställer verkligheten och på vilka sätt dessa framställningar används (Prior 2011:95). När jag väl hade bestämt mig för att göra en dokumentstudie var nästa fråga exakt vilka dokument jag för uppsatsen skulle samla in. Jag hoppades att det skulle finnas något slags material där kvinnor med LVM diskuterades men det var mycket sparsamt med sådant material. Det jag hittade var enstaka äldre forskningsrapporter, några korta meningar om kvinnor i material från SiS och Socialstyrelsen och annonserna som fortsatte dyka upp i mitt nyhetsflöde på sociala medier. Jag ville använda mig av de bilder och texter jag hittat men det var inte ett tillräckligt omfattande material, därför ville jag inhämta LVM-domar och/eller LVM-utredningar. Anledningen till det var att domar eller utredningar förväntades garantera ett material som innehöll någon slags anspråk på sanning om kvinnor som anses vara i behov av LVM och deras olika situationer. Domar och utredningar används också till något specifikt, båda är utformade på ett sätt som ska landa i ett beslut och leda till handling. En fördel med att

använda domar är att de är skrivna utan tanke på att jag ska analysera dem, de finns redan “där ute” och därför kan jag behandla dem som naturligt förekommande (Potter 2011:191). En osäkerhet jag hade inför att kombinera olika typer av dokument, exempelvis annonser och domar, var att jag föreställde mig att det skulle bli metodologiska problem av att göra det. Jag skulle i så fall analysera framställningar av kvinnorna som producerades i olika kontexter, av olika myndigheter från olika genrer. Men genom att göra en kritisk diskursanalys kan domarna analyseras som en del i en social praktik, och då kan analysen gå utanför materialet. Det vill säga, det som förenar texter om kvinnor med LVM är, enligt Fairclough (1992), hur den aktuella texten som skapelse utmanar eller upprätthåller ojämlika maktrelationer på en strukturell nivå. Då kan de andra bilder och texter jag hittat också bli relevanta för analysen. Jag bestämde mig för att analysera domar hellre än utredningar eftersom jag utifrån min förförståelse visste på ett ungefär hur LVM-domar är uppbyggda. I varje enskild dom finns en redogörelse för hur socialnämnden beskriver klientens situation, en redogörelse för hur klienten ser på sin egen situation och en bedömning med ett beslut från förvaltningsrätten. Det betyder att LVM-domar alltid innehåller beskrivningar av klienten och klientens situation, från flera perspektiv, och det var just sådana beskrivningar den här uppsatsen var inriktad mot. Atkinson och Coffey (2011:78) menar att det finns risk att forskare behandlar dokument som beskrivningar av verkligheten och att det är vanskligt utifrån att dokument är mänskligt konstruerade och avsedda för vissa syften. Det går inte att till exempel ta reda på hur en verksamhet fungerar i praktiken genom att läsa dokument där verksamheten beskrivs, eftersom det kan finnas en diskrepans mellan vad som står och hur saker och ting förhåller sig i verkligheten (Atkinson & Coffey 2011:79). Men utifrån studiens syfte och frågeställningar är dokument ett passande material, eftersom det jag är intresserad av är hur verkligheten framställs. Att domarna inte avbildar verkligheten är vad som gör dem lämpliga för den här studien, för då kan de undersökas kritiskt. Domar är dokument som agerar genom att de utgör ett beslut som får en direkt konsekvens, och genom att de med auktoritär röst berättar (Aston 2009) vem individen är. Därför kan domar anses vara ett fruktbart material för den här studien, som syftar till att undersöka hur beskrivningar och föreställningar får sociala konsekvenser. Det skulle dock vara problematiskt att använda dessa domar för att besvara vad som faktiskt hände eller vem som sagt eller gjort vad eftersom det är förvaltningsrätten som skrivit domarna, även i de delar som återberättar vad socialnämnden eller klienten själv har beskrivit. Men utifrån att jag är intresserad av

representationer är jag inte ute efter annat än talet *om*, och att förvaltningsrätten talar för kvinnorna gör materialet ännu mer relevant utifrån mina frågeställningar. Det bör ändå förtydligas att i domarna representerar förvaltningsrätten sin egen och andras röster *om* kvinnorna och deras situationer. Vad den här studien kan besvara genom att analysera domar är hur kvinnorna och deras situationer språkligt representeras av förvaltningsrätten. Domarna måste förstås i sin kontext, som en särskild typ eller sorts dokument som är skapade för specifika ändamål (Atkinson & Coffey 2011:79). Vilken genre domarna ingår i bestämmer hur de är utformade, man kan förvänta sig att de har vissa gemensamma drag med ett juridiskt språk eftersom de verkar i en rättslig kontext och har som syfte att motivera en bedömning och ett beslut. Men det går att gå bortom vad det är för slags genre av dokument genom att fråga sig vad domen gör, eftersom även en dom innehåller påståenden och retoriska verktyg som framställer verkligheten på ett särskilt sätt (Atkinson & Coffey 2011:84).

Urvalsprocess

Det empiriska materialet som analyseras är LVM-domar gällande kvinnor. Valet av vilka domar som skulle utgöra studiens empiri innebar flera simultana val, som val av tid och kontext. Jag valde att avgränsa mig till kvinnor eftersom könsnormer spelar in i vem som anses avvika från det normala, och för att det finns specifika bilder och förståelser av kvinnor som använder alkohol och droger. Kvinnor som pekats ut som "missbrukare" utgör, förenklat uttryckt, den *andre andre*. Även om syftet och forskningsfrågorna inte utesluter en studie av äldre texter, ville jag bidra med en analys som säger något om hur kvinnor med LVM representeras nära i tiden. Många av de texter jag funnit som handlar om kvinnor som tvångsvårdas enligt LVM skrevs för relativt länge sen och därför ville jag undersöka vad som skrivits nyligen. För att materialet skulle vara tidsenligt valde jag att begära ut samtliga LVM-domar som rörde kvinnor från 2023. Domarna har samlats in genom att kontakta en av Sveriges förvaltningsrätter. Initialt var tanken att begära ut domar från flera olika förvaltningsrätter men då jag inte avsåg göra jämförande analyser mellan olika domstolar var det inte motiverat. I ett mejl till Förvaltningsrättens arkiv beskrev jag vilka domar beställningen gällde, det vill säga alla LVM-domar som gällde kvinnor från föregående år. Arkivet svarade att de inte hade möjlighet att söka efter kvinnor specifikt men att jag kunde komma dit och hämta ut de domar jag ville ha. Jag fick låna en dator där samtliga domar i LVM-ärenden från 2023 låg förberedda i en mapp,

sedan fick jag manuellt välja ut de domar som rörde kvinnor. Det var genom att läsa vilka pronomen och personnummer som användes jag bildade mig en uppfattning om vilka domar som handlade om kvinnor. Jag överförde samtliga domar från 2023 som handlade om kvinnor till en lösenordsskyddad usb-sticka, totalt samlade jag in 63 domar. Det var inte motiverat att överstiga den mängd domar jag fick ut på första begäran. Domarna innehöll känsliga uppgifter om enskilda personer, och 63 domar var inom gränsen för en mängd som jag skulle kunna förvalta väl. Det var viktigt att välja ett material som innehöll beskrivningar och utsagor som det gick att besvara mina frågeställningar utifrån. Då detta varit styrande innebär det ett målstyrt urval (Bryman 2018:498). Det visade sig i samband med noggrann läsning av domarna att endast 42 av domarna var av den typ jag var ute efter att analysera, jag avgränsade mig till domar som innehöll nämndens anförande, klientens inställning och förvaltningsrättens bedömning. 21 domar följde inte denna form, de handlade om överklagan av beslut fattade av SiS under tiden för pågående LVM-vård, eller om beslut om upphävning av omedelbara omhändertaganden enligt 13 § LVM. Det är 42 domar som utgör materialet för analys. För en kritisk diskursanalys är det inte nödvändigt med ett mer omfattande material, tvärtom är det meningen att forskaren ska göra sina analyser genom att visa hur enskilda texter relaterar till en strukturell nivå (Fairclough 1992).

Analysmodell: Kritisk diskursanalys

I *Discourse and social change* skriver Fairclough (1992:255) att den som överväger att göra en kritisk diskursanalys kan bli avskräckt av att det finns många aspekter av texten, den diskursiva praktiken och den sociala praktiken att analysera. Men en kritisk diskursanalys kan utföras på olika sätt, det finns ingen mall att följa, utan forskaren kan själv välja vilka analysverktyg som är relevanta för det egna projektet (Fairclough 1992:225). Det betyder att mitt sätt att genomföra en kritisk diskursanalys skiljer sig från andras, och att jag valt vad jag genom analysmetoden fokuserar på och inte. Min ambition med att analysera materialet enligt den tredimensionella modellen är att bidra med kunskap om andrefiering, mer specifikt att undersöka hur framställningar av kvinnorna och deras situationer i domarna kan generera och återspegla stigmatiserade och subalterna positioner. Genom analysmetoden kan jag förflytta mig mellan textanalys och social analys, vilket öppnar för möjligheten att synliggöra över- och underordning genom att undersöka hur språk producerar och reproducerar vi och de andra. Jag

har tagit inspiration från Faircloughs tredimensionella modell och analyserat dimensionerna text, diskursiv praktik och social praktik var för sig och sedan i relation till varandra.

I analysen av texten har jag valt att analysera språket om kvinnorna och deras situationer genom att närmare undersöka ordval och formuleringar. För att göra detta har jag valt att använda analysverktygen *transitivitet* och *modalitet*. I mina genomläsningar av materialet har jag ställt frågor till texten för att undersöka den utifrån begreppen. För *transitivitet* har jag frågat materialet om det finns uttalanden i texten som beskriver eller utelämnar någon eller något vad gäller avsikter, motiv eller orsak-verkan. Jag har frågat texten om någon beskrivs handla med ett mål, och om beskrivningar av händelser tillskrivs eller utelämnar vissa involverade aktörer. Det har jag gjort för att identifiera vem som tilldelas ansvar, agentskap och vem som positioneras som subjekt och objekt i texten. För *modalitet* har jag försökt identifiera med vilken övertygelse ett påstående formuleras. Jag har frågat materialet vem som påstår något, om det uttrycks som mer eller mindre självklart och ifall det är ett påstående som gör anspråk på att vara en objektiv sanning eller en subjektiv bedömning.

Den diskursiva praktiken kan ses som bryggan mellan texten och den sociala praktiken. Jag valde därför att analysera den dimensionen som nummer två. Den andra frågeställningen handlar om vilka föreställningar som produceras om kvinnorna och deras situationer, och har syftet att uppmärksamma hur kvinnorna positioneras enligt de identifierade diskurserna. Jag har valt att fokusera på hur kvinnorna representeras i materialet, och vilka förståelser som är privilegierade eller marginaliserade i diskurserna. I analysen av den diskursiva praktiken har jag analyserat domarna utifrån *intertextualitet* och diskuterat domarna som genre. Jag har även valt att fokuserat på att identifiera diskurser, motdiskurser och diskursordningen, samt diskuterat hur texten kan tolkas i relation till andra texter och befintliga diskurser (*interdiskursivitet*).

Den sociala praktiken kan analyseras genom att undersöka ideologin i diskursiva praktiker och ideologin i en diskursiv praktik är enligt Fairclough (1992:87) mest effektiv när den är hegemonisk och ses som sunt förnuft. Därför kan ett angreppssätt i analysen vara att undersöka förgivettagna antaganden, vad som enligt diskursen som framstår som självklart, naturligt eller rätt. Det är dock inte tillräckligt att undersöka texten och den diskursiva praktiken för att analysera den sociala praktiken, ideologi verkar både inom och utanför diskurser varför även det icke-diskursiva måste undersökas. För att kunna analysera icke-diskursiva sociala

strukturer och maktrelationer har jag använt mig av mina valda teorier. I analysen av den sociala praktiken har jag fokuserat på hur domarna producerar och reproducerar stigmatiserade identiteter och tystade positioner. Jag har undersökt vilka sociala konsekvenser texten och den diskursiva praktiken innebär inte bara för kvinnorna i materialet utan även hur "missbrukare" andrefieras (stigmatiseras och tystas) i ett samhällsperspektiv. Detta enligt studiens teoretiska utgångspunkt att missbruksstigmat upprätthåller hegemoniska normer och maktrelationer (Fraser et al. 2017) och begreppet subalternitet. För att göra det har jag valt att fokusera på vad som i domarna framstår som självklart och naturligt i diskurserna om kvinnorna och deras situationer, hur de framställs, och undersökt hur det växelverkar med den sociohistoriska kontexten, "missbrukaren" som kulturell symbol och tvångsvård som en social praktik.

Analytiskt tillvägagångssätt

Potter och Wetherell (1987:168) skriver att det kan vara svårt att beskriva hur en diskursanalys går till, men att processen till stor del handlar om att läsa och läsa om materialet. En diskursanalys går ut på att forskaren söker efter mönster av likheter och skillnader i framställningar, och samtidigt försöker förstå framställningarnas konsekvenser och effekter (Potter & Wetherell 1987:168). Analysen har vuxit fram genom att jag kodat materialet, analyserat det, läst om det och analyserat det på nytt. Det första jag gjorde när jag hämtat in domarna var att läsa igenom dem ett antal gånger för att överblicka helheten. När jag påbörjade min analys av de tre dimensionerna i Faircloughs (1992) modell läste jag igenom domarna igen utifrån ett fokus på texten och använde analysverktygen kopplade till textens dimension. Jag markerade ord och meningar som skapade mening i texten, som värderande ord och beskrivningar av händelseförlopp. Därefter kopierade jag utdragen med mina markeringar och klistrade in dem i ett separat analysdokument. Jag beskrev från vilken del av domen utdraget hämtades (nämndens anförande, klientens inställning eller förvaltningsrättens bedömning) och vilken (psudonymiserad) kvinna det gällde. Sedan upprepade jag samma steg när jag analyserade den diskursiva praktiken och den sociala praktiken, och använde de analysverktyg som hörde till de respektive dimensionerna. I analysen av den diskursiva praktiken undersökte jag diskursiva skillnader mellan parterna i målet för att urskilja diskurser och motdiskurser. Jag försökte identifiera vilka diskurser som dominerade genom att undersöka vilka verklighetsbeskrivningar som privilegierades och marginaliserades i domarna, mer specifikt

vilka som återkom i det slutgiltiga beslutet från förvaltningsrätten. Därefter analyserade jag mina analyser av textens och den diskursiva praktikens dimensioner, och hur mina resultat kan förstås som en del i en social praktik. I denna fas av analysen fokuserade jag på vilka politiska och ideologiska effekter som kan spåras i materialet, och hur texten och den diskursiva praktiken utmanar eller reproducerar sociala strukturer och maktrelationer som existerar bortom det. Vilka tjänar på att kvinnor som använder alkohol och droger och deras situationer framställs som de gör i domarna, och hur relaterar det till saker som tvångsvårdens utformning och behandlingsideologi? Vad får andrefieringen av kvinnor som använder alkohol och droger för sociala konsekvenser, inte bara i form av att de låses in utan även för möjligheten att representera sig själv och framföra egna behov och intressen (att vara subjekt)? Som teoretisk utgångspunkt för dessa frågor lutade jag mig mot Frasers (et. al 2017) artikel om missbruksstigma som en biopolitisk teknik och Spivaks essä *kan den subalterna tala?* om representation och makt (Spivak 1988/2014) Enligt Fairclough (1992) ska forskaren analysera verkligheten bortom texten och rikta fokus på sociala institutioner och praktiker som har ett intresse i vad som uttrycks i domarna. Jag har därför analyserat domarna som en del av en social praktik där jag riktar fokus även mot det som inte uttrycks i materialet, genom att analysera hur materialet kan *förstås* i relation till samhällets uppdelning mellan vi och dem, hur tvångsvården är utformad och frågor om klass, makt och kön.

Metoddiskussion

Både kvalitativ forskning och socialkonstruktivism, som studien utgår ifrån, har kritiserats för att vara subjektiv utifrån ett ideal om att forskare ska vara objektiva. Kritik mot diskursanalys som metod kan därmed böttna i en mer generell kritik av socialkonstruktivismen som vetenskapligt perspektiv. I det fallet kan olika ontologiska antaganden stå emot varandra, där synen på vilken slags kunskap som är möjlig att få skiljer sig åt mellan exempelvis positivismen och konstruktivismen (Thornqvist 2021:47). Det vetenskapliga perspektiv som uppsatsen sällar sig till innebär en kritisk och antiessentialistisk syn på den sociala världen, vilket betyder en syn på kunskap som sociala konstruktioner. Det betyder att den här uppsatsen också bör förstås som en representation av det undersökta, eller en framställning av verkligheten. Med en sådan kunskapssyn är den egna rollen *alltid* av betydelse, uppsatsens alla delar och slutprodukten i sin helhet kan förstås som resultatet av en serie val. Det finns även kritik riktad mot

poststrukturalismen, mot att språket skulle ha den betydelse det tillskrivs inom diskursanalys och att makt och identiteter är relativa (Sawicki 1991:106). Den kritiska diskursanalysen, som jag har valt som analysmetod, har beskrivits som mindre poststrukturell eftersom den även har fokus på att analysera sociala strukturer med hjälp av exempelvis kritisk och sociologisk teori (Jørgensen & Philips 2002:91). Inriktningen kritisk diskursanalys bygger vidare på Foucaults idéer, men är mindre anti-realistisk eftersom man utforskar relationen mellan diskurs och "verklighet" (Jørgensen & Philips 2002:91; Bryman 2018:651; Fairclough 1992). Uppdelningen däremellan är vad som utmärker kritisk diskursanalys, men det kan också vara dess svaga punkt. Det är svårt att empiriskt demonstrera relationen mellan det diskursiva och icke-diskursiva och man behöver använda teori för att göra både gränsdragningar och kopplingar däremellan (Jørgensen & Philips 2002:90). En kritisk diskursanalys innebär att det empiriska materialet ska tolkas utifrån en kritisk inställning, det ska ifrågasättas och problematiseras och man ska fästa vikt vid både explicita och implicita framställningar, betydelser och konsekvenser. Studien ska fokusera på det sagda och det osagda, det förgivettagna och det undangömda, på maktrelationer och sociala strukturer för att visa på en växelverkan mellan text, praktik och ideologi. Eftersom jag inkluderar utdrag som jag undersöker med lingvistiska analysverktyg från Faircloughs (1992) modell kan mina tolkningar bedömas och granskas utifrån hur väl jag applicerar verktygen. Att använda dessa verktyg är ett sätt att sträva efter intersubjektivitet (Berger & Luckman 1966/2010:35), att mina tolkningar stämmer överens med andras tolkningar, och att jag inte tolkar in något annat än vad materialet "säger". Samtidigt är det en del av den kritiska diskursanalysen att läsa in mening bortom vad texten säger, eftersom texten får mening i relation till sin kontext, till den diskursiva och sociala praktiken. Den konstruktivistiska forskningsansatsen innebär en syn på kunskap som kontextbunden. Forskarens perspektiv färgar analysen och även saker som förförståelse, perception och val av teorier påverkar vilka tolkningar som görs. De diskurser och teman som framträder för mig under analysarbetet är beroende av hur jag tolkar och förstår min empiri, och också av hur jag tolkar och förstår teorier och begrepp. Med det sagt kan värdet av uppsatsens resultat vara att de bidrar med nya infallsvinklar och perspektiv, som kan synliggöra negativa konsekvenser av hegemonier i diskurser om kvinnor som kategoriseras som "missbrukare" (Jørgensen & Philips 2002:178).

Etiska överväganden

Forskningsetiska problem uppstår i relation till vad som anses vara rätt och fel att göra i vetenskapens namn, det finns både lagar och normer att förhålla sig till. Det är viktigt att det inte finns några vetenskapliga brister i saker som hur frågeställningarna är formulerade eller vilken metod som används, eftersom den typen av felaktigheter påverkar forskningsetiken negativt (Vetenskapsrådet 2017:16). Det har varit min ambition att uppnå stringens genom att teorier, metoder och material följer ur syftet och är nära knutet till studiens frågeställningar. På vilka sätt analysen präglas av den egna förförståelsen, personliga och politiska uppfattningar är också en etisk aspekt att beakta. Jag har i det avseendet valt att göra en kritisk diskursanalys för att det är en analysmetod som går väl ihop med, och till och med förutsätter, en samhällskritisk utgångspunkt. Diskursanalytiska metoder förutsätter en syn på språkets makt, vilket väcker frågor om hur forskaren använder den egna makten att framställa det undersökta som att det är på ett visst sätt. I strävan att uppnå *transparens* har jag lagt extra vikt vid att ha en öppenhet i uppsatsens alla delar och att skriva ut en noggrann redogörelse för den egna förförståelsen. Positiva och negativa konsekvenser av den forskning som önskar bedrivas måste även tas i beaktning, forskningsetik handlar till stor del om att balansera mellan flera olika slags intressen och eventuella skadeverkningar (Vetenskapsrådet 2017). Det finns ett *individskyddskrav* som handlar om att de som medverkar i forskning ska skyddas från skada och kränkning, men det finns samtidigt ett *forskningskrav* som etiskt motiverar att bedriva forskning. Varken det informationskrav eller samtyckeskrav som ingår i individskyddskravet har varit aktuellt eftersom studiens material utgörs av domar, och det finns både praktiska och etiska skäl till att inte inhämta samtycke. Det finns en risk för skada och kränkning om jag kontaktar de personer vars namn står i domarna och informerar om studien eller försöker inhämta deras samtycke. Domar är offentliga handlingar som vem som helst har rätt att begära ut och läsa, men som innehåller känslig information om enskilda personers liv och hälsa. Mot bakgrund av den tidigare forskningen kan man också anta att personerna som domarna gäller varit med om olika slags påtvingade utredningar och insatser. De kan ha tidigare erfarenheter av integritetskränkningar och det är viktigt att försöka minimera risken för den typen av skada. Det har dock varit nödvändigt visa utdrag ur domarna i resultat- och analysdelen vilket innebär att utdragen från domarna skulle kunna kännas igen av de personer som varit inblandade i ärendet. I ett försök att värna deras integritet har jag valt att pseudonymisera vilka personer

domarna berör. De etiska överväganden jag har gjort utifrån *konfidentialitetskravet* är att jag valt att inte skriva ut vilken förvaltningsrätt jag hämtat ut domarna från (Vetenskapsrådet 2017). När jag hämtade domarna överförde jag dem till en lösenordskyddad usb-sticka som jag transporterade hem, sedan flyttade jag över filerna till en lösenordskyddad mapp på min dator. Filerna på USB-stickan raderades i samband med överflytten. Under arbetet med uppsatsen har åtkomsten till domarna varit skyddade med två olika lösenord, ett för datorn och ett för mappen. För att motverka objektifieringen av de personer domarna gäller har jag valt att använda fingerade namn istället för mer opersonliga alternativ som "P1" och "P2". När uppsatsen är granskad och bedömd kommer jag att radera det insamlade materialet (Vetenskapsrådet 2017).

I analysdelen av uppsatsen har jag valt att beskriva domarnas kontext och varit noga med att skilja mellan vad som är redogörelser av materialets innehåll och egna tolkningar eller analyser. Det finns en uppenbar risk med att jag i studien tolkar in saker i texten och därmed påstår mig se eller förstå något om de personer och situationer som beskrivs. Jag har därför försökt vara tydlig i analysen med vad som är mina tolkningar, och att de är just tolkningar. Kritisk diskursanalys har diskuterats som problematisk utifrån att den i sig själv moraliserar; eftersom den har målet att "förbättra" så bebländar man sig med frågor om rätt och fel (Graham 2018). Graham (2018) menar att frågorna vad, hur och varför man analyserar bör besvaras för att tydliggöra de egna ståndpunkterna. Min förhoppning är att jag genom en kritisk inställning till beskrivningar av kvinnor som pekats ut som "missbrukare" ställer mig på deras sida, att jag tar parti för dem i diskurser där de objektifieras och deras intressen marginaliseras. Det innebär samtidigt att jag riskerar att framställa dem som en grupp, vilket inte är syftet men som i så fall bidrar till konstruktionen av dem som de andra (jfr Sawicki 1991:107). Jag har lagt fokus på att problematisera detta, men det går inte att helt undvika att skriva om dem som en grupp, även om det jag ser som gemensamt hos dem är att de är kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård. Det finns även en risk att jag genom mitt ifrågasättande av hur de beskrivs riskerar att relativisera deras omständigheter och behov. Min ambition är motsatsen, jag vill med studien belysa hur kvinnor med LVM beskrivs för att det ska kunna användas i goda syften, som till att ifrågasätta hur de fråntas sitt agentskap och därmed nekats rätten att själva formulera sina intressen och definiera sina behov.

Kvalitetskriterier

Vid bedömningen av en studies kvalitet kan begreppen validitet, generaliserbarhet och reliabilitet användas. Det som är styrkan med kvalitativ forskning är forskarens egen kreativitet när det kommer till utformandet av studien och användandet av teori och metod. Denna idéförmåga är knuten till forskaren vilket innebär svårigheter att replikera kvalitativ forskning, det kan sägas vara ett reliabilitetsproblem (Bryman 2018:484). Bryman (2018:467) beskriver två alternativa kriterier som kan användas för att bedöma studien utifrån dess *tillförlitlighet* och *äkthet*. En kvalitativ studiens *tillförlitlighet* kan bedömas utifrån fyra delkriterier: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera (Bryman 2018:467). Forskarens verklighetsbeskrivning ska vara *trovärdig*, forskaren ska följa de regler som finns och forskarens beskrivningar bör stämma överens med eller ses som acceptabla av andra forskare (Bryman 2018:467). Jag har därför lagt särskild vikt vid fördjupning i ämnets kontext och vid att förklara teorier, metoder och begrepp för att det ska gå att följa argumentationen. Teoretiska slutsatser ska vara *pålitliga*, det ska finnas en redogörelse för hur och när forskaren påverkat arbetet i en viss riktning som ska kunna granskas (Bryman 2018:468). Med det i åtanke har jag, utöver transparensen kring förförståelsen och att motivera de val som gjorts under arbetets gång, valt att använda en analysmetod som följer en modell. Användandet av en etablerad modell kan göra att analysen blir tydligare och därmed enklare för utomstående att granska. Det har varit min ambition att vara transparent och tydlig, vilket kan öka tillförlitligheten. Om forskaren genom täta, rika beskrivningar förmedlar en tydlig bild av det undersökta till läsaren kan det påverka *överförbarheten* positivt (Bryman 2018:467; Creswell & Creswell 2018:200). Ett delkriterium inom tillförlitlighet är *möjlighet att styrka och konfirmera* och det handlar om att forskaren, utifrån en medvetenhet om att det inte går att vara helt objektiv, försöker motverka att personliga åsikter eller värderingar påverkar studiens resultat (Bryman 2018:470). Tillförlitligheten kan även stärkas genom att redogöra för den egna rollen, genom att reflektera över hur resultaten kan vara färgade av saker som ens förförståelse, kön, kultur och socioekonomiska ursprung (Creswell & Creswell 2018:200). Det är därför jag valt att inkludera ett avsnitt om den egna positionen inom forskningsområdet. Vad gäller generalisering så är inte fokus på att resultaten ska kunna generaliseras på så vis att de ska ses som typiska för individer, platser och situationer bortom studien. Generalisering inom kvalitativ forskning kallas även *överförbarhet*, och det kan syfta på att man genom en detaljerad och

specifik kvalitativ studie kan bidra med en fördjupad förståelse, fler perspektiv eller nyanser och inspirera eller utveckla förståelser även bortom studien (Bryman 2018:468). Studiens övergripande syfte är att bidra med kunskap om andrefiering, i uppsatsen är fokus på kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård enligt LVM men resultaten skulle eventuellt kunna överföras till andra, likartade fenomen i liknande kontexter (Payne & Williams 2005). Utöver de fyra tillförlitlighetskriterierna finns även kriterier för att bedöma en studies autenticitet (Bryman 2018:470). Jag har haft dem i åtanke när jag arbetat med uppsatsen, eftersom de knyter an till forskningspolitiska konsekvenser. Kriterierna handlar om att avgöra om undersökningen ger en rättvis bild av det som studeras, om den är till nytta för de som medverkat i den och ifall den bidrar med någonting positivt (Bryman 2018:470). Det är relevant att bedöma den här studien utifrån vad den eventuellt bidrar till eftersom den kritiska diskursanalysen har uttalade emancipatoriska ambitioner (Fairclough 1992).

RESULTAT OCH ANALYS

Det övergripande syftet med min studie är att bidra med kunskap om andrefiering, genom att undersöka hur kvinnor som anses vara i behov av tvångsvård enligt LVM beskrivs och hur deras situationer representeras diskursivt. Inledningsvis har jag valt att inkludera ett avsnitt om domarna som genre, som inte besvarar frågeställningarna men som är tänkt att fungera som en kontextualisering och en ingång till kapitlets senare analysavsnitt. Därefter presenterar jag studiens resultat och analys utifrån frågeställningarna 1. *Vilka diskurser om alkohol- och droganvändning går att urskilja i domarna? Hur relaterar de till varandra, och vilka aktörer kan de kopplas till?* 2. *Hur positioneras kvinnorna i domarna? Vilka föreställningar om kvinnorna produceras och hur kan dessa förstås i relation till andrefiering?* Och 3. *Vilken giltighet tillskrivs kvinnornas egen röst i talet om sig själva?* Analysen är indelad under tre huvudrubriker som behandlar respektive frågeställning: 1. *Missbruk eller självmedicinering?* 2. *Den kvinnliga missbrukaren* och 3. *Objektifierande praktik*. Under samtliga rubriker analyseras domarnas tre dimensioner (Fairclough 1992), och andrefiering analyseras löpande i relation till tidigare forskning och mina valda teorier. Kapitlet avslutas med att jag diskuterar studiens resultat i relation till det övergripande syftet. För att visa hur jag gör min analys använder jag utdrag från domarna, och för att tydliggöra vilket avsnitt utdraget hämtas från har jag valt att skriva ifall texten är hämtad från rubriken *nämndens anförande, klientens inställning* eller *förvaltningsrättens bedömning* inom parentes. Hur utdragen redovisas:

[...] tagit bort text emellan

[Namn] ändrat "hon" till pseudonym för att skilja domarna åt

[Plats] tagit bort orter, platser som kan avslöja vem det handlar om

Kursiv vad i utdraget som fokuseras på (alla kursiveringar är mina kursiveringar)

LVM-domar som genre

Det här avsnittet behandlar inte studiens frågeställningar, men för att analysera den diskursiva praktiken ska domarna studeras utifrån hur de är skapade och kan komma att förstås och i relation till sin kontext. Det här avsnittet kan därför fungera som en ingång till att förstå det sammanhang domarna ingår i, hur domarna produceras och inom vilken genre. Domarna som analyseras är skrivna av förvaltningsrätten och innehåller deras bedömning och beslut i LVM-

ärendet i fråga. Alla domarna är uppbyggda enligt samma struktur, texten delas in under rubrikerna socialnämndens ansökan, klientens inställning och förvaltningsrättens bedömning. Det är socialnämnden som ansöker om tvångsvård enligt LVM, och domarna inleds med förvaltningsrättens referat av nämndens beskrivning av ärendet. Socialnämndens ansökan innehåller olika slags argument för varför kvinnan behöver tvångsvårdas. Denna del i domarna kan vara lång och innehålla målande beskrivningar, eller mycket kort och koncis. I en av domarna utgör nämndens beskrivning av ärendet enbart 8 meningar:

Nämnden ansöker nu om att Emma ska beredas vård med stöd av 4 § första stycket 1, 2 och 3 a, b och c LVM samt att beslutet ska gälla omedelbart. Nämnden anför i huvudsak följande. Emma har ett fortgående missbruk som hon är i behov av vård för att komma ifrån. Emma har, innan det omedelbara omhändertagandet, avbrutit sin placering och planering med socialtjänsten. Frivilliga insatser har testats men inte gett önskat resultat. Hon har återfallit i missbruk och det finns en fara för hennes liv. Till följd av missbruket utsätter Emma sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara samt löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. Det finns också suicidrisk. Vårdbehovet kan inte tillgodoses på frivillig väg (Nämndens anförande)

I ovanstående utdrag är varenda mening formulerad utifrån vad som står i 4 § LVM, som inte säger något specifikt om Emma utan bara placerar hennes namn jämte kriterierna för tvångsvård. Förvaltningsrätten verkar inom en rättslig kontext och vet hur en dom bör skrivas, kommer att tolkas och vad som är av vikt att inkludera och exkludera. Domarna innehåller en hög grad av *intertextualitet*, förvaltningsrätten inkluderar andra texter i domarna, som lagtext, förarbeten och praxis relaterat till LVM-ärenden för att den aktuella texten ska förstås i sitt sammanhang som sann och korrekt (Fairclough 1992:104). Även om domarna är offentliga handlingar är de inte avsedda för vem som helst att ta del av, de utgör ett rättsligt dokument som är producerat i en juridisk kontext. Domarna skrivs alltid i relation till den rättsliga regleringen och trots att de handlar om olika kvinnor och olika situationer ser bedömningarna mycket lika ut i varje dom. Förvaltningsrätten inkluderar tillämpliga bestämmelser om LVM i deras bedömning, de radar upp kriterierna i 4 § LVM (1988:870) för att hänvisa till vad lagen

säger i samband med att de fattar sitt beslut i ärendet. Sedan binder de kvinnorna och deras situationer till vad som står skrivet i punkterna i LVM:

Förvaltningsrätten bedömer därför att Ilya till följd av missbruket utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv och hon kan befaras komma att allvarligt skada sig själv (4 § första stycket 3 LVM) (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan framgår det att förvaltningsrätten hänvisar till vad som står i lagen, men i andra domar används meningarna i utdraget utan att lagen explicit hänvisas till. Förvaltningsrätten, som ska besluta om kvinnan ska tvångsvårdas eller inte, baserar sin bedömning på vad de menar *framgår* av utredningen i målet eller vad läkare har *bedömt* i samband med en läkarundersökning. I följande utdrag kan man se hur förvaltningsrätten argumenterar för att Amanda har ett omfattande missbruk:

Amanda har lämnat drogtest som visat positivt på flera narkotikapreparat och *det har bedömts* att hon har ett omfattande missbruk (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan är det otydligt vem som har bedömt att Amandas missbruk är omfattande, *det har bedömts* är ett exempel på när transitivitet i texten utelämnar vem som har gjort bedömningen. Förvaltningsrätten utelämnar frekvent tolkande subjekt i sina bedömningar. De gör sin egen bedömning genom att, inte bara i utdraget utan i materialet som stort, hänvisa till vad andra *bedömt*, *konstaterat* eller *utrett*. Förvaltningsrätten formulerar sina bedömningar med *hög objektiv modalitet* och skriver saker som att det “framgår”, är “uppenbart” eller “ostridigt” att kvinnan har ett fortgående missbruk, och att vården “måste” ges med tvång. Det är återkommande ordval i materialet, som framställer förvaltningsrättens röst som objektiv och rättvis. Kvinnornas egna röster tolkas, översätts och representeras av förvaltningsrätten i ett avsnitt under rubriken klientens inställning. Detta avsnitt placeras mellan nämndens anförande och förvaltningsrättens bedömning och ges minst utrymme i domarna. I de flesta domar beskrivs kvinnornas inställning som att de “motsätter” sig vad nämnden påstått, i några av domarna “medger” de vad nämnden har beskrivit. Förvaltningsrätten skriver i några av domarna att kvinnans inställning inte har kunnat inhämtas, och i andra att ett ombud representerar hennes

inställning. Även om domarna ger sken av att rapportera vad socialnämnden och kvinnorna själva sagt är det förvaltningsrätten som skrivit domarna och därmed formulerat dem i alla delar. I samtliga domar är det förvaltningsrättens röst som talar, de använder sig av *indirekt diskursrepresentation* (Fairclough 1992:107) eftersom de sammanfattar, skriver ner och formulerar vad socialnämnden och kvinnorna har berättat under förhandlingen med sina egna ord. Domarna kan därför inte förstås som att de innehåller vare sig socialnämndens eller kvinnornas röster, utan enbart förvaltningsrättens imitation av dessa röster. Det är en viktig aspekt att ha i åtanke, som innebär att all text är författad av förvaltningsrätten. Förvaltningsrätten bedömde i alla domar utom 3 att kvinnan skulle tvångsvårdas. Av de 3 som inte dömdes var 1 kvinna redan dömd till LVU och de andra 2 kunde inte delges stämmningsansökan eller undersökas av en läkare. Det fanns därmed juridiska hinder för att besluta om tvångsvård enligt LVM. Jag har valt att inkludera det här avsnittet för att visa dels vilken röst förvaltningsrätten talar med, och dels att domarnas genre påverkar innehållet. I de följande avsnitten analyserar jag domarna utifrån studiens frågeställningar, och börjar med att analysera den diskursiva praktiken.

Missbruk eller självmedicinering?

Det här avsnittet behandlar uppsatsens första frågeställning, som innehåller tre delfrågor: *Vilka diskurser om alkohol- och droganvändning går att urskilja i domarna? Hur relaterar de till varandra, och vilka aktörer kan de kopplas till?* Frågorna besvaras genom att urskilja diskurser, motdiskurser, de aktörer som artikulerar dem, och diskursernas status i diskursordningen. Under rubrikerna *missbruksdiskursen* och *självmedicineringsdiskursen* besvaras frågeställningarna med fokus på interdiskursivitet.

Missbruksdiskursen

Det går att urskilja ett mönster av ord och uttryck i LVM-domarna som beskriver alkohol- och droganvändning, och som jag uppfattar är ett särskilt sätt att tala om fenomenet och dess aktörer. I domarna kan man utläsa vad jag kallar för en *missbruksdiskurs*, som artikuleras av socialnämnden och förvaltningsrätten. Under framför allt rubrikerna nämndens anförande och förvaltningsrättens bedömning konstrueras substansbruk som missbruk genom juridiska och medicinska termer. I samtliga domar, även i de där kvinnan inte döms enligt LVM, kategoriseras kvinnan som "missbrukare". Eftersom lagen om vård av "missbrukare" i vissa

fall är en tvångslag som innehåller kategorin “missbrukare”, har kvinnorna redan före ansökan om tvångsvård pekats ut som att de är “missbrukare”. I några av domarna använder förvaltningsrätten begreppet “missbrukaren” om kvinnan, som i “läkaren ska i ett intyg ange missbrukarens aktuella hälsotillstånd”. Nämnden och förvaltningsrätten utgår därför i domarna från att kvinnan har ett missbruk, men förvaltningsrätten ska ta ställning till om det kan anses vara fortgående. I en av domarna tydliggör förvaltningsrätten vad som menas med ett fortgående missbruk, och hänvisar till propositionen *om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m. m.* (1981/82:8): “i princip allt injektionsmissbruk samt dagligt eller så gott som dagligt missbruk oberoende av intagningsätt och medel”. Vad gäller alkohol skriver de att det krävs “en viss varaktighet” för att det ska anses vara ett fortgående missbruk”. När förvaltningsrätten och nämnden argumenterar för att kvinnan har ett missbruk, försöker de på olika sätt styrka att missbruket är fortgående genom att hänvisa till positiva drogtester, skador eller risker och “tecken” på missbruk. Angående Heidi skriver förvaltningsrätten att “man kunnat konstatera ett flertal injektionsmärken” på henne i samband med läkarundersökningen. I flera av domarna används ett uppräknande av symtom för att förmedla bilden av ett allvarligt missbruk. I domen om Maj har nämnden anfört att “hon har en försämrad hälsa i form av skrumplever, åderbråck på strupen, alkoholorsakad blodbrist”. Den typen av uppräknning kan förstås som ett retoriskt grepp, som får effekten att det målas upp en bild av ett katastrofläge (Jeffersson 1990) och kvinnan konstrueras genom detta som ”missbrukare”. "Missbrukare" får också sin betydelse i diskursen genom kopplingar till skenande ohälsa och annalkande katastrof. Eftersom missbruket ska vara dagligt eller så gott som för att anses vara fortgående, försöker de i domarna även visa att missbruket är regelbundet och pågått under en viss tid som i: “Maj har haft en alkoholöverkonsumtion över tid”. Missbruk skildras i domarna som något som “dominerar hennes livsföring” och har en “negativ inverkan på hennes familjeliv med sambo och barn”. Att missbruket beskrivs ha en negativ inverkan på familjelivet med sambo och barn kan förstås i relation till en könad normalitetsdiskurs, där den kvinnliga "missbrukaren" bryter mot normer för kvinnor (Edman 2004). I linje med det fäste förvaltningsrätten vikt vid om kvinnan tidigare hade tvångsvårdats enligt LVU eller LVM. I följande utdrag ser vi ett exempel på hur detta lyfts fram av nämnden:

[Nadia] är en ung kvinna som *tidigare vårdats enligt såväl LVU som LVM* på grund av hennes fortgående missbruk (Nämndens anförande)

Nadia beskrivs som en ung kvinna som tidigare har “vårdats enligt såväl LVU som LVM på grund av hennes fortgående missbruk”. Att kvinnorna redan före ansökan om LVM kategoriserats som “missbrukare” lär ha betydelse för hur förvaltningsrätten förstår dem, och för vad de beslutar kring hur de ska hanteras (Petersson 2013; Sahlin 2001). När nämnden i sitt anförande nämner tidigare LVU och LVM (på grund av missbruk) kan man tolka det som ett sätt att visa på att kvinnan i fråga tillhör kategorin “missbrukare”, och att hon bör förstås och hanteras som en sådan. Det kan förstås som ett cirkelresonemang, där tidigare tvångsvård används för att visa på behovet av mer tvångsvård. I domarna kan man utläsa föreställningar om att missbruket “tar över” och underminerar kvinnornas tanke- och beslutsförmåga. Kvinnorna framställs som att de “saknar kontroll över sitt drogintag”, “använder de droger de kommer över” och “dricker flera liter vin per dag”.

Det finns även uppgifter i utredningen från slutet av augusti som har lämnats av Daphne mamma, som bland annat rör misstankar om att Daphne *missbrukar dygnet runt* (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan används ett retoriskt grepp när Daphne beskrivs "missbruka dygnet runt". Vad det innebär att "missbruka dygnet runt" framgår inte, men formuleringen förmedlar en bild av ett eskalerande missbruk som Daphne tappat kontrollen över. Kontrollförlusten som beskrivs ovan går att koppla till en etablerad samhällsdiskurs om substansbruk som en sjukdom (Johnson, Richert & Svensson 2017:92). Att “den beroendes” hjärna kidnappats av substansen och att personen tappat förmågan att tänka själv kan förstås som en del i en beroendediskurs, som präglas av ett biomedicinskt synsätt (Agerberg 2004:100). I *Kidnappad hjärna* citeras en hjärnforskare som beskriver detta: “den här personens långsiktiga intresse, rationaliteten, har inte mycket att säga till om längre när den drogskadade hjärnan gör sina val” (Agerberg 2004:101). Missbruk konstrueras i domarna som en kontrollförlust och “missbrukaren” som en som inte kan ta hand om sig själv, utan förr eller senare blir någon som missbrukar dygnet runt.

Följande är ett utdrag från förvaltningsrättens bedömning av varför Patricia ska dömas till LVM:

Patricia blandmissbrukar narkotika dagligen i den grad att hon inte kan ta hand om sig själv. Under [datum] 2023 har polis behövt hantera henne vid två separata tillfällen. Vid första mötet anträffades narkotikaklassade tabletter och vid andra mötet upplevdes hon påverkad till den grad att hon somnar mitt i konversationen och upplevs inte vara medveten om sin omgivning. (Förvaltningsrättens bedömning)

Förvaltningsrätten kan i utdraget ovan förstås som att de menar att Patricia inte kan ta hand om sig själv, och därför måste andra "ta hand om" henne. Anledningen till att hon inte kan ta hand om sig själv beskrivs vara att hon "blandmissbrukar dagligen". Förvaltningsrätten konstruerar henne som någon som inte är medveten om sin omgivning, och de styrker detta genom att ta upp att hon en gång haft narkotikaklassade tabletter och en annan gång har somnat. Inom missbruksdiskursen konstrueras "missbrukaren" som oförmögen att ta hand om sig själv på grund av att hon "missbrukar". Detta kan förstås som en paternalistisk diskurs som påminner om hur man brukade tala om de "sinnesslöa" kvinnorna, som ansågs sakna omdöme och förmåga att ta hand om sig själva (Engwall 2001:56). I domarna styrks kvinnornas substansbruk av att de "försätter sig i risksituationer" vilket kan kopplas till föreställningar om den kvinnliga "missbrukaren" som särskilt utsatt för att hon är kvinna, och föreställningar om att kvinnor som missbrukar får skylla sig själva (jfr *Skylla sig själv?* Socialstyrelsen 2011). Kvinnorna beskrivs som att de "uppvisat låg följsamhet" och har ett "mönster av att inte fullfölja sin planering". Domarna präglas föreställningar om "missbrukaren" som "misskötsam" (Wikström 2018) och diskurser om eget ansvar och substansbruk som ett individuellt problem. Det går att utläsa kulturella föreställningar om "missbrukaren" som exempelvis ett samhällsfarligt element⁵, som ska ändra sig och bättra sig. Inom ramen för missbruksdiskursen konstrueras kvinnorna som att de har ett "stort behov av förändring i sin livssituation" och "bedöms vara i behov av professionell vård och behandling med trygghet, struktur, rutiner och stabilitet". Enligt analysen

⁵ I *Samhällsfarlig asocialitet* beskrivs de som utgör ett hot mot samhället: "De karakteriseras som mer eller mindre alkoholiserade, mer eller mindre kriminellt belastade, mer eller mindre arbetskygga och mer eller mindre fysiskt eller psykiskt sjuka eller undermåliga personer, som sjunkit ner till ett slags samhällets bottenkikt och som varken har vilja eller förmåga att själva ändra sin livsföring" (SOU 1962:22, s. 107)

ovan beskrivs kvinnorna utifrån en missbruksdiskurs; de konstrueras främst som “missbrukare” med ett skadligt missbruk. Kvinnorna förväntas fullfölja en planering mot “ett drogfritt liv”, och drogfrihet är ett ideal som känns igen från den svenska narkotikapolitiken (Olsson 2017:47). Den missbruksdiskurs som artikuleras av socialnämnden och förvaltningsrätten hämtar material från en beroendediskurs, men är även uppbyggd kring föreställningar om “kvinnliga missbrukare” som de andra, och de är omoraliska, lögnaktiga, misskötsamma, sedeslösa, farliga och utsatta.

Självmedicineringsdiskursen

I den del av domarna där förvaltningsrätten beskriver kvinnornas anföranden går det att utläsa att flera av kvinnorna invänder mot att kategoriseras som “missbrukare”. Trots att förvaltningsrätten representerar deras röst med sin egen, går det att finna en möjlig motdiskurs som artikuleras i kvinnornas anföranden. De beskriver på vissa ställen att de använder alkohol och droger som en slags funktion:

Nämnden överdriver och uppger att [Elin] missbrukar droger. Det stämmer inte, hon *självmedicinerar* när hon mår som sämst (klientens inställning)

Även om förvaltningsrätten använder indirekt diskursrepresentation ovan menar jag att det går att utläsa att Elin invänt mot att hon missbrukar ("det stämmer inte") och att hon har en annan syn på eller förståelse av substansbruk ("hon självmedicinerar"). Förvaltningsrätten använder begreppet självmedicinering om denna alternativa förståelse, och i flera av domarna står det att kvinnorna beskriver att de använder alkohol och droger som en självmedicinering. Det kan förstås som en motdiskurs, som utmanar att substansbruket är något destruktivt eller innebär en kontrollförlust. Det är fler än Elin som använder denna motdiskurs, under klientens inställning står det saker som:

Det stämmer inte att [Leila] har ett missbruk av alkohol eller narkotika. Hon har tagit centralstimulantia för att det är sådan *medicin* hon behöver (Klientens inställning)

I utdraget ovan kan man utläsa att även Leila invänder mot att hon har ett missbruk ("det stämmer inte") och att hon använder centralstimulantia som medicin ("för att det är sådan medicin hon behöver"). Olsson (2017:31) menar att självmedicinering är ett begrepp som använts om de "helt vanliga och socialt etablerade" personernas substansbruk, för att markera en skillnad mellan dem och de marginaliserade "missbrukarna". Självmedicineringsdiskursen kan förstås som att den hämtar sitt material från sociologiska och psykologiska diskurser om substansbruk som det sekundära problemet, som beror på något annat primärt problem. Att dämpa och döva psykiska, fysiska eller sociala besvär brukar även beskrivas som orsaken till att personen använder alkohol och droger enligt en symptomlindringsmodell (Johnson, Richert & Svensson 2017:102). En skillnad mellan missbruksdiskursen och självmedicineringsdiskursen är att den senare i högre grad är fokuserad på att förklara orsaker bakom substansbruket:

Det finns en grundproblematik med en historia av missbruk, där hon *självmedicinerat* med alkohol på grund av svår PTSD (Klientens inställning)

Inom diskursen jag menar går att urskilja ovan, framhävs andra behov än drogfrihet. Kvinnorna som artikulerade självmedicineringsdiskursen beskriver användandet av alkohol och droger som en konsekvens av något annat problem. Men diskursen har låg status, och i utdraget från en annan av domarna, som citeras nedan, inordnar förvaltningsrätten diskursen om alkohol och droger som självmedicinering under missbruksdiskursen.

Rebecca har även medgett att hon under senare tid har *missbrukat* både alkohol och Stesolid (narkotikaklassat läkemedel i gruppen bensodiazepiner med den verksamma substansen är Diazepam, rättsens notering) *för att stilla panikångest* (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan kallar förvaltningsrätten att ta droger för att stilla panikångest för missbruk, och avvärjar den alternativa förståelsen av att använda alkohol och droger på ett inte destruktivt sätt, som medicin eller för ett specifikt ändamål. Det framgår inte i domarna om självmedicinering är ett begrepp som används av kvinnorna själva eller en etikett

förvaltningsrätten sätter på deras "förklaringar" av sitt substansbruk. Kanske kan det vara ett tillskrivet motiv som passar in i förståelsen av "missbrukaren" som sjuk och i behov av räddning. Missbruksdiskursen kan i domarna ses "äta upp" självmedicineringsdiskursen, det biomedicinska perspektivet på att personer som använder alkohol och droger blir "sjuka i hjärnan" och "tappar kontrollen" dominerar diskursordningen i förvaltningsrätten. I material från Socialstyrelsen⁶, föräldraföreningen mot narkotika⁷ och anonyma narkomaner⁸ går det att se hur missbruk inom vad jag kallar missbruksdiskursen konstrueras som ett individuellt problem med betoning på eget ansvar. Med analysen i det här avsnittet har jag urskilt två olika sätt att tala om att använda alkohol och droger i LVM-domarna, som *missbruk* eller *självmedicinering* och relaterat diskurserna till andra diskurser som finns "där ute". Jag har analyserat vilka som artikulerar respektive diskurs, nämnden och förvaltningsrätten artikulerar missbruksdiskursen och några av kvinnorna artikulerar självmedicineringsdiskursen. Enligt analysen dominerar missbruksdiskursen diskursordningen. I nästa avsnitt går jag vidare till att analysera hur kvinnorna positioneras i domarna och vilka föreställningar om dem domarna (re)producerar.

Den kvinnliga missbrukaren

I det här avsnittet behandlas den andra frågeställningen, som är *Hur positioneras kvinnorna i domarna? Vilka föreställningar om kvinnorna produceras och hur kan dessa förstås i relation till andrefiering?* I domarna går det att utläsa föreställningar om kvinnorna och deras situationer genom att undersöka hur förvaltningsrätten och nämnden beskriver dem och hur de konstruerar orsak-verkan. Jag har valt att dela upp analysen under fyra rubriker som lyfter fram fyra övergripande svar på vilka föreställningar om kvinnorna som produceras: *missbrukare med eller utan insikt, kvinnorna som de andra, kan om hon vill* och *missbruket som enda orsak*. Under alla rubriker fokuserar analysen på hur de föreställningar och positioner som urskiljs kan förstås i relation till andrefiering.

⁶ I material från Socialstyrelsen (2021:14) står det att "en konsumtion som leder till allvarliga följder för den enskilde i form av medicinska eller sociala problem måste bedömas som missbruk".

⁷ FMNGöteborg (u. å.) skriver på sin hemsida under fliken *ideologi* att "varje individ (således även missbrukare och kriminella) ändrar sitt beteende, när det med deras mått mätt finns tillräcklig anledning."

⁸ På Anonyma narkomaners (u. å.) hemsida står det att huvuddragen i deras program är att "komma till insikt om att vi är maktlösa inför drogerna, att vi förlorat kontrollen över våra liv" och "när vi gått igenom processen av att förändra oss själva börjar vi gottgöra dem vi skadat genom vårt beroende."

Missbrukare med eller utan insikt

Diskursen om droger och alkohol som självmedicinering är i domarna marginaliserad, det är missbruksdiskursen som dominerar diskursordningen i rätten och kvinnorna tilldelas positionen som antingen "missbrukare med insikt" eller "missbrukare utan insikt" om sitt missbruk. Den som kallar "sitt missbruk" för självmedicinering utnämns till en "missbrukare" utan insikt. I den del i domen där kvinnorna uttalar sig skriver förvaltningsrätten saker som "[Erika] har tidigare inte förstått allvaret i sitt missbruk men har nu *kommit till insikt*" och i skälet för avgörandet kan det stå "förvaltningsrätten bedömer vidare att Lana alltjämt har *bristande insikt* i omfattningen av missbruket och allvaret i situationen". Förvaltningsrätten kan beskriva kvinnornas inställning till missbruket som ambivalent, som i "[Miriam] har tidigare uttryckt en *ambivalent inställning* till sitt missbruk". Genom alla dessa formuleringar behandlas det som sant att kvinnorna har ett missbruk, och de kan bara inta positioner som den *med* eller *utan* insikt om sitt missbruk. I utdraget nedan argumenterar förvaltningsrätten emot att Maj har uppgivit att hon har insikt, vilja och förmåga att ta emot insatser för att hantera sitt missbruk:

Maj har vid den muntliga förhandlingen uppgivit att hon nu har insikt, vilja och förmåga att ta emot insatser för att hantera sitt missbruk – samtidigt har hon uppgivit att hon senast för en vecka sedan drack alkohol och att det är *gott med ett glas ibland* (Förvaltningsrättens bedömning)

Förvaltningsrätten bedömer att Majs samtycke inte är tillförlitligt eftersom hon senast för en vecka sedan druckit alkohol och sagt att "det är gott med ett glas ibland". Det är inte alla som använder alkohol och droger som uppfattas som "missbrukare" (Eleonoradotter 2021), men kvinnorna i domarna kategoriseras som "missbrukare" och då har de inte utrymme att tycka att det "är gott med ett glas" ibland (utan att det blir ett argument för tvångsvård). En följd av hur förvaltningsrätten formulerar sin bedömning är att "missbrukare" inte borde tycka om eller överhuvudtaget dricka alkohol. Utifrån missbruksdiskursen var det sant att kvinnorna hade ett missbruk och om de invände mot detta uppvisade de en *bristande insikt*. Genom förvaltningsrättens formuleringar i beslutsdelen som "det står också klart att [Eva] *behöver* vård för att komma ifrån sitt missbruk", med hög modalitet (Fairclough 1992), beskrivs även kvinnornas behov av vård *för missbruk* som något självklart. Enligt Gubrium och Holstein

(2001:6) förhandlas identitet i sociala processer och interaktioner, kvinnorna är inte fria att skapa sig själva bortom synen på dem eftersom hur man blir sedd påverkar och begränsar "jaget". Domarna kan förstås som en auktoritär röst som berättar för kvinnorna att de är "missbrukare", de kan inte göra sig förstådda som något annat utifrån hur de konstrueras inom missbruksdiskursen som dominerar diskursordningen, och domarna får därför en avgörande betydelse i att göra kvinnorna till "missbrukare" (Aston 2009).

Kvinnorna som de andra

Analysen i det tidigare avsnittet identifierade att samtliga kvinnor kategoriseras som "missbrukare" i domarna, och att de positioneras som "missbrukare" *med* eller *utan insikt* enligt missbruksdiskursen. I det här avsnittet analyserar jag hur kvinnorna, utifrån föreställningar om "missbrukare", andrefieras och stigmatiseras. Med analysen har jag för avsikt att visa hur de föreställningar om kvinnorna och deras situationer som uttrycks i domarna gör dem till de andra och reducerar dem till "missbrukare". När förvaltningsrätten ska ta ställning till om kvinnan behöver tvångsvårdas ska de bedöma om det, utifrån missbruket, finns fara för hennes liv och hälsa. Risken att förstöra sitt liv är ett kriterium i 4 § LVM och i domarna går det att utläsa föreställningar om kvinnorna och deras situationer genom att undersöka vad nämnden och förvaltningsrätten tar upp i relation till kriteriet. Följande utdrag innehåller nämndens exempel på vilka sätt Daphne kan anses löpa en uppenbar risk att förstöra sitt liv:

Det är mycket oklart hur hon [Daphne] försörjer sig och hon är känd av polisen. Hon kommer allt längre *ifrån samhället* och befinner sig i ett mycket utsatt läge. Hon löper därmed en uppenbar risk att förstöra sitt liv. (Nämndens anförande)

Den första meningen är formulerad på ett sätt som väcker frågor om hur Daphne försörjer sig, hennes försörjning beskrivs som "mycket oklar" och i samma mening står det att hon är "känd av polisen". Det impliceras att man bör ha ett tydligt eller igenkännbart sätt att försörja sig på för att hålla sig inom ramarna för det normala. Kopplingen mellan att ha oklar försörjning och att vara känd av polisen kan förstås utifrån som historiska föreställningar om att de som inte arbetar utgör en fara för samhället genom att de förväntas begå brott och störa ordningen (Edman 2004). Meningen om Daphnes oklara försörjning fungerar i domen som ett sätt att måla

upp en bild av Daphne som förmodat brottslig. Daphne beskrivs i andra meningen riskera att förstöra sitt liv utifrån att "hon kommer allt längre ifrån samhället" och formuleringen kan tolkas som ett sätt att använda transitivitet (Fairclough 1992) för att utelämna vilka aktörer och processer som bidrar till att hon exkluderas från samhället och varför. Meningsuppbyggnaden ger intrycket att Daphne antingen själv rör sig bort från samhället eller att hon driver iväg som om hon ramlat i strömt vatten. Att hon därmed "befinner sig" i ett utsatt läge och riskerar att förstöra sitt liv får det att framstå som att Daphne lever utanför samhället och att platsen utanför samhället är farlig. De tycks tala om att hon befinner sig på en plats bortom samhället, och positionerar henne samtidigt mot samhället (Petersson & Davidsson 2015). Att komma ifrån samhället kopplas till risken att förstöra sitt liv. I utdraget nedan anför nämnden att Agnes liv är i fara om hon fortsätter sitt missbruk och leverne, och har flera argument för detta:

Hon [Agnes] är *bostadslös*, men vistas på en adress där det enligt uppgifter från socialtjänsten på [kommun] bor andra personer med stor *social problematik* och *omfattande missbruk*. Hon är *arbetslös* och *har inga barn*. Hennes liv bedöms vara i fara om hon fortsätter sitt missbruk och sitt leverne. - Nämndens anförande

Av utdraget från nämndens anförande ovan får man intrycket att Agnes, likt Daphne, befinner sig på en annan, farlig plats och lever ett annat och farligt liv. De första två meningarna beskriver varför hennes liv är i fara, och att hon "vistas där andra personer med stor social problematik och omfattande missbruk bor" kan i sitt sammanhang förstås som något som anses vara farligt. En följd av formuleringen är att de med missbruk görs till de andra, och i domen framstår det som att det innebär en fara för livet att vistas där *de* bor. En effekt av argumentationen är att föreställningar att "missbrukare" är farliga reproduceras och Agnes, som kategoriseras som "missbrukare" i domen, görs indirekt till en av de farliga andra. På ett liknande sätt kan "hon har inga barn" uppfattas som något nämnden menar innebär en fara för livet. Det går att invända mot att det är farligt att hon inte har barn, det skulle bättre kunna beskrivas som att det bryter mot normer. Att som kvinna inte ha barn går emot samhälleliga föreställningar om det normala för kvinnor. Det står inte uttryckligen i domarna att kvinnorna missköter sin könsroll, men i kontexten av tidigare forskning som visar att den typen av argument inte används för att visa på att män behöver tvångsvårdas (Jacobsson 2004:148), är

det talande att kvinnorna diskuteras i relation till saker som barn, familj och partners i sina bedömningar. Det talar för att kvinnorna anses bryta mot det normala för kvinnor, att de förväntas bete sig på ett visst sätt för att de är kvinnor. Både att ha och att inte ha barn fungerar i domarna som argument för tvångsvård. I Disas dom problematiserar förvaltningsrätten att hon har barn som hon på grund av missbruket inte har kontakt med. Det kan förstås som ett sätt att ställa "missbruket" mot "moderskapet", där "moderskapet" är idealet för kvinnor och "missbruket" står i vägen för att uppfylla det. Att inte leva upp till samhällets ideal om ett normalt liv behandlades som något negativt i domarna. Ett ord som både nämnderna och förvaltningsrätten använder relativt ofta om kvinnorna och deras situationer, när de beskriver dem som avvikande från det normala, är ordet destruktiv. I utdraget nedan används ordet destruktiv mer övergripande som en utvärdering av Viktorias liv.

Med hänsyn till att [Viktoria] är bostadslös, inte har någon sysselsättning samt *med beaktande av vad som framkommit om hennes destruktiva leverne* bedömer förvaltningsrätten att hon till följd av missbruket även löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv. (Förvaltningsrättens bedömning)

Utdraget ovan är hämtat från förvaltningsrättens bedömning, som landade i att Viktoria skulle dömas till LVM. Påståendet om Viktoria och hennes liv innehåller hög objektiv modalitet genom formuleringen "vad som framkommit om hennes destruktiva leverne". När de skriver att det "framkommit" målar de upp en bild av att något framträtt av sig själv oberoende av ett tolkande subjekt. Det lämnas genom formuleringen inget utrymme för alternativa förståelser, förvaltningsrättens bedömning kan ses som ett försök att framställa en objektiv verklighet. Ordet destruktiv, som ofta används i domarna, kan tolkas som en blinkning till en särskild kvinnopatologi där kvinnor betraktas ha en generell svaghet för självdestruktivitet (Johannisson 1994/2013:161). Destruktiv kan även förstås som en metafor (Fairclough 1992) med konnotationer som förstörande och ödeläggande, ordet används för att beskriva något i negativa termer. Det är en central del i domarna att anspela på föreställningar om kvinnor som använder alkohol och droger som destruktiva, som kvinnor som förstör sina liv, och detta gör de genom att konstruera kvinnorna som "missbrukare" som inte uppvisar skötsamhet (jfr Wikström 2018). Att inte ha en bostad eller ett arbete beskrivs i domarna som följer av missbruket, och en följd

av hur förvaltningsrätten formulerar sina bedömningar är att kvinnorna tillskrivs ansvaret för vad som kan sägas vara effekter av ett socialt och ekonomiskt orättvist samhälle. I den delen av domen som beskriver kvinnornas anförande kan man utläsa att de försvarar sig mot föreställningar om dem som avviker från det normala i samhället. De redogör för hur de bor, försörjer sig och lever sina liv, och lovar att de ska sköta sig, som i:

[Maria] har sökt jobb och kommer att sköta sig (Klientens inställning)

Det framgår inte av utdraget ovan, eller i domen, om Maria själv sagt att hon kommer att "sköta sig" eller om förvaltningsrätten uppfattar att det var vad hon menade med att hon sökt jobb, eftersom förvaltningsrätten använder sig av indirekt diskursrepresentation. När det i domen står att Maria kommer att "sköta sig" kan det oavsett förstås som att det svarar an mot föreställningar om "missbrukaren" som någon som inte sköter sig (Wikström 2018), som någon som inte arbetar och därför hotar ordningen i samhället (Edman 2004). Under rubriken klientens inställning kan man i flera av domarna utläsa att kvinnorna försöker intyga att de är skötsamma, ordningsamma och normala. Att ha familj, barn, pojkvän och att inte sova på gatan var saker som talade för att kvinnan var normal, och inte en "missbrukare" i behov av tvångsvård. I domarna är det tydligt att föreställningar om att kvinnan är en "missbrukare", och förväntningarna på hur de andra, "missbrukarna", är i kontexten av den muntliga förhandlingen leder till att kvinnorna försöker avidentifiera sig med bilder av "missbrukaren":

Just nu bor [Isabelle] hos sin pojkvän och har således haft boende på så sätt. Hon *sover alltså inte på gatan*. (Klientens inställning)

De försvarar sig, som i utdraget ovan, mot konstruktioner av dem själva som de andra i en *könad* normalitetsdiskurs, genom att exempelvis säga att de "bor hos sin pojkvän" och inte sover "på gatan". I andra domar lyfter kvinnorna att de "har en ordnad tillvaro", "har sökt jobb på en praktik" och "har ett normalt familjeliv". Detta kan förstås som replikskiften i relation till kulturella föreställningar om "missbrukaren" som ett samhällsfarligt element, som någon som genom sitt missbruk hotar svenska värden och uppvisar bristande vandel. Missbruk kan i sig självt förstås som en avvikelse, ett oönskat beteende, och ett brott mot kulturella koder och

samhälleliga normer (Becker 1963/2020; Johannisson 2006:40). När kvinnorna konstrueras som brottsliga, farliga, destruktiva och misskötsamma reflekterar det samhällets föreställningar om "missbrukaren" som avvikande, sjuk och omoralisk (Eleonorasdatter 2021). Kvinnorna pekats ut som "missbrukare" och i den del av domarna där deras inställning beskrivs försöker de distansera sig från stereotypa bilder av "missbrukaren" genom att lyfta fram att de är skötsamma och normala kvinnor (som i "har ett normalt familjeliv", eller har "sambo och barn"). För den som kategoriseras som "missbrukare" finns ett stigma utifrån samhällets syn på missbruk som dålig moral och missbruksstigmat innebär att den som pekats ut som "missbrukare" inte ses som fullt mänsklig eller kapabel (Fraser et al. 2017). Motståndet mot att tillskrivas en missbrukaridentitet kan därför förstås som ett sätt för kvinnorna att hävda sig själva som subjekt (Goffman 1963/2020:75).

Kan om hon vill

I domarna kan man även utläsa nämndens och förvaltningsrättens föreställningar om kvinnornas viljor och förmågor. En grundförutsättning för tvångsvård är oviljan till vård, men samtyckesfrågan i relation till LVM är komplex. Förvaltningsrätten kan besluta om LVM även i de fall kvinnan samtycker till vård, om de bedömer att hennes samtycke inte är tillförlitligt. I domarna kan man få syn på föreställningar om varför kvinnornas samtycken inte anses vara att lita på. En som beskrivs ha sagt att hon är villig att ta emot frivilliga insatser är Maj, och i utdraget nedan bedömer förvaltningsrätten att det finns skäl att tvivla på hennes samtycke för att:

[Maj] har på direkt fråga från rätten inte kunnat ange vilka stödåtgärder som krävs för att hon ska klara av att avhålla sig från alkohol. *Omständigheterna har inte förändrats och hon saknar således insikt om sitt hjälpbehov* (Förvaltningsrättens bedömning)

I den andra meningen skriver förvaltningsrätten "omständigheterna har inte förändrats och hon saknar således insikt om sitt hjälpbehov". Jag tolkar detta som ett ideologiskt påstående (Fairclough 1992) och menar att en behandlingsideologi går att utläsa i utdraget ovan. Slutsatsen att omständigheterna inte förändras och att det betyder att Maj saknar insikt kan förstås som ideologisk, eftersom formuleringen implicerar att den som har insikt kan förändra. Insikten görs därmed till det avgörande för att omständigheter förändras eller inte, vilket är ett

påstående som går i linje med nyliberala idéer om att individer kan om de vill, och att var och en är sin egen lyckas smed (Andersson Vogel 2020:166). I utdraget ovan sammanblandas vill och kan, när förvaltningsrätten skriver att Majs samtycke inte är tillförlitligt eftersom hennes omständigheter inte har förändrats. Att Maj skulle kunna ha en insikt och samtidigt inte *kunna* förändra omständigheterna i sitt liv blir en social omöjlighet, kan inte och vill inte framstår som samma sak. Förändring framställs som en fråga om individens egen ansträngning och vilja i domarna. I nämndens anföranden och förvaltningsrättens bedömningar skriver de att kvinnan inte kunnat "motiveras" till förändring, vilket implicerar en föreställning om förmåga som en fråga om vilja. Motivationsbegreppet kan placera ansvaret på klienten, genom att ta uppmärksamhet från sociala strukturer och omständigheter bortom klientens kontroll och fokusera på klientens egen vilja (Ekendahl 2011; Billinger 2000). Klienterna Ekendahl (2001) intervjuade beskrev att tvångsvårdens motivationsarbete upplevdes kränkande, utifrån att de ville men inte kunde påverka sin situation eftersom det fanns strukturella hinder att göra det (Ekendahl:2001:252). Genom att fokusera på individen som problemet, och att mena att personen "kan om den vill", tas fokus från sociala orättvisor och på det sättet kan den som har ett missbruk tystas ner och berövas materiella och sociala rättigheter (Petersson & Davidsson 2016:50). Ett exempel på detta är att kvinnorna i domarna görs ensamt ansvariga för att tidigare insatser inte gett önskat resultat:

Under det senaste året har [Olivia] genomgått *ett stort antal* abstinensbehandlingar. Vid samtliga tillfällen har hon återfallit i missbruk mer eller mindre direkt efter att de avslutats (Nämndens anförande)

I utdraget ovan anför nämnden att Olivia har genomgått *ett stort antal* abstinensbehandlingar under det senaste året. Att Olivia genomgått ett stort antal abstinensbehandlingar beskrivs inte som en ansträngning eller bedrift. Istället används detta emot henne genom att den nästföljande meningen lyfter att hon vid samtliga tillfällen återfallit "mer eller mindre direkt efter" varje abstinensbehandling. I Olivias anförande står det att hon säger att anledningen till att hon återfallit varit att hon inte fått den vård hon var i behov av efter genomförda abstinensbehandlingar, men i förvaltningsrättens bedömning utgår de ifrån att hon "beviljats ett flertal insatser". Att flera tidigare insatser satts in och inte gett önskat resultat är ett påstående som återkommer i flera av domarna. Det är socialtjänsten och nämnden som har ansvaret för

att erbjuda kvinnorna frivilliga insatser, samtidigt får de påstådda prövade insatserna marginellt utrymme i domarna. För att någon ska kunna dömas till LVM behöver alla möjligheter att tillgodose behovet av vård genom frivilliga insatser vara uttömda, men i flera av domarna går det inte att utläsa vilka insatser kvinnorna erbjudits. I flera av domarna kan man även utläsa att kvinnan tidigare haft LVM och återfallit efter att det avslutats. Enligt Runqvist (2012) riskerar klienter att åka in och ut i tvångsvården för att socialtjänsten inte planerar tillräckligt för att klienten ska få rätt förutsättningar och stöd efter perioden för LVM gått ut. I domarna går det att utläsa föreställningar om att kvinnorna väljer sin egen situation, och att de själva kan välja att ta sig ur den. Samtidigt kan man utläsa att kvinnorna beskriver att de blivit utskrivna, avvisade och att insatser avslutats mot deras egen vilja på grund av att de använt alkohol eller droger. Samhällets arbete kring missbruk kan förstås som strukturerat utifrån en politisk nolltolerans mot narkotika (Olsson 2017:47), som i praktiken kan innebära att stöd och hjälp villkoras med drogfrihet. Det återspeglas i domarna, där man kan utläsa att kvinnorna inte kan få vissa insatser eller ett visst stöd på grund av att de inte är drogfria:

Nämnden har även framhållit att Annes depression och PTSD *inte kan behandlas* under rådande förhållanden (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan skriver förvaltningsrätten att Annes depression och PTSD *inte kan* behandlas under rådande förhållanden. Med rådande förhållanden tolkas de mena det missbruk hon beskrivs ha. Det som är intressant med formuleringen är att det framstår som naturligt eller självklart att det inte går att behandla depression och PTSD samtidigt som man har ett missbruk. I den del av domen som beskriver Annes inställning kan man utläsa att hon beskriver PTSD:n som "grundproblematiken" hon självmedicinerar för. Utdraget ovan implicerar att den vård Anne beskriver att hon är i behov av är villkorad med drogfrihet. Att den som anses ha ett missbruk inte samtidigt kan få stöd för något annat är en föreställning som återkommer i flera av domarna. I domen om Nadia skriver exempelvis förvaltningsrätten att det "inte går" att genomföra insatser enligt LSS på grund av hennes missbruk. Att den som använder alkohol och droger inte kan få tillträde till vård och sociala stödinsatser framstår i domarna som något självklart, det kan förstås som en hegemonisk norm. Det behandlas som en naturlig följd, som

något rimligt, att stänga ute någon som har ett missbruk. Följande är ett utdrag som jag menar visar vad som i domarna behandlas som naturliga följder för en person som anses ha ett missbruk:

Rebecca har under 2022 emellertid blivit *utskrivnen* respektive *avvisats* från beroendemottagning, behandlingshem och korttidsboende på grund av alkoholmissbruk (Förvaltningsrättens bedömning)

Rebecca beskrivs ovan ha blivit utskrivnen och avvisats från flera olika instanser på grund av missbruk. Transitivitet i texten gör Rebecca till agent, det är hon som "har blivit utskrivnen" enligt utdraget. Formuleringen osynliggör möjligheten att någon kan ha *skrivit ut* henne, och möjligheten att det kan ha funnits policys och rutiner (om drogfrihet) där hon varit placerad. Att den som använder alkohol och droger kan bli avvisad och utskrivnen "på grund av alkoholmissbruk" är inte givet av naturen, men i utdraget ovan behandlas det som en naturlig följd att Rebecca blivit utskrivnen och avvisad på grund av missbruk. Enligt Fraser et al. (2017:197) uppnår missbruksstigmat något politiskt, och att den som pekats ut som "missbrukare" stängs ute från vården och sociala stödinsatser, kan förstås som en del i att missbruk är stigmatiserat. Det finns en ideologi bakom att exkludera personer som inte är alkohol- och drogfria från boenden, mottagningar eller insatser genom LSS. Sverige har en restriktiv narkotikapolitik som länge präglats av nolltolerans (Olsson 2017:47), och i domarna framstår det som självklart att den som "missbrukar" inte kan få hjälp från psykiatri eller socialtjänsten förrän den uppnått drogfrihet. När något framställs som att det bara *är* så utelämnas vad eller vem som bestämt att det *ska vara* så, vilket kan vittna om hegemonisk makt och dominans. När sociala processer och konsekvenser framstår som självklara, som att de naturligt följer på varandra, kan det bero på att ideologin i diskursen har status som sunt förnuft. Missbruk ses som något icke-önskvärt i samhället och att "missbrukaren" stängs ute från vården och sociala stödinsatser kan förstås utifrån en syn på stigma som en biopolitisk teknik för att upprätthålla hegemoniska normer (Fraser et al. 2017:197). I nästa avsnitt går jag över till att analysera vilka föreställningar om orsak-verkan domarna producerar.

Missbruket som enda orsak

Under rubriken klientens inställning, där kvinnorna får bemöta nämndens påståenden om dem, kan man utläsa behov eller problem som bäst skulle kunna beskrivas som strukturella. Där står det att de inte fått hjälp från psykiatrin eller rätt insatser från socialtjänsten, och att de behöver exempelvis ekonomiskt bistånd. I en del domar kan man utläsa att kvinnorna beskriver att de använder alkohol och droger med en specifik orsak, som att de självmedicinerar eller att de inte har ett boende. Men i domarna framställs missbruket i nämndens anföranden och förvaltningsrättens bedömningar som den enda orsaken till alla slags problem de beskriver i kvinnans liv. Vi har tidigare i analysen sett att kvinnorna ansågs förstöra sina egna liv för att de “till följd av missbruket” saknar arbete, står utanför bostadsmarknaden eller har en oklar försörjning. I utdraget nedan resonerar förvaltningsrätten kring risken att förstöra sitt liv och beskriver att bo på akutboende som en risk att förstöra sitt liv:

Charlotta har även uppgett att hon bor hos sin pojkvän. Samtidigt framgår av utredningen att hon har haft en *instabil boendesituation* under lång tid och vid flera tillfällen beviljats akutboende av kommunen (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan beskriver förvaltningsrätten Charlottas boendesituation som "instabil". I den fortsatta bedömningen skriver förvaltningsrätten att de anser att det som framkommit, bland annat om boendesituationen, visar att “Charlotta löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv till följd av missbruket och att hon behöver vård för att bryta den destruktiva utvecklingen”. Att hon har haft ett behov av någonstans att bo kan därmed utläsas som ett argument för att *hon* riskerar att förstöra *sitt* liv. Det är en materiell och social rättighet att ha någonstans att bo, men förvaltningsrätten använder att Charlotta har en instabil boendesituation emot henne. De beskriver hennes boendesituation som en följd av missbruket och en del i “den destruktiva utvecklingen”. Enligt Laanemets och Kristiansen (2008:118) finns en motsättning mellan tvångsvård och strukturella analyser av kvinnors problem, eftersom sociala problem konstrueras som individuella och personliga brister och inte som brister i samhället. Strukturella orsaker till saker som bostadslöshet och brottsutsatthet lyser med sin frånvaro i domarna. I annan dom, om Julias bostadssituation, skriver nämnden:

hon är i *realiteten* bostadslös till följd av sitt missbruk (Nämndens anförande)

"I realiteten är" ett uttryck med hög modalitet, i utdraget ovan framställs Julia som bostadslös "till följd" av missbruket. Det är missbruket och inte exempelvis strukturellt betingad bostadsbrist som är orsaken. Föreställningen att kvinnornas problem orsakas av missbruket spelar en viktig roll i att förvaltningsrätten ska kunna motivera sitt beslut om LVM. Domarna präglas av hög intertextualitet och hur lagen är formulerad (till följd av sitt missbruk) har betydelse för de orsakskedjor som domarna producerar. Men de orsakskedjor domarna producerar får effekten att kvinnorna reduceras till "missbrukare", och att missbruket kan användas för att förklara alla slags aspekter av deras liv:

Vidare har Viktoria inte fullföljt grundskolan och har i stort sett ingen arbetslivserfarenhet. Hon är bostadslös, har inga ekonomiska resurser och är dömd för brott. Nämnden bedömer att *alla dessa negativa aspekter är en konsekvens av hennes missbruk* och att hon löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv (Nämndens anförande)

I utdraget ovan tar nämnden upp vad de beskriver som flera negativa aspekter av Viktorias liv, och bedömer att alla dessa negativa aspekter är konsekvenser av hennes missbruk. Att räkna upp olika slags konsekvenser som i "hon är bostadslös, har inga ekonomiska resurser och är dömd för brott" kan vara ett sätt att övertyga om att det föreligger en akut fara (Jeffersson 1990). En effekt av hur utdraget ovan är formulerat är att Viktoria tillskrivs ansvaret för alla de konsekvenser nämnden räknar upp, genom att "hennes missbruk" beskrivs som orsaken till dem. I domarna beskrivs missbruket orsaka allt från psykisk ohälsa och bostadslöshet till konflikter i familjen. Alla slags samhällsproblem kan förklaras med kvinnornas "missbruk". Missbruket beskrivs som en ond kraft som leder till sociala skadeverkningar och utanförskap:

Vidare framgår att missbruket innebär risker och negativa konsekvenser för [Amanda] i nuvarande situation och om hon fortsätter missbruka finns det på sikt risk för att *det leder till betydande sociala skadeverkningar och utanförskap* (Förvaltningsrättens bedömning)

Enligt hur utdraget ovan är formulerat riskerar Amanda att drabbas av negativa konsekvenser "om hon fortsätter missbruka". Återigen kan domarna anses producera föreställningen att missbruk är den enda orsaken, och en orsakskedja där missbruket leder till sociala skadeverkningar och utanförskap. En effekt av orsakskedjan förvaltningsrättens bedömning ovan producerar är att sociala strukturer inte tillskrivs någon mening, och det gör inte heller processer för social exkludering (Petersson & Davidsson 2015). Är det Amandas missbruk som leder till ett utanförskap, eller är det samhällets syn på och attityder mot den som anses vara "missbrukare" som leder till att Amanda stängs ute? Missbruksstigmat innebär att den som pekats ut som "missbrukare" diskrimineras och behandlas som mindre än människa, stigmat fungerar som ett socialt straff som påminner om vad som är önskvärd och inte i samhället (Fraser et al. 2017:197). Enligt förvaltningsrätten i utdraget ovan är det Amandas handlingar, om hon "fortsätter missbruka", som gör att hon riskerar att hamna utanför. Utifrån att det finns ett missbruksstigma kan det förstås som troligt, men vad eller vilka som bestämt att ett missbruk är oförenligt med att befinna sig "innanför" osynliggörs. Förvaltningsrätten konstruerar en orsakskedja där den som missbrukar hamnar utanför på grund av sitt missbruk, och inte på grund av exempelvis omgivningens och samhällets fördömanden av "missbrukare". Missbruket behandlas som den enda orsaken, och i domarna framställs missbruket som en entitet, eller en aktör, som driver på händelseförlopp. I några av domarna kan man utläsa att kvinnan i fråga utsatts för våld, och att missbruket behandlas som en orsak även till att det hänt:

Utredningen visar att [Julia] [...] på grund av sitt missbruk *vistats i miljöer där hon utsatts för övergrepp* (Förvaltningsrättens bedömning)

Enligt utdraget ovan har Julia "på grund av sitt missbruk vistats i miljöer där hon utsatts för övergrepp". Formuleringen gör att missbruket och miljön hon vistades i framstår som orsaken till att hon blev utsatt för övergrepp, men övergrepp är en handling som normalt kräver att någon utsätter någon annan. När skulden för övergreppet placeras på Julias missbruk och miljön hon vistades i, istället för på en förövare, placeras den på henne. Det impliceras i utdraget ovan att om hon inte på grund av sitt missbruk hade vistats i en miljö där övergrepp förekommer hade hon inte blivit utsatt. På det sättet konstrueras bilden att hon blivit utsatt för ett övergrepp som hennes eget fel, och fungerar i domen som ett argument för varför hon behöver

tvångsvårdas. Om hon hade förståtts som någon som blivit utsatt för något som inte var hennes eget fel, eller ansvar, hade övergrepp inte använts som skäl att döma Julia till LVM. Att kvinnor själva bär ansvaret för övergrepp genom att de uppvisar en omdömeslöshet som lockar till sig män är en föreställning som präglade hur "de sinnesslöa kvinnorna" konstruerades (Engwall 2001:54). De sinnesslöa kvinnorna ansågs inte kunna vistas ute i samhället, de sågs som svaga för förförelse och betraktades som måltavlor för förövare (Engwall 2001:54). I Julias fall beskrivs övergrepp som något som hör till vissa miljöer, underförstått att detta är "missbruksmiljöer" som hör missbruket till. Föreställningar om att våld och övergrepp är något som hör till "missbrukare" kan förstås som en moralisk differentiering, där samhällets skuggsidor projiceras på "missbrukarna" (Elias & Scotson 2011:11). Våld och övergrepp är inte något exklusivt för vissa specifika miljöer utan ett utbrett problem i samhället som normalt förstås i termer av makt och ojämlikhet. I domarna däremot, beskrivs våld mot kvinnorna som en del i deras egen problematik:

Slutligen har [Daphne] *utsatts för mycket allvarligt våld* och nekat att ta emot hjälp och stöttning efteråt för detta. Hon har uppträtt hotfullt och aggressivt mot omgivningen, bland annat mot personalen i samband med läkarundersökningen. Hon utsätter vidare sin mamma för trakasserier och hot under påverkan av droger. Hon kan därför även befaras komma att allvarligt skada såväl sig själv som någon närstående (Nämndens anförande)

I utdraget ovan befarar nämnden att Daphne allvarligt kommer att skada sig själv eller någon närstående och argumenterar för detta genom att påstå att Daphne har utsatts för mycket allvarligt våld och vägrat ta emot hjälp. Formuleringen kopplar ihop att ha blivit utsatt för våld med att skada sig själv, vilket implicerar föreställningar om att den som utsätts för våld själv har en del i våldet. Hon beskrivs ha "nekat att ta emot hjälp och stöttning efteråt", vilket i sammanhanget förstås som att det är tänkt att visa att hon kan komma att skada sig själv genom att *bli utsatt* för mer våld. Att Daphne varit utsatt för mycket allvarligt våld som hon inte tagit emot hjälp för sammanfattas i en inledande mening för att visa att hon är skadlig eller farlig för sig själv. I det följande utdraget resonerar nämnden i Heidis fall på ett liknande sätt kring att hon utsätts för våld:

Vidare har Heidi vid flera tillfällen uppgett att hon lever i en relation där det förekommer våld, vilket stöds av de tre orosanmälningar som lämnats in gällande detta. Heidi bedöms, *genom sin relation med en man som har ett etablerat missbruk*, utsätta sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara. Hon har vid ett flertal tillfällen erbjudits stöd av socialtjänsten gällande våld i nära relation, men avböjt detta (Nämndens anförande)

Nämnden i Heidis fall anför att hon lever i en relation där det "förekommer våld". Formuleringen kan i sig själv anses dölja ansvar, det är ingen som tillskrivs våldet utan det är något som "förekommer" i relationen. Heidi bedöms utsätta sin hälsa för allvarlig fara "genom sin relation med en man som har ett etablerat missbruk". Följder av formuleringen blir att våld och missbruk kopplas samman och att det framstår som att det innebär en fara att ha en relation med en man som "har ett etablerat missbruk". Det finns föreställningar om att personer med missbruk är de andra, de är våldsamma, omoraliska eller farliga människor (Edman 2004), och det är dessa föreställningar som nämnden i utdraget kan anses reproducera. I utdraget nedan förtydligar nämnden att *Heidi utsätts* för det våld som *förekommer* i relationen.

[Heidi] bedöms ha ett fortgående missbruk som hon behöver vård för att komma ifrån. Hon bedöms inte kunna tillgodogöra sig denna vård på frivillig väg och till följd av missbruket bedöms hon utsätta sin fysiska och psykiska hälsa för allvarlig fara. Detta både genom de skador som missbruket ger och genom att hon till följd av missbruket *stannar kvar i en relation där hon utsätts för våld* (Nämndens anförande)

I utdraget ovan framgår det att nämnden beskriver Heidi som våldsutsatt. Men *hon* bedöms utsätta *sin* egen hälsa för allvarlig fara genom att *hon* stannar kvar i en relation där *hon* utsätts för våld. Om man antar att Heidi är våldsutsatt kan formuleringen förstås som att den döljer vem som utsätter henne, och tillskriver henne ansvar för våldet för att hon "stannar kvar i relationen". Enligt Jacobsson (2004:148) kan det våld kvinnor blivit utsatta för fungera som ett argument för att de ska tvångsvårdas. Det går att förstå hur domen om Heidi är formulerad utifrån att nämnden och förvaltningsrätten måste visa att hon till följd av sitt missbruk utsätter sin fysiska och psykiska hälsa för fara. Men följder av hur de argumenterar i utdraget ovan är de (re)producerar föreställningar om att kvinnor som utsätts för våld utsätter sig själva genom

att de stannar kvar. Det går också att tolka utdraget som att det är missbruket som gör att Heidi är utsatt för våld, vilket återigen innebär föreställningar om att våld är något som "missbrukare" utsätts eller utsätter andra för. Enligt analysen i det här avsnittet, beskrivs missbruk som den enda orsaken till allt negativt i kvinnornas situationer och liv. I nästa avsnitt går jag över till att analysera den tredje frågeställningen, som handlar om vilken giltighet kvinnornas egen röst tillskrivs i talet om sig själva.

Objektifierande praktik

Det här avsnittet behandlar den tredje och sista frågeställningen, som är *vilken giltighet tillskrivs kvinnornas egen röst i talet om sig själva?* Analysen i det här avsnittet är indelad under två rubriker. Under den första rubriken *tystande* fokuserar analysen på vilken giltighet som tillskrivs kvinnornas egna röster i domarna. Den andra rubriken *oumbärliga syndabockar* besvarar frågeställningen i relation till konsekvenser på en samhällsnivå för kvinnor som tillskrivs en identitet som "missbrukare". Det här avsnittet är mer inriktad på social analys av domarna än på textanalys, det är en analys som till stor del analyserar de tidigare avsnittens resultat.

Tystande

Domarna innehåller beskrivningar av kvinnorna och deras situationer med en blick på kvinnorna ovanifrån. Med det menar jag att i texten görs kvinnorna till objekt, till föremål för olika experters bedömningar (Foucault 1971/1993). I domarna fästs stor vikt vid vad läkare och poliser har berättat om kvinnorna och hur de har bedömts av boendepersonal och anhöriga. Orosanmälningar, diagnoser, störningsanmälningar och tidigare domar inkluderas i berättelsen för att visa på att kvinnan i fråga är sjuk, farlig för sig själv och andra eller både och. Kvinnans egen analys av sin egen situation har ingen bäring i rätten när den ställs mot myndigheternas berättelse, uttalanden från hennes perspektiv avfärdas och ifrågasätts eller utesluts ur beslutsdelen. Trots att kvinnornas röster är formulerade med förvaltningsrättens ord går det att utläsa att de talar om orsaker till att de använder alkohol och droger, och att de ibland beskriver användandet av alkohol och droger som något annat än missbruk (som en självmedicinering). När kvinnorna kallar sitt användande av droger för självmedicinering skriver förvaltningsrätten att de "missbrukar" för att stilla sin ångest. Det går att utläsa att en del av kvinnorna argumenterar för att de behöver mer eller en annan slags hjälp än tvångsvård. Samtidigt är deras

egna intressen, behov och förståelser marginaliserade i diskursordningen, deras uttalanden framstår som obegripliga, orimliga eller oväsentliga för frågan om tvångsvård. När de uttrycker missnöje med vård och socialtjänst eller motsätter sig tvångsvården positioneras de som att de saknar insikt enligt diskursen som jag ovan valde att kalla missbruksdiskursen. Kvinnorna i domarna kan förstås som utestängda från att ha inflytande i diskursen om sig själva, de är objekt i händerna på subjekt som "vet bättre" vad de behöver (Foucault 1961/2010). Jag ska illustrera min analys av vilken giltighet deras röster tillskrivs med hjälp av ett par utdrag. I det följande utdraget bedömer förvaltningsrätten om Gabrielles samtycke är tillförlitligt eller inte, och i det verkar det som att hennes röst har betydelse:

[Gabrielle] *får anses ha* ett mer omfattande vårdbehov än vad hon själv har insikt om. Därtill uppger hon att hon för närvarande *inte vet vilken typ av insatser hon har behov av* (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan konstaterar förvaltningsrätten att Gabrielle *får anses ha* ett mer omfattande vårdbehov än vad hon själv har insikt om. Den andra meningen i utdraget inleds med "därtill" vilket får effekten att man förväntar sig att ett argument ska komma, och därefter skriver de att Gabrielle inte vet vilken typ av insatser hon har behov av. Att hon inte vet vad hon behöver fungerar i domen som ett argument för att hennes samtycke inte är tillförlitligt, och det framstår som att förvaltningsrätten ser negativt på att Gabrielle inte kommer med förslag på vad hon behöver för stöd. Men i andra domar, där någon av kvinnorna tvärtom uttrycker sina önskemål och behov, fungerar det också som ett av förvaltningsrättens argument mot att samtycket är tillförlitligt. När kvinnorna har åsikter och synpunkter avfärdas de som att de inte kan veta vad de själva behöver. I följande utdrag beskriver förvaltningsrätten vad Amanda tänker om sin egen situation:

Hon vill inte fortsätta med droger. Däremot är det hennes psykiska ohälsa som hon primärt behöver hjälp och stöd med. Missbruket är ett resultat av hennes psykiska ohälsa och kan problemen med den psykiska ohälsan lösas kan också missbruket lösas (Klientens inställning)

I utdraget ovan går det att utläsa att Amanda har en annan uppfattning om vad hon behöver hjälp och stöd med än vad nämnden anför. Hon kan tolkas som att hon invänder mot deras beskrivning och framför en annan beskrivning, som utmanar den bild som målas upp av hennes problem. I hennes anförande står det att hennes primära problem inte är missbruket utan den psykiska ohälsan. Men hennes egen uppfattning avfärdas genom att förvaltningsrätten i sin bedömning konstaterar att missbruket är den primära svårigheten. De uttrycker sig på följande vis i sin bedömning:

Hon har även behövt sjukhusvård på grund av sitt missbruk och suicidtankar. Sjukvården har bedömt att missbruket är den primära svårigheten och riskfaktorn och att hennes psykiska ohälsa den sekundära svårigheten (Förvaltningsrättens bedömning)

I utdraget ovan bestämmer förvaltningsrätten vad som är Amandas primära svårighet och vad som är hennes sekundära svårighet. De skriver att sjukvården har bedömt vad som är hennes primära och sekundära svårighet, vilket i sitt sammanhang får det att framstå som att hon har fel när hon säger vad hon behöver. I den fortsatta bedömningen skriver de att hon i närtid haft en "vacklande inställning" till sitt vårdbehov och att hon "saknar insikt i sitt missbruk". I domen om Gabrielle skrev förvaltningsrätten att hon saknar insikt för att hon inte vet vad hon behöver, och i domen om Amanda skriver de att även hon saknar insikt, trots att hon säger sig veta vad hon behöver. Kategoriseringen "missbrukare" innebär, enligt analysen, att kvinnorna positioneras som att de saknar insikt och förståelse, de har inte möjlighet att vara både "missbrukare" och subjekt. De fråntas därmed makt och inflytande i talet om sig själva. Både att inte veta och att veta vad de själva behöver kan användas mot dem, för att "bevisa" att de inte är tillförlitliga, när det de påstår sig behöva inte är samma sak som "experterna" bedömt åt dem. Det finns teorier och metoder om hur man ska förstå och arbeta med "missbrukare", vilket betyder att kategoriseringen kommer att avgöra saker som vilka insatser som är aktuella och hur de är utformade. Att uttala behov som inte ryms i dessa insatser och som går mot dominanta diskurser om att missbruket är det primära problemet behandlas som bristande insikt. Utifrån analysen ovan menar jag att kvinnornas inflytande i talet om sig själva kan förstås med begreppet subalternitet (Spivak 1988/2014). Deras röster formuleras i förvaltningsrättens ord och filtreras därmed genom överordnade "experts" tolkningar. Deras röster förvrängs i

domarna och anpassas för att passa in i, och bekräfta, dominanta diskurser om dem. Kvinnornas egna förståelser är marginaliserade, deras röster urvattnas genom att representeras på ett sätt som gör dem otydliga, som bekräftar vad "experterna" sagt. De kan inte representera sig själva bortom dominanta diskurser och hegemonisk makt, de definieras utifrån och deras röster har ingen giltighet (jfr Spivak 1988/2014). Den som kategoriseras som "missbrukare" fråntas på ovan beskrivna sätt sina möjligheter att höras, och därmed möjligheter att representera sig själv och sina egna intressen. Att det i domarna inte går att vara "missbrukare" och att veta vad man själv behöver säger något om synen på "missbrukaren" som lägre stående eller oförstående och utestängd från att påverka diskurser om sig själv.

Ombärliga syndabockar

Den enskilda kvinnan objektifieras inte bara i domen genom den diskursiva praktiken, utan detta är en del av en social praktik där den som anses vara "missbrukare" objektifieras i sitt eget liv och fråntas agens och rättigheter. "Missbrukare", som grupp, fråntas möjligheten att göra sig hörda och förstådda, och är utlämnade till vad andra säger *om* dem. Det kan användas för att legitimera en social praktik, exempelvis tvångsvården, där de låses in, övervakas och kontrolleras. I kvinnornas anföranden kan man utläsa att vissa uttrycker en önskan om att få vård men att den vård de anser sig behöva är något annat än tvångsvård. I Elins anförande står det att "tvånget gör att hon mår ännu sämre. Elin vill samarbeta och ha hjälp". Tvång ställs mot vård, de framsår som varandras motsatser inte bara i Elins utan i fler av kvinnornas anföranden:

[Olivia] behöver vidare få rätt vård för sin psykiska ohälsa och det kommer hon inte att få om hon bereds vård med stöd av LVM. (Klientens inställning)

I utdraget ovan ställs "rätt vård" mot "vård med stöd av LVM". Det går att utläsa från domarna att flera av kvinnorna ställer tvångsvård mot vård. Under klientens inställning står det att en del av kvinnorna önskar *vård*, men jag uppfattar att de förhåller sig till *tvångsvård* som ett straff de försöker slippa undan. I Viktorias anförande står det att hon "hellre vill sluta med drogerna genom ett fängelsestraff" eftersom "fängelsevistelsen kommer tillgodose hennes behov på samma sätt som vård enligt LVM skulle göra". I Leilas anförande står det att hon "går med på allt, bara det sker i öppenvården". Om Emma kan man läsa att hon sagt att begränsningarna i

att vara inlåst "tar hårt på henne". I utdraget nedan invänder Ilya mot att det är tvångsvård hon behöver:

[Ilya] vill må bra i det långa loppet och det är därför onödigt att placera henne på ett SiS-hem under tvång. När hon placeras på ett SiS-hem långt ifrån hemorten känns det som att hennes liv sätts på paus. På SiS- institution finns vidare inte den behandling hon behöver (Klientens inställning)

Under klientens inställning, som i utdraget ovan, utmanas bilden av att tvångsvård är vård. Enligt den tidigare forskningen finns det skillnader mellan hur tvångsvårdade personer och deras personal upplever tvångsvård. Den som utsätts för tvång kan beskriva maktlöshet, stigma och kränkande behandling (Fish 2018; Fish & Hatton 2017; även Nolbeck 2022) medan personal tvärtom beskriver delaktighet och inflytande (Nicolini, Vandenberghe & Gastmans 2018). Från en del av domarna kan man alltså utläsa att tvångsvården ställs mot kvinnans egna behov och intressen. Men enligt analysen av domarna och den diskursiva praktiken marginaliseras den tvångsvårdades verklighetsbeskrivning. Kvinnorna bedöms i domarna vara i behov av tvångsvård för sitt *eget*, och i vissa domar även andras, bästa. De beskrivs som utsatta och sårbara, och även som våldsamma:

När Leila tappar impulskontrollen och får psykosor finns det risk att hon utsätter andra för hot och våld (Nämndens anförande)

I utdraget ovan framställs Leila som oberäknelig och farlig för andra, och i domen om henne kan man utläsa att nämnden och förvaltningsrätten menar att det är drogerna som ligger bakom att hon "tappar impulskontrollen" och "får psykosor". Kvinnorna kategoriseras som "missbrukare" och "missbrukare" kopplas i domarna ihop med hot, våld och fara. Hur kvinnorna kategoriseras har betydelse för vad samhället beslutar ska göras åt dem, hur de hanteras och bemöts (Petersson 2013; Sahlin 2001; Lander 2003; Jacobsson 2004). Förvaltningsrätten konstruerar kvinnorna som "missbrukare", avvikande och i behov av vård, genom att hänvisa till att andra "bedömt", "utrett" och "konstaterat" om dem. Samtidigt konstruerar de "missbrukare" som en grupp, genom att avgöra vilka egenskaper, handlingar och motiv som

gör en till missbrukare. Enligt Eleonorasdötter (2021) spelar klass in i vem som anses vara "missbrukare", och klass spelar också in i vilka som tvångsvårdas (Andersson Vogel 2020:167). Det är inte alla kvinnor som använder alkohol och droger som kommer att uppfattas som "missbrukare" och dömas till tvångsvård, utan de som anses bryta mot normalitet och kvinnlighet, och som saknar möjligheter att inta alternativa positioner (Andersson Vogel 2020:167). I domarna fungerar exempelvis formuleringar kring tidigare tvångsvård på ett sätt som gör gällande att kvinnorna *är* "missbrukare", att de lever ett annat liv och är farliga för sig själva och andra.

Hon har förvisso dessförinnan varit drogfri i sex månader men uppehållet skedde under tvingande omständigheter eftersom hon vårdades med stöd av LVM. Med hänsyn till det och att uppehållet varit förhållandevist kort i förhållande till hennes mångåriga missbruk bör hon anses ha ett fortgående missbruk (Nämndens anförande)

Utdraget ovan är från domen om Disa, och i hennes dom kan man utläsa att hon omhändertagits på nytt två veckor efter hennes senaste LVM avslutats. Nämnden kan ovan tolkas som att de menar att sex månaders drogfrihet i samband med tvångsvård inte räknas, för i utdraget står det att hon haft ett "förhållandevist kort uppehåll" i "förhållande till hennes mångåriga missbruk". Nämnden argumenterar på ett sätt som får det att framstå som att läget är detsamma som före senaste LVM-perioden, och förvaltningsrätten beslutar att hon ska dömas till tvångsvård ännu en gång. Det innebär att hon inom ett år döms till två sexmånadersperioder enligt LVM. Den tidigare forskningen antyder att den som tvångsvårdas främst omhändertas utifrån sin sociala situation (Storbjörk 2010) och att erfarenheter av tvångsvård som barn kan vara en riskfaktor för att tvångsvårdas som vuxen (Grahn et al. 2015). Tvångsvård är en vårdform som begränsar möjligheten att utforska alternativa identiteter, eftersom klienter isoleras och tappar kontakten med omvärlden utanför institutionen (Petersson, Berg & Skårner 2021). Att ha tillgång till fler roller kan vara en del i att ta sig ur den stigmatiserade identiteten som "missbrukare" (Trautner & Collett 2010:275). Flera perioder av tvångsvård för missbruk, där man hindras att delta i andra sammanhang, kan i sig själv begränsa möjligheten för en person att bli något annat än "en missbrukare". Om klass är en viktig faktor som spelar in i vem som anses vara "missbrukare" och vem som tvångsvårdas, osynliggör formuleringar om att kvinnorna "saknar"

arbete, bostad eller försörjning detta. I domarna fungerar formuleringarna på ett sätt som beskriver att kvinnorna inte lever upp till samhällets förväntningar på att man *ska ha* arbete, bostad och försörjning. Och att vistas *där* andra personer med *stor social problematik* bor gör social problematik till en egenskap hos dem som ”befinner sig utanför” det normala för samhället, hos missbrukarna. ”Missbrukarna” betraktas som de där borta, som utsätter sig själva och varandra för våld genom missbruket. De beskrivs som att de av egen kraft rör sig bort från samhället och ingenstans i domarna tillskrivs någon annan än dem själva ett ansvar för att de ”blivit utskrivna”, utsatts för våld eller lever i ”socialt utanförskap”. Att de stöts bort, stängs ute och hindras att delta i samhället på lika villkor beskrivs inte som ett resultat av de sociala exkluderingsprocesser som ligger bakom (Petersson & Davidsson 2016:51), eller av att samhället är strukturellt ojämlikt, utan som resultatet av deras egna gärningar:

Hon har kontinuerligt missbrukat, avvikit och skrivit ut sig från olika behandlingshem. Under senaste vårdtiden enligt LVM fick hon flera förslag på behandlingsplaner inför vårdens upphörande men hon tackade bestämt nej till samtliga förslag (Nämndens anförande)

Från utdraget ovan får man intrycket att Disa uppfattas som motvillig och otacksam, hon beskrivs "bestämt ha tackat nej" till flera förslag på behandlingsplaner och som att hon "avvikit och skrivit ut sig". Hon beskrivs i domen vara i behov av vård, men hon framställs samtidigt som obstinat. Det speglar en polariserad syn på klienter som antingen stackare eller skurkar (Sahlin 1994), "missbrukare" konstrueras som både och, de anses inte ha insikt och förståelse men tillskrivs samtidigt ansvaret för att "kontinuerligt" ha missbrukat, utvisats och avvisats från sociala stödinsatser (jfr Petersson 2013). Detta kan vara ett sätt att friskriva samhället, socialtjänsten och andra aktörer ansvar för personer som använder alkohol och droger, eftersom de då anses ha sig själva att skylla. På så sätt återskapar domarna maktförhållanden och upprätthåller sociala strukturer för ojämlikhet genom att återskapa normer och gränsdragningar mellan samhällets vi och "missbrukarna". De blir perfekta syndabockar, de är arbetslösa, bostadslösa, våldsutsatta och utestängda från samhället för att de har ett missbruk. Och missbruket konstrueras som ett eget val och som enda orsaken till allt ont i deras liv. I sina

bedömningar uttalar förvaltningsrätten sig om hur kvinnan är, och de skapar henne utifrån föreställningar om "missbrukaren" som exempelvis lögnaktig:

Vid den muntliga förhandlingen har Charlotta anfört att hon har fått en anställning på restaurang, men något stöd för detta har inte inkommit (Förvaltningsrättens bedömning)

Formuleringen i utdraget ovan får det att framstå som att det Charlotta anfört inte går att lita på, att hon sagt att hon fått en "anställning på en restaurang" ifrågasätts genom "något stöd för detta har inte inkommit". Det går att tolka utdraget som att Charlotta uppfattas ljuga om att ha fått en anställning. Detta kan förstås med en syn på missbruksstigma som en biopolitisk teknik, vars funktion är att ge legitimitet till vissa subjekt och tysta andra (Fraser et al. 2017). Den som förknippas med att missbruka avhumaniseras och diskrimineras, den ses inte som fullt ut mänsklig eller kapabel och är inte att lita på. Enligt Fraser et al. (2017) är missbruksstigmat outhärligt för moderna samhällen, det visar vad som krävs för att räknas som människa. Analysen i det här avsnittet visar även att "missbrukare" fyller en viktig funktion som syndabockar, de har sig själva att skylla för att de stängs ute. Detta reproducerar den maktrelation mellan de normala och "missbrukaren", som innebär att den som anses vara en "missbrukare" inte räknas som en jämlike.

Sammanfattning

Det övergripande syftet med min studie är att bidra med kunskap om andrefiering. För att göra detta har jag undersökt LVM-domar och hur de kan bidra i denna process. Mer specifikt har jag riktat fokus mot hur kvinnor som anses vara i behov av LVM-vård beskrivs och hur deras situationer representeras diskursivt. Bakgrunden till syftet var att hur de konstrueras och förstås leder till handling och olika slags sociala konsekvenser. I studiens resultat synliggör jag föreställningar om kvinnorna och deras situationer, urskiljer diskurser om dem och deras substansbruk och analyserar vilken giltighet deras egna röster har i talet om sig själva.

Studiens första frågeställning var vilka diskurser om alkohol och droganvändning som går att urskilja i domarna, hur diskurserna relaterar till varandra och vilka aktörer de kan kopplas till. Svaret på studiens första frågeställning var att det gick att urskilja i huvudsak två diskurser i LVM-domarna, missbruksdiskursen och självmedicineringsdiskursen. Nämnden och

förvaltningsrätten artikulerade missbruksdiskursen och den hämtade sitt material från etablerade kulturella föreställningar om "missbrukaren", och relaterade till paternalistiska diskurser, diskurser om beroende som en sjukdom. Självmedicineringsdiskursen, där användandet av alkohol och droger beskrevs fylla en funktion, artikulerades av några av de kvinnor som invände mot att de hade ett missbruk, men det var missbruksdiskursen som dominerade i diskursordningen. I relation till syftet att bidra med kunskap om andrefiering, kan resultaten på första frågeställningen visa att missbruk i domarna konstrueras som en kontrollförlust och "missbrukaren" som en som inte kan ta hand om sig själv.

Studiens andra frågeställning var hur kvinnorna positioneras i domarna, vilka föreställningar om dem som produceras och hur kan dessa förstås i relation till andrefiering. I relation till den andra frågeställningen identifierade jag att kvinnorna kategoriseras som "missbrukare" i samtliga domar, och att de enbart kunde inta positioner som "missbrukare" *med* eller *utan* insikt om sitt missbruk. Föreställningar domarna (re)producerade var att kvinnorna var avvikande, att de kunde förändra sig om de ville och att missbruket var den enda orsaken till allt negativt i deras liv. Det var på grund av missbruket de var bostadslösa, arbetslösa, utsattes för våld och "hamnade utanför" samhället. Kvinnorna tillskrevs ett eget ansvar för sin situation och förväntades kunna förändra sina omständigheter med insikt och motivation. I domarna gick det även att utläsa att det behandlas som en naturlig följd, och sunt förnuft, att "missbrukare" inte har lika tillträde till vården och sociala stödinsatser, det framstod som naturligt att avvisa och skriva ut "missbrukaren" och att neka "missbrukaren" behandling. I relation till andrefiering kan resultaten visa både vilka föreställningar om "missbrukare" domarna producerar, och hur föreställningar om "missbrukare" återspeglas i domarna.

Den tredje frågeställningen var vilken giltighet tillskrivs kvinnornas egen röst i talet om sig själva? Svaret på den tredje frågeställningen var att kvinnorna inte kunde göra sig hörda och förstådda, utifrån att de kategoriseras som missbrukare. Enligt analysen av domarna kunde jag utläsa att kvinnorna talade om strukturella problem och sociala orättvisor, men att de utifrån hur de kategoriseras kan beskyllas för att själva orsaka dessa problem. Det kunde förstås teoretiskt som att den stigmatisering som är verksam mot "missbrukare" på samhällsnivå innebär att den som anses vara en "missbrukare" är marginaliserad i talet om sig själv. Detta återspeglas i domarna genom att kvinnorna inte kan framföra sina behov eller intressen, deras röster har låg giltighet i talet om sig själva. Resultaten kan förstås som sociala konsekvenser av

att "missbrukare" andrefieras, de fyller en viktig funktion som syndabockar som får bära ansvaret för brister i samhället. I den avslutande diskussionen som följer på det här avsnittet ska jag diskutera denna andrefiering vidare.

Avslutande diskussion

Vi är många som sitter härinne på grund av patriarkatet. För att ni inte vet vilka ni är om ni inte har någon att intelligenstesta (Nordenhof 2024:165)

Citatet ovan är från romanen *Djävulsboken*, och från ett stycke där Asta Olivia Nordenhof beskriver upplevelsen av att vårdas på institution. Jag tycker att citatet sammanfattar vad jag kommit fram till i den här uppsatsen, att "missbrukare" urskiljs från samhällets vi, andrefieras, och fungerar som syndabockar som får bära ansvaret för de problem som ingen vill kännas vid. Enligt analysen av domarna kan den som anses vara en "missbrukare" beskyllas för alla slags samhällsproblem, och allt negativt personen själv eller personens omgivning upplever. Kvinnorna i domarna är arbetslösa, bostadslösa, saknar ekonomiska resurser och lever ett annat farligt liv på en annan farlig plats för att de är de andra, de är *missbrukare*. När en "missbrukare" utsätts för våld beror det inte på könsmaktsordningen (patriarkatet), utan på att de på grund av sitt missbruk vistas i miljöer där de utsätts för våld. Det fungerar som ett argument för att de ska tvångsvårdas, och låsas in, och tvångsvården är inriktad på att komma underfund med vad som är "fel" på den tvångsvårdade. Den tvångsvård som tar vid när kvinnorna döms till LVM innebär att de kan låsas in, övervakas och kontrolleras av personal under en halvårsperiod. Under denna period ska de motiveras till frivillig behandling och professionella förväntas kartlägga kvinnornas problembild och screena dem för psykiatriska diagnoser. "För att ni inte vet vilka ni är om ni inte har någon att intelligenstesta", skriver Nordenhof (2024) om denna praktik och den meningen kan representera hur det "svenska samhällets" självbild upprätthålls genom att förlägga ansvaret för strukturella brister på de där borta, på "missbrukarna" (jfr Christie & Bruun 1985). Anledningen till att de är marginaliserade anses vara det egna missbruket, och missbruket ska botas med egen ansträngning och motivation. Med en förståelse av sociala problem som orsakade av individer själva finns det knappast incitament att göra

någon strukturell förändring, eller att lägga några resurser på att tillgodose “missbrukarens” behov. Den har sig själv att skylla.

Strukturella orsaker till sociala problem lyser med sin frånvaro i domarna och tidigare forskning har visat att tvångsvården upplevs kränkande utifrån att klienterna förväntas välja att leva på ett annat sätt samtidigt som många upplever att de inte kan påverka sina omständigheter (Ekendahl 2001:252). Det som kan hindra “missbrukaren” från att ändra på sig är bristande insikt, enligt domarna, och kanske kan utdömandet av tvångsvård vara ett sätt att göra “missbrukaren” medveten om att hon lever på fel sätt. I inledningen skrev jag att den som döms enligt LVM avtjänar det sociala straff som följer mot att bryta mot det som anses vara normalt och acceptabelt i samhället. Tvångsvård av “missbrukare” kan inte enbart förstås som ett verktyg för att rädda liv, utan måste också förstås som ett verktyg för kontroll som avskräcker från att missbruka och disciplinerar oss att inte vilja vara som “missbrukaren” (Fraser et al. 2017). Missbruk är ett oönskat beteende i samhället och “missbrukaren” utgör ett hot mot “svenska värden” och samhällsmoralen. Missbruksstigmat uppnår något politiskt, det ska straffa sig socialt att missbruka och det ska inte vara förenligt att ses som “missbrukare” och jämlike. Den som “väljer” att missbruka, väljer bort sin chans att ses som en del av ett vi, den blir en av de andra. Moraliska uppfattningar om att det är fel att använda alkohol och droger innebär att den som missbrukar förstås som sjuk, kriminell eller både och. I Samsjuklighetsutredningen föreslås det att regionernas hälso- och sjukvård ska ta över ansvaret för målgruppen från SiS (SOU 2023:5), men jag menar att det spelar mindre roll ifall missbruk hanteras av SiS eller psykiatrin. Att “missbrukaren” straffas socialt och praktiskt verkar i samhällets intresse och därför kommer problemet flytta med oavsett vart “missbrukaren” förvisas. Den stigmatisering som är verksam mot “missbrukare” på samhällsnivå, gör oss alla medvetna om synen på “missbrukare”. I domarna går det att få syn på hur kvinnor med missbruk förstås och tvångsvårdens utformning signalerar vad som ska göras åt denna grupp, som är både kriminaliserad och patologiserad (Fraser et al. 2017; Fondén et al. 2003). Jag förstår missbruksstigmat som ett sätt att inte bara hantera utan även att tysta ner motståndet från grupper vars rättigheter kränks. Det tystar ner röster från “missbrukaren” och även röster om “missbrukarens” livsvillkor från dem som erfarit dessa. Den som exempelvis vill skriva en uppsats och vara öppen med att ha egna erfarenheter av missbruk, måste för det första tala med studentens röst (och behärska maktens språk) och för det andra vara beredd på att den egna

analysen inte accepteras som ett bidrag till kunskapsproduktionen. Att förknippas med missbruk innebär i praktiken att förknippas med egenskaper som anses göra en mindre mänsklig, det innebär att förknippas med att sakna förnuft, kontroll, moral och disciplin. En effekt av det är att "missbrukarens" tal inte kan höras, en annan effekt är att missbruksstigmat avskräcker från att tala om det egna missbruket när det *skulle kunna* höras (jfr Walker 2021). Att undvika att förknippas med missbruk, och att exempelvis inte tala om egna erfarenheter av LVM, kan också förstås som en del i missbruksstigmat som en biopolitisk teknik. Missbruksstigmat skulle kunna förstås som att det skiljer ut värdiga liv från ovärdiga, och som något som avgör "vad för slags liv som kommer att bli värt att leva, vad för slags liv som kommer att bli värt att bevara och vilket liv som kommer bli värt att sörja" (Butler 2009:58). Den som vill vara ett subjekt måste förhålla sig till att det inte går att vara både "missbrukare" och fullt mänsklig, "missbrukaren" både tystas och tystar sig själv. Vad får detta tystande och dessa tystnader för politiska konsekvenser? Vilka intressen och behov kan inte höras, vilka föreställningar kan inte utmanas och vem eller vilka tjänar på det? Dessa frågor besvaras inte i uppsatsen, men jag vill ändå uttala dem. För missbruksstigmat upprätthåller att "missbrukarna" är de andra, och vi ska inte (vilja) vara som dem. Vi ska ta avstånd och hålla dem borta från oss, och förneka att de är den del av oss *själva* vi skjuter ifrån oss för att bevara vår självbild.

Implikationer för vidare forskning

I den här studien har jag undersökt hur kvinnor framställs i LVM-domar och analyserat hur kvinnorna kopplas ihop med föreställningar om "missbrukaren". Jag har även analyserat hur domarna producerar sanningar om vad missbruk är och vad som gör en till "missbrukare". Genom att göra en kritisk diskursanalys av LVM-domar utifrån mitt övergripande syfte att bidra med kunskap om andrefiering, har jag analyserat domarna som en del av en social praktik som enligt studiens resultat verkar stigmatiserande och tystande. I arbetet med uppsatsen väcktes en del frågor som jag inte kunnat utforska i uppsatsen men som skulle vara av värde att undersöka närmare. Att undersöka kvinnors erfarenheter av tvångsvården för missbruk genom intervjuer var något jag själv försökte göra men inte lyckades med, som jag fortfarande ser som en väg till att få kunskap om hur synen på "missbrukare" hänger ihop med tvångsvården som social

praktik. En av uppsatsens begränsningar är att det saknas bilder av och berättelser om hur tvångsvård för missbruk upplevs av dem som den riktas mot, och att det saknas insyn. Jag menar att det kan vara en del i att den myndighet som ansvarar för tvångsvården kan beskriva sina klienter som de mest utsatta, sårbara och våldsamma i samhället, och sin verksamhet som "för samhällets och individens bästa" utan att det möter motstånd. Vidare forskning behövs om relationen mellan samhällets "vi" och "de andra" och om de föreställningar som konstruerar denna klientgrupp. Som jag tidigare nämnt i min analys har jag i domarna hittat många argument för tvångsvård som tar sin grund i vad jag förstår som kvinnans klassposition (att sakna bostad, ekonomiska resurser och "befinna sig utanför"), och detta är också något som jag tycker bör undersökas vidare. Jag föreslår även att vidare forskning om synen på "missbrukare" fokuserar mer på att utmana hegemoniska diskurser, och på andrefiering och stigmatisering. Jag tror en väg framåt är att göra egna erfarenheter av missbruksstigma hos forskare själva talbara, för jag tror det kan leda till att det går att ställa nya slags frågor inom forskningsområdet. Exempelvis kan det vara av värde att forska om epistemisk orättvisa i form av att den med egen erfarenhet inte kan bidra med sitt vetande, utan att riskera sin trovärdighet och sitt värde som människa. Det kan också vara av värde att forska om vilken position som krävs för att ens egen röst ska tillskrivas giltighet i talet om sig själv, när man en gång pekats ut som "missbrukare". Jag menar att min studie visar att gränsen mellan samhällets vi och "missbrukarna" är mycket hårt dragen. *Varför* är den det, vad fyller den för funktioner, går det att kliva över den och vem kan i så fall göra det, hur, när och under vilka förutsättningar?

Referenser

- Adams, T. E. (2005). Speaking for others - finding the "whos" of discourse. *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 88(3/4), ss. 331–345.
- Agerberg, M. (2004). *Kidnappad hjärna. En bok om missbruk och beroende*. Lund: Studentlitteratur
- Althusser, L. (1971). Ideology and ideological state apparatuses (Notes towards an investigation). I *Lenin and philosophy and other essays*. London: National Library Board
- Andersson Vogel, M. (2020). *Disciplinering, femininitet och tvångsvård - tjejers vardag vid särskilda ungdomshem*. Lund: Studentlitteratur
- Anonyma Narkomaner (u. å.). Om anonyma narkomaner. <https://www.nasverige.org/om-oss/> (Hämtad 2024-05-30).
- Aston, S. (2009). Identities under construction: Women hailed as addicts. *Health*. 13(6), ss. 611–628. doi: 10.1177/1363459309341865
- Atkinson, P. & Coffey, A. (2011). Analysing documentary realities. I Silverman, D. *Qualitative research*. 3 uppl. London: Sage. ss. 77-92.
- Becker, H. (1963/2020). *Utanför: avvikandets sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, P.L., & Luckman, T. (1966/2010). *Kunskaps sociologi: hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. 3 uppl. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1967/1991). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin.
- Billinger, K. (2000). *Få dem att vilja. Motivationsarbete inom tvångsvården av vuxna missbrukare*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl. Liber AB.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter*. New York: Routledge.
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2009). *Krigets ramar - när är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft förlag.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Christie, N., & Bruun, K. (1985) *Den gode fienden: narkotikapolitik i Norden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

- Creswell, J.W & Creswell, J.D. (2018). *Research design - qualitative, quantitative & mixed methods approaches*. 5 uppl. London: Sage.
- de Beauvoir, S. (1949/2004). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedt.
- de los Reyes, P. (2011). Inledning: globala maktrelationer, exploatering och migration. I de los Reyes, P. *Postkolonial feminism 1*. ss. 11-22.
- Edman, J. (2004). *Torken - tvångsvården av alkoholmissbrukare i Sverige 1940–1981*. Doktorsavhandling. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ekendahl, M. (2011). Socialtjänst och missbrukarvård: bot eller lindring? *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*. 28(4), ss. 297-319.
- Ekendahl, M. (2001). *Tvingad till vård - missbrukares syn på LVM, motivation och möjligheter*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms universitet
- Eklund, N. & Hildebrand, M. (2017). Inledning: dags att göra upp med dödliga dogmer. I Eklund, N. & Hildebrand, M. (red.) *Dogmer som dödar*. Stockholm: Verbal. ss, 16-24.
- Eleonorasdotter, E (2021). *Det hade ju aldrig hänt annars - Om kvinnor, klass och droger*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet
- Elias, N. & Scotson, J.L. (1965/2011). *Etablerade och outsiders*. Lund: Arkiv förlag.
- Ellis, C., Adams, T. & Bochner, A. (2011). Autoethnography: an overview. *Forum, qualitative social research* 12(1), ss. 249–273.
- Engwall, K. (2000). *Asociala och imbecilla: kvinnorna på Västra Mark 1931 - 1967*. Doktorsavhandling. Örebro universitet.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995/2010). *Critical discourse analysis - the critical study of language*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Fish, R. (2018). Behind This Wall - Experiences of Seclusion on Locked Wards for Women. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), ss. 139 -151, doi: 10.16993/sjdr.59
- Fish, R. & Hatton, C. (2017). Gendered experiences of physical restraint on locked wards for women. *Disability & Society*, 32(6), ss. 790-809, DOI: 10.1080/09687599.2017.1329711
- FMN göteborg (u. å.). Ideologi. <https://fmngoteborg.com/ideologi.php> (Hämtad 2024-05-30)

- Fondén, C., Skrinjar, M., Leiknes, M. & Olsson, B. (2003) *På vems villkor? Om möten mellan narkotikabrukare och myndigheter*. SoRAD Forskningsrapport 12–2003. Stockholm: SoRAD.
- Foucault, M. (1961/2010). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. 6 uppl. Lund: Arkiv förlag
- Foucault, M. (1971/1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-79*. New York: Pantheon.
- Fraser, S., Kiran, P., Dilkes-Frayne, E., Moore, D., Kokanovic, R., Treloar, C., Dunlop, A. (2017). Addiction stigma and the biopolitics of liberal modernity: A qualitative analysis. i *The International journal of drug policy*, 44, ss. 192–201. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2017.02.005>.
- Fricke, M. (2007) *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford: Oxford University Press.
- Goffman, E. (1963/2020) *Stigma: Den stämplades roll och identitet*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Graham, P. (2018). Ethics in critical discourse analysis. *Critical discourse studies*, 15(2), ss. 186–203. doi: 10.1080/17405904.2017.1421243.
- Grahn, R., Lundgren, L.M., Chassler, D. & Padyab, M. (2015). Repeated entries to the Swedish addiction compulsory care system: A national register database study. *Evaluation and program planning*, 49, ss. 163–171. doi: 10.1016/j.evalprogplan.2014.12.014
- Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (red.). (2001). *Institutional selves - troubled identities in a postmodern world*. New York: Oxford University Press.
- Harris, M. & Luongo, N. (2021). Nothing about us, without us: Negotiating the personal and professional as activists and academics who use drugs. *The International journal of drug policy*, 98. doi: 10.1016/j.drugpo.2021.103533.
- Harvey, C. & Kotze, E. (2022). “Other” psychologists: An autoethnographic conversation about difference, deviance and defiance. *Feminism & psychology*, 32(2), ss. 156–177. doi: 10.1177/09593535211061632
- Hertz, R. (1997). *Reflexivity and voice*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.

- Jansdotter, A. & Svanström, Y. (2007) *Sedligt, renligt, lagligt - prostitution i Norden 1880-1940*. Göteborg: Makadam Förlag
- Jacobsson, M. (2004). Konflikten som inte blir av - argumentation och kommunikation i LVM-förhandlingar. SOU 2004:003 *Tvång och förändring* - forskningsrapporter. Bilagedel
- Jeffersson, G. (1990). List-construction as a task and resource. I Psathas, G. (red.), *Interaction competence*. Washington DC: University Press of America
- Johannisson, K. (2006) Hur skapas en diagnos. I Hallerstedt, G (red.). *Diagnosens makt - om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos, ss 29-43
- Johannisson, K. (1994/2013). *Den mörka kontinenten - kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedts.
- Johnson, B., Richert, T. & Svensson, B. (2017). *Alkohol- och narkotikaproblem*. Lund: Studentlitteratur
- Jørgensen, M. & Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Laanemets, L. & Kristiansen, A. (2008) *Kön och behandling inom tvångsvård - en studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Statens institutionsstyrelse SiS. Forskningsrapport nr 1 2008.
- Lander, I. (2003) *Den flygande maran - en studie om åtta narkotikamissbrukande kvinnor i Stockholm*. Doktorsavhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Lindgren, S. (1993). *Den hotfulla njutningen: att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890-1970*. Doktorsavhandling. Stockholm: Symposion.
- Lindwall, J. (2020). *Handlingsimperativets dilemman - om frihet och kontroll i socialtjänstens arbete med klienter som använder narkotika*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet
- Mattsson, T. (2005). *I viljan att göra det normala - en kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Doktorsavhandling. Malmö: Égalité.
- Moderaterna, Kristdemokraterna, Liberalerna och Sverigedemokraterna (2022). Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige <https://www.liberalerna.se/wp-content/uploads/tidoavtalet-overenskommelse-for-sverige-slutlig.pdf>

- Mohanty, C.T. (2012). Med västerländska ögon. I de los Reyes, P. *Postkolonial feminism* 2. ss. 295-324
- Nicolini, M., Vandenberghe, J. & Gastmans, C. (2018). Substance use disorder and compulsory commitment to care: a care-ethical decision-making framework. *Scandinavian journal of caring sciences*, 32(3), ss. 1237–1246. doi: 10.1111/scs.12548.
- Nolbeck, K. (2022) *Confinement and caring - on sociomaterial practices in secured institutions for youths*. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Nordenhof, A.O. (2024). *Djävulsboken*. Stockholm: Norstedts
- Olsson, B. (2017). Den svenska narkotikapolitiken. I Eklund, N. & Hildebrand, M. (red.) *Dogmer som dödar*. Stockholm: Verbal. ss, 25-52.
- Payne, G. and Williams, M. (2005). Generalization in Qualitative Research, *Sociology* (Oxford), 39(2), ss. 295–314. doi: 10.1177/0038038505050540.
- Petersson, F. (2013) *Kontroll av beroende - substitutionsbehandlingens logik, praktik och semantik*. Doktorsavhandling. Malmö: Égalité.
- Petersson, F., Berg, K. & Skårner, A. (2021). Locked up and locked out - client perspectives on personal relationships while in compulsory drug treatment. *Contemporary Drug Problems*, 2021, 48 (2) ss. 114-134. doi: 10.1177/0091450921998383
- Petersson, F. & Davidsson, T. (2016). Definitioner och diskussioner om social exkludering som begrepp och perspektiv. I Petersson, F. & Davidsson, T. (red.) *Social exkludering: perspektiv, process, problemkonstruktion*. Lund: Studentlitteratur. ss, 33-57.
- Potter, J. (2011). Discursive psychology and the study of naturally occurring talk. I Silverman, D. (red.) *Qualitative research*. 3 uppl. London: Sage. ss. 187-207
- Potter, J., and Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Prior, L. (2011). Using documents in social research. i Silverman, D. (red.) *Qualitative research*. 3 uppl. London: Sage. ss. 93-110
- Reitan, T. (2016). Arguing the case: Committing pregnant substance abusers to compulsory care. *The international journal of alcohol and drug research*, 5(3), ss. 131–139. doi: 10.7895/ijadr.v5i3.219.
- Runquist, W. (2012). *Legitimering av tvångsvård - klienter och deras socialsekreterare om LVM*. Doktorsavhandling. Malmö: Égalité.

- Said, E.W. (1978/2004). *Orientalism*. Stockholm: Ordfront
- Sahlin, Ingrid (1994). "Stackare" eller "skurk" om den klivna klientbilden. Forskningsrapport 1–1994. Lund: Kriminalvetenskapliga nätverket, Lunds universitet
- Sawicki, J. (1991). *Disciplining Foucault - feminism, power and the body*. New York: Routledge
- Skeggs, B. (1997). *Formations of class and gender: becoming respectable*. London: Sage
- Socialstyrelsen. (2011). *Skylla sig själv? Utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2021). LVM handbok för socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 2023:5 Från delar till helhet - tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. Slutbetänkande.
- SOU 1962:22 Samhällsfarlig asocialitet. Betänkande av särskilt tillkallad utredningsman.
- Spivak, G.C. (1988/2014). Kan den subalterna tala? I Spivak, G.C. (2014) *Subalternisering och den globala utopin*. Hägersten: Tankekraft förlag. ss. 207-274
- Spivak, G.C. (2005/2014). Spridda spekulationer om subalternt och folkligt. I Spivak, G.C. (2014) *Subalternisering och den globala utopin*. Hägersten: Tankekraft förlag. ss. 137-154
- Statens institutionsstyrelse (SiS). (2023). Till dig som vårdas på SiS LVM-hem. <https://www.stat-inst.se/for-ungdomar-och-klienter/till-dig-som-vardas-pa-sis-lvm-hem-med-stod-av-lvm/> [2024-05-20]
- Statens institutionsstyrelse (SiS) (2024). Sök jobbet som kan bli en vändpunkt för någon annan. [facebookanns] 18 januari. <https://www.facebook.com/statensinstitutionsstyrelse/videos/1036101064122800/> [2024-05-16]
- Storbjörk, J. (2010). Vem tvångsvårdas? Utmärkande drag för tvångsvårdade respektive frivilligt vårdade personer med alkohol- och narkotikaproblem. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 27(1), ss. 19-46.
- Svensson, B. (2001). *Vård bakom låsta dörrar - lunden, ett LVM-hem för kvinnor*. Statens institutionsstyrelse SiS. Forskningsrapport nr 1 2001.

- Sveriges domstolar. (2021). Vård av missbrukare, LVM. <https://www.domstol.se/amnen/tvangsvard/vard-av-missbrukare/vard-av-missbrukare-lvm> [2024-05-20]
- Thornqvist, E. (2021). Empirism och positivism. I Thornqvist, E. *Vetenskapsfilosofi och vetenskapsteori för samhällsvetenskaplig och medicinsk fakultet*. Gleerups. ss 45-72
- Trautner, M.N. & Collett, J.L. (2010). Students Who Strip: The Benefits of Alternate Identities for Managing Stigma. *Symbolic interaction*, 33(2), ss. 257–279. doi: 10.1525/si.2010.33.2.257.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Walker, I. (2021). The missing "I" in drug research and the epistemic justice of disclosure. *The International journal of drug policy*, 98, ss.103178-103178. doi: 10.1016/j.drugpo.2021.103178.
- Wallander, L. & Blomqvist, J. (2005). Who “needs” compulsory care? - A factorial survey of Swedish social workers' assessments of clients in relation to the Care of Abusers (Special Provisions) Act. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*. 22(1_suppl), ss. 63–85. doi: 10.1177/145507250502201S24.
- Wikström, F. (2018). *Att skriva sig ut - nya terapeutiska miljöer och tvångsvårdade patienters subjektformer 1967-1992*. Doktorsavhandling. Lund: Arkiv förlag

Lagar och propositioner

- SFS 1913:102. Om behandling av alkoholister.
- SFS 1954:579. Lag om nykterhetsvård.
- SFS 1988:870. Lagen om vård av missbrukare i vissa fall.
- Proposition 1964:128. Med förslag till lag om åtgärder vid samhällsfärlig asocialitet
- Proposition 1981/82:8. Om lag om vård av missbrukare i vissa fall, m. m.